

Irena Gasperavičiūtė

Žodis – tautos gyvybė

LIETUVIŲ KALBOS VADOVĖLIS
III GIMNAZIJOS KLASEI

1 dalis

Wydanie pierwsze

Puńsk 2014
Wydawnictwo „Aušra” Sp. z o.o.
www.punskas.pl

ŽODIS – TAUTOS GYVYBĖ. Lietuvių kalbos vadovėlis III gimnazijos klasei, 1 dalis
Podręcznik do nauki języka litewskiego dla kl. III gimnazjum, cz. 1

Opracowanie
Irena Gasperowicz

Redaktor
Nijola Birgiel

Ilustracje
Virginija Kalinauskaitė

Projekt okładki
Laima Birgiel

Fotografie
Kauno Maironio muziejaus archyvas, Sygil Birgiel

Redaktor techniczny
Sygil Birgiel

Korekta
Biruta Olów

Visas užduotis, esančias vadovėlyje, kurias rekomenduojama atlikti raštu, būtina rašyti sąsiuvinyje.

Podręcznik dopuszczony do użytku szkolnego przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania i wpisany do wykazu podręczników przeznaczonych do kształcenia ogólnego dla mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym do nauczania języka litewskiego na podstawie opinii rzeczoznawców: prof. dr. hab. Mieczysława Jackiewicza, mgr. A. Uzdili.

Etap edukacyjny: III.
Typ szkoły: gimnazjum.
Rok dopuszczenia 2014.

Numer ewidencyjny w wykazie 236/3/2014.

Podręcznik jest finansowany przez Ministerstwo Edukacji Narodowej

© Wydawnictwo „Aušra” Sp. z o.o.
Puńsk 2014

ISBN 978-83-60625-84-2

Wydawnictwo „Aušra” Sp. z o.o., ul. A. Mickiewicza 23, 16-515 Puńsk,
tel. (87) 5161410
Arkuszy drukarskich 13. Wydanie I
Skład, łamanie, druk i oprawa: Wydawnictwo „Aušra”
www.punskas.pl

Žodžiai yra mūsų kūnai.

V. Vitmenas

Jeigu žodžiai yra žmonių kūnai,
Tai dar daugiau jie yra žmonių sielos.
Aš girdžiu tave kalbant,
Aš galiu pasakyti,
kas tu esi.

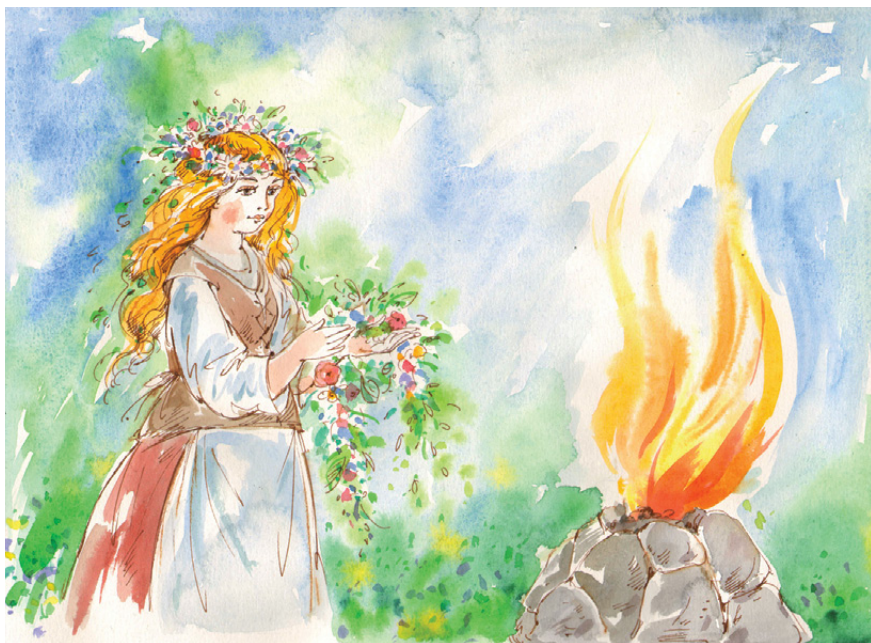
Žodžiai, kaip ir daiktai, –
Atšimpa ir nusinešioja.
Juos reikia galąsti,
o prieš ištariant, dulkes nušluostyti,
Kaip nušluostome jas nuo paveikslų.

Tad kalbėkime tik dideliais
ir labai švariais žodžiais.

Justinas Marcinkevičius

I

Suprasti Žemynos kalbą

Ak tu žemele, žemele juodoji! (...) Kokia tu didelė ir brangi! Ir lankė ją Dryža, žiemą ištrūnijęs po kailiniais. Ir džiaugėsi ją, pakilusią iš sniego patalo. Jis palietė žemę ranka, pagrabinėjo pirštais kaip neregys mylimą veidą. Pakėlė akmenį, į kurį vasarą pjovėjas atmuša savo dalį.

Marius Katiliškis

Kazys Bradūnas

Kazys Bradūnas gimė 1917 m. vasario 11 d. Vilkaviškio rajone, Kiršų kaime. Mokėsi Vilkaviškio gimnazijoje, kur paragintas mokytojos ir rašytojos Petronėlės Orintaitės, sukūrė pirmuosius eilėraščius. 1937 metais jaunas poetas įstojo į Vytauto Didžiojo universitetą studijuoti lietuvių kalbos ir literatūros. Vėliau studijas tęsė Vilniuje. Universitete draugavo su Vytautu Mačerniu, Broniumi Krivicku, Eugenijumi Matuzevičiumi.

Karui baigiantis, traukėsi į Vakarų, gyveno Vokietijoje. 1949 metais persikėlė į JAV. Kazys Bradūnas daug dirbo Lietuvos kultūros labui: sudarė antologiją „Žemė“, redagavo veikalą „Lietuvių literatūra svetur“, laikraščius „Literatūros lankai“, „Draugas“. Išleido 13 poezijos rinkinių.

Tautos praeitis jam ne tai, kas išskaityta knygose. Ji sravo į poetą iš gimtųjų apylinkės vietovių, auklės pasakojimų, siuvėjos Agutės dainų, vestuvių, krikštynų, šermenų apeigų ir giedojimų, žemdirbio darbų prasmės. „Kazys Bradūnas pirmiausia ieškojo kasdieniuose ūkininkų darbuose žmogiškos prasmės, kaimo dirvonuose – nepraėinamumo pėdų, žemę dirbančiojo buityje – amžinybės ciklo. Niekur, poetas taip jaučia, intymiau ir betarpiškiau nepasireiškia mūsų lopšio ir karsto misterija, mūsų tyras santykis su Tvėrėju kaip žemdirbių gentkartėse“, – apie K. Bradūno poeziją rašė žemės poetas ir literatūros kritikas Henrikas Nagys.

K. Bradūnas mirė 2009 m. vasario 9 d. Vilniuje, palaidotas Antakalnio kapinėse.

Kazys Bradūnas

Vakaro maldoj

Kai vakaro maldoj prašau kasdienės duonos,
 Užlieja sielą man javų laukai.
 Rodos, einu alsuojančiais dirvonais,
 Po kojų sklaidosi pavasario rūkai.
 Atleiski, Viešpatie, kad šitą pilką taką,
 Kad žemę taip svaiginančiai myliu,
 Ir kad širdis, Tau šitiek tepasakius,
 Pavirto vėl arimų grumsteliu.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kokius įspūdžius lyriniam subjektui sukelia žodis „duona“?
- 2 Savo kūryboje K. Bradūnas supina krikščionybės ir pagonybės elementus. Atskirkite juos šiame eilėraštyje.
- 3 Kas, pasak poeto, yra svarbiausia? Kokia žmogaus gyvenimo prasmė?
- 4 Kaip lyrinis subjektas susitapatina su žeme? Kaip jūs šitai suprantate?

Pėdos arimuos

Aš, pavertęs dobilienos pluta,
 Tūkstančius pėdų po ja randu –
 Kiekvienoj vagoj senolių būta,
 Neišplovė jų nei laikas, nei vanduo,
 Ir tėvai, jom eidami, neklydo,
 Nepaklydo tarpe džiaugsmo ir kančių,
 O dabar ir aš savąsias pėdas –
 Ainių kelrodį velėna užverčiu.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kas šiame eilėraštyje yra kalbantis žmogus? Apibūdinkite jį.
- 2 Kas sieja lyrinį subjektą su žeme? Koks jo santykis su protėviais?
- 3 Kokia žmogaus egzistencijos prasmė išsakyta šiuo eilėraščiu? Kas yra nepraeinama, amžina?

Prakaito lašas

Jau pirmasai prakaito lašas
 Nubėgo man veidu ramiu.
 Toks didelis laukas, lašelis toks mažas,
 O skęsta lig žemės gelmių.

Su jom susijungiau. Svaigina man kraują
 Šventoji gelmių paslaptis –
 Tas prakaito lašas, ta juodžemio sauja,
 Ar lauko, ar mano dalis?..

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kas yra lyriniam subjektui žemė?
- 2 Kaip suprantate paskutinio posmelio dvi paskutines eilutes?
- 3 Palyginkite visus tris skaitytus K. Bradūno eilėraščius. Kas juose yra bendro? Kas sieja šių eilėraščių lyrinį subjektą?
- 4 Ar iš skaitytų eilėraščių galima spręsti, kas K. Bradūnui yra gyvenimo prasmė? Pabandykite ją nusakyti.

- 5 J. Girnius žemininkų antologijos įvade K. Bradūną pavadino žemdirbišku poetu ir teigė, kad jis „ne gamtos, bet žemės poetas“. Paaiškinkite šį teiginį.
- 6 Raskite visuose pateiktuose K. Bradūno eilėraščiuose rimus ir nusakykite, kokių jie tipų.

Dviejų ar kelių eilučių galūnių (kadencijų) sąskambis yra **rimas**.

Galūniniai rimai skirstomi į tipus pagal įvairius požymius:

- Pagal kadencijos kirtį: **vyriškieji** (*paslaptis / dalis*) – kirčiuotas paskutinis skiemuo; **moteriškieji** (*kraują / saują*) – kirčiuotas antras nuo galo skiemuo; **daktiliniai** (*pajudini / liūdini*) – kirčiuotas trečias nuo galo skiemuo.
- Pagal garsų panašumą: **tikslieji**, pagrįsti maksimaliu garsiniu panašumu, vienodu garsų išsidėstymu (*austi / paklausti, gandą / randą*), ir **netikslieji**, kurių garsai ne visai vienodi arba įvairiai išsidėstę (*rimto / krinta, pabals / obels*).
- Pagal sąskambį sudarančių žodžių skaičių: **vientisiniai**, kai sąskambiai sutampa su žodžiu arba jo dalimi (*ratu / tu, veikei / lokiai*), ir **sudėtiniai**, kai sąskambis apima kelis žodžius (*išsiūti / iš jų tik, šauks man / džiaugsma*).

Vytautas Mačernis

Vytautas Mačernis gimė 1921 m. birželio 5 d. Šarnelėje (Plungės raj.). Jis buvo antras gausioje trylikos vaikų šeimoje. Sakoma, kad jau turėdama vieną sūnų motina šįkart laukusi dukters, o gimus berniukui jo nemylėjusi. Daugiausia Vytautą auginusi, globojusi, gynusi senelė, prie kurios vaikas buvo labai prisirišęs. Vėliau senolės įvaizdis įsilies į brandžiausius poeto kūrinis.

Jau besimokydamas Telšių gimnazijoje, jis pasižymėjo kaip darbštus ir atkaklus mokinys. Skaitydavo filosofinius veikalus, teigdavo, kad mažos tautos atstovui reikia mokėti kelias užsienio kalbas. Baigęs Telšių gimnaziją, įstojo į Vytauto Didžiojo universitetą studijuoti anglų kalbos. Vėliau mokslą tęsė Vilniaus universitete. Atsidėjo filosofijos studijoms. Čia, Vilniuje, praėjo intensyviausieji jo kūrybiniai metai. Savarankiškai skaitydavo F. Nyčės, K. Jasperso, S. Šalkauskio, A. Maceinos filosofinius darbus. Savo laiką buvo suskirstęs labai planingai, taupydavo kiekvieną valandėlę. Bet mokėjo ir atsipalaiduoti, pabūti draugų būrelyje. Artimiausia bičiulystė jį siejo su B. Krivicku, E. Matuzevičiumi, K. Bradūnu, A. Čipkumi (Nyka-Niliūnu).

Apsiskaitymu ir erudicija V. Mačernis lenkė savo bendraamžius. Eilėraščius ir vaizdelius pradėjo rašyti dar gimnazijoje. Poetui gyvam esant, neišėjo nė viena jo poezijos rinktinė, bet kūriniai buvo žinomi, plito nuorašais. Bendraamžiai V. Mačernį laikė didžiausiu kartos poetu, draugai jam pranašavo Nobelio premijos laurus.

V. Mačernis žuvo 1944 m. spalio 7 d. Žemaičių Kalvarijoje, manoma, jau susiruošęs emigruoti. Jam į galvą pataikė atsitiktinė skeveldra.

Lietuvoje jo raštai išleisti tik 1970 m.

Vytautas Mačernis

Vizijos

Trečioji

Kai vieną rytą, eidamas pro seną ir apleistą sodą,
Per statinius vidun pasižiūrėjau,
Tenai virš tvenkinio praėjusios nakties šešėliai tingūs
Lyg paukščiai pašautais sparnais plazdėjo,
Ir vandenin palinkusios obels šakoj, matyt, seniai jau
padžiauta skara

Pleveno ryto vėjui.

Kutai mirgėjo tarp baltų žiedų, kuriuos mieguistos bitės
Varpeliais tolimais dūzgeno...

Atsiminimai lyg iš ūkanų iškilo, pagalvojus,
Jog tai skara seniai jau mirusios senolės mano.

Aš pažvelgiau į tėviškės laukus, dar rytmečio tyloj paskendusius,
Kai jie prieš saulę tekančią suklaupę meldės tyliai,
Ir šviesiame regėjime mačiau jaunosios rūbuose senolę skaisčią
Iš seno sodo vienumos pakylant.

Jinai lengvučiais žingsniais pasikėlė eit per žemę kvepiančią,
Jos akys buvo skaisčios lyg kalnuos du ežerėliai gilūs.

Priėjo ji upelį ir ranka vandens pasėmė,
Šaltais, šaltais lašais suvilgė kaktą, lūpas,
Paskui drąsiu mostu laukus palaimino
Ir vėl, pečius šilton skaron susupus,
Nuklydo ji tolyn, kur tolimam dangui du debesėliai
Balti balti lyg jūroj du maži laiveliai supos.

Dabar, kada einu pro seną, statiniais aptvertą sodą,
 Kur tvenkinys niūrus, žaliais maurais užžėlęs,
 Tenai, kur, lyg tie paukščiai pašautais sparnais,
 Plevena praeities šešėliai, –
 Aš vis matau, matau aš ją jaunosios rūbais.
 Jinai lengvučiais žingsniais pro vartus išeina vėlei:
 Jos akys tokios skaisčios, mėlynos, tarsi kalnuos du gilūs ežerėliai.
 Dabar, kada širdis lyg tas keleivis, tyrų smėlyje suklupęs,
 Kada svajonės lyg silpni drugeliai prieblandoje paklydę miršta, –
 Dažnai jaučiu gaivinančius lašus ant lūpų lašant
 Nuo jos į dangų iškeltų ekstazėj pirštų.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Suskirstykite kūrinį į dvi dalis pagal lyrinio vyksmo laiką.
- 2 Nusakykite, kaip atrodė sodas.
- 3 Vanduo lietuvių mitologijoje buvo suprantamas ir kaip anapusis pasaulis. Mirusiųjų sielos išeidavo į vandenį. Kas sukelia lyrinio subjekto regėjimą (viziją)? Kokius vaizdus jis mato?
- 4 Apibūdinkite kūrinio nuotaiką. Kaip ji keičiasi?
- 5 Kaip lyrinis subjektas supranta gyvenimo prasmę? Kas jungia visas kartas?

Ketvirtoji

I

Šiandien prisiminiau aš vieną nuotykį iš savo bundančios
 vaikystės metų,
 Tą tylų vasaros sekmadienį, keliavusį pro mus, –
 Kai ašen ir senolė – dviese –
 Palikę buvom saugot ir dabot namus.

Didžiajam kambary, prie stalo, ežerų, pelkynų gėlėmis papuošto,
 Iš didelių maldaknygių senolė meldėsi, atsidūsėdama slapčia,

Ir ašen, supamoj kėdėj sėdėdamas,
Ilgai stebėjau saulės langą grindyse.

Laukuos girdėjau vasaros vidudienio kvėpavimą. –
Jaučiau, kaip jis ateina pas mane pro atviras duris
Ir, lyg sapne matytos karalaitės pirštais,
Lengvai paliečia kaktą, lūpas ir akis.

Tiktai staiga į mano langą krito paukščio išskėstų sparnų šešėlis,
Pridengdamas man šviesų džiaugsmą ir svajas.
Aš suvirpėjau, puoliau prie senolės
Ir verkdamas kritau į jos rankas.

Patyrus mano nuotyki, senolė prašė nebeverkt,
Nušluostė ašaras ir pažadėjo gint mane
Nuo paukščio, kurs, atskrisdamas iš tolimos šalies, pakirto
spindulių pluoštus,
Sudarančius man šviesų saulės langą grindyse.

Ji sakė man, kad galime svajot, tikėt ir džiaugtis:
Yra pasauly tik jaunystė, saulė ir namai,
O tolimų, nežinomų kraštų klajūnai, tie erdvėj paklydę paukščiai,
Čia žemėj lankosi retai.

II

Praėjo daugel metų. Ir senolė mirė.
Neliko kambarių gėlių, neliko nė maldaknygių senų,
Ir širdyje skaistaus anų dienų tikėjimo
Neliko nė ženklų.

Nors kartais manyje suspindi saulės langas
Ir plečiasi lyg medis laisvėje aukštyn, platyn, –
Iš tolimų, nežinomų kraštų atklysta tas erdvių klajūnas paukštis
Ir meta didelių sparnų šešėlį mano džiaugsmo vidurin.

Ir, kai nėra kur veido nevilty priglaust,
 Aš skausmo išplėstom akim matau,
 Kaip traukias nuo manęs vidudienis, kaip slenka jis į vakaro šalis,
 Ir silpsta jo kadais linksmai skambėję žingsniai,
 Ir šnabžda kaitroje pavytę žolės:
 Jis niekad niekad šičia nebegriš.

Ir aš matau, kaip bunda vakaras, slypėjęs miško pakraščių
 šešėliuos,
 Matau, kaip slenka jis per lygumas plačias,
 Kaip motinos – mirties šaltom, kaulėtom rankom
 Apglėbia mano darbo ir kančios dienas.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kokius gimtuosius namus mato lyrinis subjektas regėjime? Kas jų centre?
- 2 Kokią vaikystę prisimena lyrinis subjektas? Kas jam suteikdavo sielos ramybės, saugumo jausmą?
- 3 Kaip jūs suprantate, kas yra „saulės langas grindyse“?
- 4 Kas pasikeitė senolei mirus? Kaip atrodo lyrinio subjekto gyvenimas? Kaip jis jaučiasi?
- 5 Kas lyrinio subjekto gyvenimui suteikia prasmės?

Vizija – tariamas vaizdas, regėjimas, fantazijos sukurtas paveikslas.

V. Mačernio „Vizijos“ – reikšmingiausias poeto eilėraščių ciklas. V. Mačernis jį rašė labai jaunas, vos aštuoniolikos-dvidešimt vienerių metų. Atkakliai ieškojo atsakymų į jaunystėje iškilusius klausimus: kodėl žmogus ateina į šį pasaulį, kokia gyvenimo prasmė? Mąstyti jam padėjo skaitytos knygos. „Vizijų“ ciklas sudarytas iš įžangos, septynių regėjimų ir pabaigos.

Metų sonetai

Rudens sonetai

7

Vidunaktį dažnai
Aš pabundu,
Kada keistai, keistai
Visuos namuos tylu,

Ir aš nebežinau,
Kas daros su manim,
Bet man kaskart sunkiau
Tokiom naktim

Išspręst gyvybės ir mirties lygtis
Su begale nežinomųjų.
Veltui aš laikiu: niekas man nepasakys,

Atėjęs iš erdvių giliųjų,
Kodėl kas nors yra? Kodėl aš pats esu
Didžiausia paslaptis visatos slėpinių?

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kas šiame sonete svarbiau – jausmas, mintis ar vaizdas?
- 2 Nusakykite soneto lyrinio vyksmo laiką. Kodėl pasirenkamas būtent šis paros metas?
- 3 Kokius egzistencinius klausimus kelia lyrinis subjektas? Ar tai jo asmeniniai jausmai, ar bendražmogiški? Kaip manote, kodėl pats lyrinis subjektas nebando į juos atsakyti? Gal neįmanoma? Tad ar verta juos kelti? Kaip jums atrodo?

Einu, bet nežinau, į kur nueisiu,
 Ir gyvenu, bet palaidai ir be prasmės:
 Ragaudamas gyvenimą kaip vaisių
 Ir vėl jį nešdamas kaip naš tą ant peties.

Aš klausiau kunigų ir filosofų –
 Atsakė jie, išdėstė viską išsamiai.
 Bet man širdis ir šiandien lygiai sopa:
 Kodėl pasaulis ir žmogus, ir visa tai?

Ir taip einu tolyn šio klausimo keliu
 Po nežinios dangum, pavargusiu žingsniu.
 Bet jei randu užsimiršimo smuklę pakely, –

Tai linksmas per dienas naktis puotauju,
 Kol nuobodžio tarnai, rimtuoliai rūškani,
 Vėl išmeta į klausimo kelius iš naujo.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

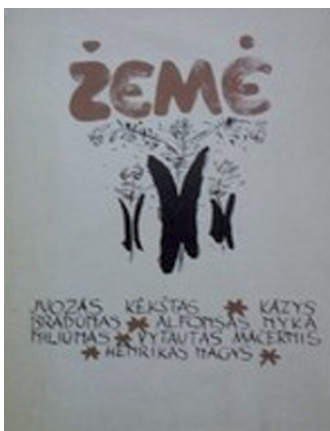
- 1 Kurias būsenas išgyvena eilėraščio žmogus: sumišimą, skausmą, baimę, maištą?
- 2 Kuo panašus šis sonetas į anksčiau skaitytąjį?
- 3 Lyrinis subjektas lyg ir atsako į klausimą, kam reikia mąstyti apie gyvenimo prasmę. Raskite tuos žodžius.

Sonetas (lot. *sonare* – skambėti) – griežtos struktūros, griežtos formos žanras. Sonetą būtinai sudaro 14 eilučių: 2 ketureiliai ir 2 trieiliai (vadinamasis itališkasis sonetas) arba 3 ketureiliai ir 1 dvieilis (angliškas, šekspyriškasis sonetas). Be to, klasikiniam sonetui buvo privalomi ir tam tikri rimavimo būdai. Taigi sonetas – reiklus, kategoriškas žanras. „Naudotis šia forma, deja, nedaug kas moka: / Viešnam ji – per plati, kitam jinai – siauroka“, – rašė XVII a.

prancūzų literatas N. Bualo. Linkstama manyti, jog turinio, tematikos požiūriu sonetui būdingiausi meilės, filosofiniai motyvai.

„V. Mačernio poezija, taip pat sonetai, formuojasi iš mintijimo, galvojimo elementų, iš teiginių ir abejonių, iš klausimų. Jo „sonetas“ yra filosofinių klausimų sonetas, „ilgesingos geliančios minties, būties prasmės ieškojimo kūrinys“, – rašo literatūros kritikė V. Daujotytė.

ŽEMININKAI

Antologija „Žemė“

1951 m. JAV išėjo poezijos rinkinys „Žemė“. Jame buvo išspausdinta penkių poetų: Juozo Kėkšto, Kazio Bradūno, Alfonso Nykos-Niliūno, Henriko Nagio ir Vytauto Mačernio kūryba. Jie visi užaugo ir išėjo mokslus Lietuvoje, bet per Antrąjį pasaulinį karą turėjo bėgti į Vakarus. Deja, Mačernis žuvo, sovietų sviedinio skeveldrai pataikius į galvą. Poezijos rinkinio įvadą parašė filosofas dr. Juozas Girnius. Jis šių poetų kū-

rybą pavadino „Žmogaus prasmės žemėje poezija“. Girnius lietuvių poeziją suskirstė į tris etapus: 1. Maironio, Vinco Kudirkos, Adomo Jakšto karta. Tai tautinio atgimimo poetai; 2. Nepriklausomybės laikų poetų karta – nuo simbolistų iki neoromantikų. Jiems būdingas asmeninės laimės ieškojimas; 3. Žemininkai. Poetai ieško ne laimės, bet prasmės. Tuo remdamasis, J. Girnius juos pavadino žemininkais – žmogaus prasmės žemėje poetais.

Žmogaus žemė. Žemininkai ieško gyvenimo prasmės žemėje. Kas yra prasmė? Kodėl jie ieško prasmės? Esame girdėję posakį „Mano žemė – tėvynė Lietuva“. Keturi iš žemininkų grupės turėjo bėgti nuo komunistų ir prarado savo tėvynę, o penktasis

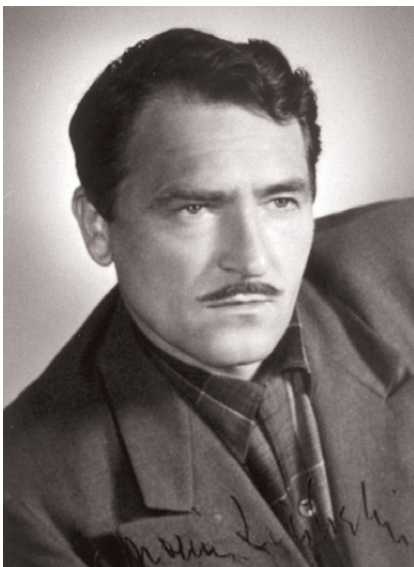
(Mačernis) žuvo 1944 metais. Ne tėvynės praradimas priverčia žemininkus ieškoti prasmės. Žemininkų žemė nėra Lietuva, taip pat nėra ir Žemės planeta ar Žemės gamta, ar visa, kas yra Žemėje (gamta, pastatai ir žmonės). Žemininkai iškelia mintį, jog žemė yra žmogaus istorijos visuma šioje Žemėje. Įsivaizduok egiptiečių, graikų, romėnų laikus, viduramžių, renesanso ir moderniuosius laikus. Prisimink žmonių patirtas kančias, daugelį herojų ir jų kovas; visas gyvas ir mirusias tautas; visą kūrybą, net ir tą, kuri dabar užklota žemėmis ar smėliu (pvz., senoji Gedimino pilies siena, dar neatrasti archeologiniai radiniai Kinijoje ar Amerikos vakaruose, pasimetę muzikos kūriniai kuriame nors subombarduotame vienuolyne). Žemininkai siūlo šią visumą vadinti „Žmogaus žeme“.

Pagalvokite: „Kodėl būtent aš, (įterpk savo vardą), esu šioje Žmogaus žemėje?“ Mąstykite toliau: „Kodėl iš viso žmonės yra šioje Žmogaus žemėje?“ Kai šis klausimas ims jums rūpėti, pradėsite mąstyti panašiai kaip žemininkai apie žmogaus prasmę žemėje. Būdami vaikai, dažnai šio klausimo nekeliamė. Esame laimingi ir žemę siejame su gera, jautria ir ramia mama. Tapę paaugliais, pradedame suvokti, jog taip nėra. Žmogaus žemė suteikia mums ir skaudžių išgyvenimų, pvz., žemininkai patyrė Antrojo pasaulinio karo baisumus. Besikaupianti patirtis rodo, jog žemė nėra tokia motiniška ir graži, kaip buvo įsivaizduojama vaikystėje. Skaudžiausia, jog pradedame justi, kad daromės svetimi šioje Žmogaus žemėje, neturime joje reikšmingo vaidmens. Kiekvienas iš žemininkų iškelia šiuos klausimus, tačiau kiekvienas iš jų duoda skirtingus atsakymus.

Juozas Girnius

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Į kokius etapus J. Girnius skirsto lietuvių poeziją? Trumpai kiekvieną apibūdinkite.
- 2 Kas yra ta Žemė, kuri vienija žemininkus? Kas priverčia žemininkus ieškoti prasmės Žmogaus žemėje?
- 3 Ar žemininkų poezija mums aktuali ir įdomi? Savo nuomonę argumentuokite.

Marius Katiliškis

Albinas Marius Vaitkus, vėliau pasivadinęs Mariumi Katiliškiu, gimė 1915 m. rugsėjo 15 d. Gruzdžiuose, Šiaulių apskrityje. Jis buvo devintas didelėje vienuolikos vaikų šeimoje. Būsimasis rašytojas lankė Žagarės pradžios mokyklą, progimnaziją. Atitarnavęs kariuomenėje, dirbo Pasvalyje vietinės bibliotekos vedėju. Baigiantis Antrajam pasauliniam karui, traukėsi iš Lietuvos, pateko į Belgijoje esančią perkeltųjų asmenų stovyklą. Čia pasikeitė dokumentus, pasiimdamas Mariaus Katiliškio pavardę, ir 1949 metų pabaigoje atvyko į JAV. Valstijose dirbo duobkasiu, plieno liejykloje, kitokį pagalbinių darbų. Dar Lietuvoje išgarsėjęs kaip gabus rašytojas, ir čia nuolat kūrė, įstojo į Rašytojų draugiją, bendradarbiavo lietuviškoje spaudoje, „Literatūros lankuose“. Tačiau du jo romanai – „Užuovėja“ ir „Miškais ateina ruduo“ – negavo prestižinių LRD premijų. Vietoj jų buvo premijuoti nepalyginamai menkesni kūriniai. M. Katiliškis dėl to labai išgyveno, net išstojo iš draugijos. LRD premiją 1962 m. gavo jo romanas „Prasilenkimo valandos“.

1980 m. gruodžio 17 d. po ilgų ir sunkių ligų M. Katiliškis mirė.

M. Katiliškis iš esmės buvo savamokslis rašytojas, tai ne kartą jautė, dėl to sielojosi. Kartą berods K. Ostrauskas jį paguodė sakydamas, kad apie jo kūrinius dar ne vienas disertacijas rašysias ir daktaratus už jas gausias, o šiandien iškilę mokytieji būsią greit pamiršti. Tai buvo ištis pranašiški žodžiai.

Marius Katiliškis

Užuovėja

Ištrauka

Žemė traukė jo pėdas į save, lipniu moliu veldamosi prie batų. Jis išėjo į aukštumas, kur sausa žolė ir patrešusi ražiena lūžo ir šnarėjo spaudžiama. Kitur įmynė iki pašalo, slidinėjo ledeliu, kur buvo nuosauliui. Žemė rauda. Skaisčiai nutvisko jos nelygumai, kai diena traukėsi į galą ir saulė skriejo vis arčiau Dargaudžių skynimo. Milžino šešėlis nusidriekė, nusivingiavo arimais. Kirto ežias, užklojo mirkstantį ledą. Ji tapo lengvai apvali. Pražulniai į abi puses kniumbanti, sudalyta ūkininko šešėlio.

Sunkus žiemkenčiams laikas – pavasario šalnų. Iškelia šaknis ir sutrauko slūgstant. Prakastu grioveliu iš parudavusių rugių dirvos šoko žvitri, kaip metalu žvilganti gluodena, vandens srovelė.

Žemę gairino drumstas vėjas. Šiaušė žolės stagarus, kuteno veidą ūsais ir žvilavo plaukų kuokštelį paausy. Beržų žirginių, pumpurų ir sulos šaltą kvaptį atnešė vėjas. Iš eglių žievės, ir jų žalių spyglių rūgštimi atsidavė vėjas, persigavęs miškais ir čia palaidai išsiliejęs dirvose. O pavakary jis tartum ir spalvas nulaižė nuo suvargusių želmenų ir miško dulksvą mėlynumą sugėrė. Ir dar jis buvo rausvas, tasai pavasario vėjas, lyg perkaitęs smarkiai bepūsdamas liūgnelius, kurie suvožė savin liepsnojančias vakaro žaras. Vėjas judino slenkantį ūkininko šešėlį, jis ėjo vis didyn ir keliavo į tolį, ir pagalvojo Juozapas Dryža, kad nėra gal piršto dėjimui vietos jo dirvose, kur nekrito šimtą kartų jo šešėlis. Šimtą kartų vasaros rytais, kada jis ilgas, taip kaip vakare. Ir vidudieniais, kada jo tik trys pėdos. Ir ūkanose, ir lietuose turėjo kristi jo šešėlis, kaip žingsnių sukeltas šlamesys, kaip trupėjimas grumsto ir traškus velėnos slydimas nuo raikančios žagrės. Tuo

būdu įgyta amžina savastis žemei. Ne pinigais ar kuom nors kitu. Savo šešėliu nuklostyta, nučiupinėta pirštais, nuletenta naginėm, išklota kas metai į saulės šviesą. Nes ir jai reikalinga pakaita – dienos ir nakties. Ir kas šiomet paviršiuje – rudenį turi apsiversti ir atsigulti kantriam miegui. Ir žemei reikalinga atvanga, kaip žmogui.

– Ak tu žemele, žemele juodoji! – sušuko nebeišsitekdamas savyje. Ir eidamas toliau kartojo – kokia tu didelė ir brangi! Ir lankė ją Dryža, žiemą ištrūnijęs po kailiniais. Ir džiaugėsi jaja, pakilusią iš sniego patalo. Jis palietė žemę ranka, pagrabinėjo pirštais kaip neregys mylimą veidą. Pakėlė akmenį, į kurį vasarą pjovėjas atmuša savo dalį.

Ir kai pašalas išeis ir nubrinks, pakils Rokas su savo vyrais, pasikinkęs nusistovėjusius arklius. Ir jis patsai netrukus po to, kai jau bus paruošta sėjai, atsiklaups prie atrišto maišo ir perleis rieškučiomis grūdus. Lengvomis naginėmis apsiavęs, žengs dirva su sėtuve ant krūtinės. Neišpasakosi pašalaičiui, kaip otru atsisėsti ant šviežios vagos. Kaip kvepės garuodama žemė, sujudinta ir pribrendusi gyvasčiai! Ir koks ateis tada vakaras ir skani vakarinė lauks ant stalo!

Ir žemei reikia budėti, nepailsti niekad, ginti ją, kaip gina paukštė savo jauniklius. Neatsitraukti nuo jos, nors ir kaip jau būtų išvargęs. Nėra poilsio žemei – išeinančius turi pavaduoti jaunieji. Ir tie savo eile nuletenti. Pailsėti... Bet nėra kada, kol dar sąnariai lankstos. Turi eiti ir eiti. Mato Dryža: kviečiai sunykę po žiemos, rugiai rausvi. Bet va, va... Jau sėlina, atbrenda, atmauroja pavasaris! Ir dar, dar dienele, dar savaitė...

Ak tu juoda, gera kviečių žeme!

Pempės atskrenda ratu, puola žemyn ir palydi ją kaip kerėtoją, kaip įsigėrusį ir nerandantį namų. Namai čia pat ir sodžius, padrikę senuose medžiuose. Ir viensėdijos, sukilusios ant kalnelių, ir jų languose saulėlydžių liepsnos. Miškų ratas arčiau susiglaudžia – sueina visi draugėn artėjant vakarui, tartum viena šeimyna prie savo ugnies. Čia išstatytos trobos, įdiegti sodai, išvesti keliai ir takai išminti. Visur – kur suksi žvilgsnį.

Beržynas mūru dungso. Jų viršūnių plonos šakelės pakilusios debesių. Brazdėjo balta tošis, kai eidamas braukė ranka. Visus kamienus reikia paliesti, apkabinti kiekvieną medį, lyg iškeliaujant. Metus iš metų jie stiepėsi, sudiegti nenaudojamame akmenyje, kur žagrei įsmeigti nebuvo vietos. Vešėjo beržai, gegužės kukavo sulėkusios, ir sula plaukė pragręžtais latakais. Gerdavo ją per šienapjūtę šaltą, skobtelėjusią, pasisemdami iš kubiliuko po sužėlusia avižų pluta.

Ėjo Dryža toliau, atsisagstęs, plevėsuojančiais kailinių skvernais ir išsiėmęs užgesusią pypkę iš dantų. Jis ėjo toliau, nors jo laukai baigėsi ir nė rugių, nė dobilų nesimatė, ir tik pernykščiai arimai, susikloję ir susispaudę, skubėjo nusigauti aukštumon ir nusilenkti už jos. Laikas namo, – šnibždėjo eidamas vis tolyn ir tolyn. Saulė leidosi, ir vientisas brėkšmas aptraukė žemę. Liūgne-liai vilkosi plonu ledeliu. Stingo grumstai ir sausa žolė brazdėjo.

Laikas namo. Poilsio renkasi žmonės, – kalbėjo ūkininkas. Skrido varnos, tankiai vasnodamos sparnais, – ir tos namo. Jis gi traukė ežia šalia arimų ir jautė, kaip vagos kyla vis aukštyr ir aukštyr. Ir ten, jų gale, jas lyg kirviu kirto šviesus brūkšnys. Dryža artėjo prie jo. Tai naujoji kapelių tvora, pasišokėjusi statmenu šlaitu ir apjuosusi keletą medžių. Jų šakos susipynusios į vieną kuokštą, ir jis vis didesnę dangaus plotą užklojo, tarpui mažėjant.

Jis šluostėsi prakaitą, nusiėmęs kepurę ir pypkę įgrūdęs kišenėn, tarpvarty, lyg pabūgęs žengti vidun, kur taip neišpasakytai tyku. Ir vasarą čia ramu, mąstė jis. Švokščia vinkšnos, reta kalno žolė šiušena. Ir tyku rudens pavakare, kai ūbauja laukai baigtuvių dienom. Kai dalgiai žvanga, rišėjos dėlioja varpas, susėdusios po guba. Kai piemenys oliuoja susigindami.

Nėra gražesnės vietos aplinkui, – lingavo žilą galvą Dryža. Ir kas ją parinko, turėjo išmanyti ir perspėti nepalenkiamą ilgesio galią. Tėvų tėvai pasirinko tą vietą, dviejų upelių santakoje. Kalnelį, pranokstantį gimtuosius laukus. Kur beieškoti geriau savo poilsui? Kur tyresnė smiltis ir katpėdėlės taip meiliai šiušena? Niekur kitur, nes kaulus suėstų svetima rūdis ir slėgtų krūtinę mo-

lio luitas. Niekur kitur, – šnibždėjo Dryža, begalinės ramybės ir ilgesio sukaltas. Čia susibėgs visos pėdos, visi šešėliai užklostys. Senųjų namų dūmai prasikoš medžiais. Čia girdėsi sūnaus kirvio poškėjamą ir jo vaikų džiaugsmą. Tas pats debesėlis užkris rasa ir vieno vėjo šuoro sukeltos dulkės nuguls kapą.

Niekur kitur... Žemę turi saugoti ir pasilikti joje per amžius. Ir pasiliks, ir negalės išnykti, nes savo artumoje turės beržynėlį ir tiltą, suręstą apačioje. Ir auksiniai brastos akmenaičiai mirgės, ir smagiai prunkštaus arklys, sriūbaudamas vėsų vandenį, įsibridęs joje. Ir jis tai matys, ir jis tai girdės. Ir bus lengva, ir bus ramu, kaip šiandien.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Koks metų laikas aprašomas ištraukoje?
- 2 Raskite žemės įsmeninimo pavyzdžių (kai ji turi žmogaus savybių).
- 3 Koku būdu artojas įgyja „amžiną savastį su žeme“? Kuo M. Katiliškio požiūris į žemę panašus į K. Bradūno skaitytų eilėraščių santykį su žeme?
- 4 Raskite pasakotojo jausmų prasiveržimus, stebint savo žemę ir galvojant apie ją. Apibūdinkite pasakotojo santykį su žeme.
- 5 Kieno akimis pasakotojas stebi jį supantį pasaulį? Kodėl? Koks jo stebėjimo ir pasakojimo akiratis?
- 6 Koks Dryžos požiūris į amžinojo poilsio vietos pasirinkimą? Kodėl žmogui svarbu, kur jis bus palaidotas? Ar jums tai svarbu?
- 7 M. Katiliškis buvo vadinamas žemininku, rašančiu proza. Pasvarstykite, kodėl.

Romaną „Užuovėja“ sudaro 12 novelių, todėl jis dar vadinamas novelių romanu. Jame vaizduojamas Nepriklausomybės laikų Aukštaitijos kaimo gyvenimas vieno metų laikotarpiu – nuo ankstyvo pavasario iki žiemos, kaimo gamta, žmonės, jų darbai, filosofija.

Antanas Vienuolis

Antanas Vienuolis (tikroji pavardė Žukauskas) gimė 1882 m. balandžio 7 (kovo 26) d. Ažuozėriuose (Anykščių raj.) pasiturinčių valstiečių šeimoje. Anykščių apylinkės, garsios dainomis ir padavimais, davė lietuvių literatūrai poetą Antaną Baranauską ir prozininką Joną Biliūną. Vienuolis iš mažens augo menui palankioje atmosferoje: motina, A. Baranausko dukterėčia, mokėjo atmintinai visus savo dėdės eilėraščius, daugybę mįslių ir padavimų. Tėvai ruošė Antaną į kunigus, tačiau sūnus atsisakė stoti į Seinų seminariją, prarasdamas tėvų ir vyskupo A. Baranausko paramą. Būdamas 18 metų, dirba Maskvos vaistinėje. Po trejų metų vyksta į Kaukazą atlikti praktikos. Pakliūva į kalėjimą, vėliau ištremiamas į Vladikaukazą. Čia jis parašė „Kaukazo legendas“, kurios ir išgarsino rašytojo vardą. Į Lietuvą grįžo 1918 m. ir apsigyveno Kaune, po ketverių metų persikėlė į Anykščius. Parašė apsakymų, apysakų, romanus „Prieš dieną“, „Kryžkelės“, „Viešnia iš šiaurės“, „Puodžiūnkiemis“, dramas „1831 metai“, „Prieblandoje“, kelionių įspūdžių. Mirė 1957 m. rugpjūčio 17 d. Anykščiuose.

Antanas Vienuolis

Išduktėrė

I

Šaltalaukių vienkiemio savininkas, senas našlys Jonas Žarckus, jau kelintas mėnuo guli mirties patale ir mirtimi vaduojas. Buvo atvedę jam ir kunigą, ir daktarą, ne vieną kartą buvo ir grabnyčių uždegę, bet senas našlys nei miršta, nei sveiksta – vis toks ir toks. Kartais, regis, visai nusilpsta, pradeda lėčiau kvėpuoti, užmerkia akis, bet kai tik uždega žvakę, subėga savi ir kaimynai, seniokas ir vėl atsigauna. Nusibodo jis ir saviems, ir kaimynams, ir kad ne jo išduktėrė Nastutė, tai nebebūtų kam ligonio ir prižiūrėti. Tiesa, turi Žarckus du sūnus ir tris dukteris, bet visiems jiems dalia seniai jau atiduota: dukterys ištekėjo už tvirtų, turtingų ūkininkaičių: jaunesnįjį sūnų atidalino ir išleido užkuriomis, vyresnįjį apvedsino namie ir atidavė jam visą ūkį, sau su žmona išsiderėjo iš jo išimtinę¹ iki gyvos galvos, o mirus – gražiai, su pasitikimu iš namų ir egzekvijomis, palaidoti.

¹ Išimtinė – *istor*. išlaikymas, duodamas tėvams vaikų, perėmusių iš jų ūkį.

Bet neilgai džiaugėsi senis Žarckus, sutvarkęs savo šeimą ir apsirūpinęs senatvei: netrukus mirė jo žmona, o jis pats pradėjo negaluoti ir sirginti. Be to, mirus žmonai, prasidėjo nesutikimai su marčia, kivirčai su sūnumi. Kivirčai su sūnumi prasidėjo ne tiek dėl išimtinės, kurios po motinos mirties jis nebedavė tėvui lygios pusės, o tik valgydino jį, kiek dėl išduktės Nastutės. Žarckus norėjo, kad ir mirus žmonai jam patarnautų išduktė Nastutė, tačiau sūnus ir marti reikalavo jos sau už mergą, o tėvui siūlė kitą patarnautoją, pusmergę, ir teisinosi tuo, kad apkalbant išimtinę apie tai nieko nebuvo kalbėta.

Tiesą pasakius, Nastutė nebuvo Žarckui išduktė visa to žodžio prasme; nebuvo ji jam nei brolvaike, nei tolina ar artima giminaitė; buvo tai jam visai svetima iš vaikų prieglaudos paimta mergaitė, – našlaitė. Nebuvo jos Žarckus ir įdukrinęs, nors visą gyvenimą ruošėsi tai padaryti. Vadino ją išduktė Žarckai ir svetimieji tik dėl našlaitės darbštumo ir paklusnumo.

Paėmė Žarckai Nastutę iš vaikų prieglaudos dar anais laikais, kai ir jie abu su žmona buvo gyvi sveiki, ir vaikai dar neatidalyti. Paėmė ne iš pasigailėjimo ar užuojautos, o dėl reikalo. O reikalas buvo toks. Gimus Žarckų penktajam vaikui, – Birutėlei, Žarckienė pradėjo negaluoti. Kiti vaikai vieni jau buvo paaugę, vyresnieji ir subrendę. Namuose reikėjo ir piemenės, ir šiaip pastumdėlės. O piemenės ir pastumdėlės buvo brangios: reikėjo jas ir apvilkti, ir apauti, ir algą kaip pusmergėms mokėti, o atėjus šventėms, reikėjo ir kokią skudurą duoti ir joms, ir jų tėvams ar globėjams, kad palenktų juos savo naudai ir apdraustų samdinę kitiems metams.

Nusibodo Žarckams šitokia procedūra, ir jie pasirūpino sau nuolatinės piemenės, piemenės be sutartos algos, be dovanų bei atokalėdžių – tikros našlaitės. Pasitarę tarp savęs ir su giminėmis, nuvažiavo jie abu su žmona Kaunan, į vaikų prieglaudą, ir išsirinko, kokia jiems patiko; išsirinko vyresnę, diktesnę, ir kas svarbiausia, visai vienišą, net be giminių. Girdėjo jie, kad tokios tai pačios geriausios: nei tėvai lankys, nei giminės maišysis, o ir pati našlaitė nebėgios šventadieniais pas savuosius, neliežuvaus, nevagiliaus ir nenešios iš namų ūkio gėrybių.

Kai Nastutę paėmė iš prieglaudos, jai ėjo jau aštunti meteliai, nors iš pažiūros atrodė ir jaunesnė. Nekokia dar ji buvo piemenė ir dar menkesnė namų pastumdėlė, bet Žarckų duonos veltui nevalgė. Iš pat pirmųjų dienų pristatė ją šeimininkė prie darbo. Drauge su visais keldavo, drauge su visais leisdavo gulti. Dieną supdavo lopšelyje mažutę Birutėlę, skalbdavo jos vystyklėlius, skusdavo bulves; pavalgius nuimdavo nuo stalo, sumazgodavo indus, šaukštus ir per dieną sukdavosi pirkioje kaip vijurkas. Vakaraus prie žiburio drauge su visa šeima plėšydavo žąsų ir vištų plunksnas. Kai našlaitė po dienos nuovargio pradėdavo kapnoti nosimi ir kai apsi-blaususios jos akys nebeatskirdavo spaičio nuo pūko, kas nors iš vyresniųjų pasigailėdavo ir pasiūsdavo ją gultų. Tačiau išsirengdama ir atsiguldama turėdavo dar poterių sukalbėti. Bet dažnai atsitikdavo ir taip, kad bekalbėdama poterių apsnūdavo, užmigdavo ir apsirengusi išmiegodavo visą naktį. Rytais, kai visa šeima suguldavo pogulio ir kai užmigdavo lopšelyje mažutė Birutėlė, Nastutė paimdavo elementorių ir, vedžiodama pirščiuku, dėdama raidę po raidės, mokydavosi skaityti, vyresniųjų Žarckučių ir pačios šeimininkės parodoma, taip per žiemą išmoko ji porą litanių, rytmetines maldas, o į pavasarį pradėjo jau ir mišiaunas paskaityti.

Pavasariį išleido ją žąsų ganyti. Kaip nekokia ji buvo namų pastumdėlė, taip menka ir piemenė: labai maža, labai nedrąsi; bijojo žąsino, bijojo plačiųjų laukų tylos, bijojo ir svetimų žmonių. Bet žąsinas pavasarį buvo nebepiktas, laukuose giedojo čiulbėjo vieversėliai, svetimi žmonės buvo jai geri, o ganyti reikėjo tik pamamėje. Be to, ir ganymas tik dėl akių: kad varnos mažučiu žąsiukų neišnešiotų. Apvilktą trinyčiais, šeimininkės skara aptūlota, basutė, trumpu rainuotu sijonėliu, su ilga vytine rankose, ji šventai ėjo savo pareigas ir nežiopsojo. Kai pamatydavo atskrendant varną ar kai gandras nusileisdavo į balą, ji mojuodavo, šmetakuo-davo vytine ir visa gerkle šaukdavo: „Atiu! atiu! Šalin, nelabiej!“ Ir „nelabiej“ skrisdavo šalin. Nedrįsdavo prie jos prisiartinti nei svetimi šunys, nei katės. O kai vakare pargindavo namo visus žąsyčius, girdavo ją ir šeimininkas, ir visi namiškiai, o šeimininkė duodavo jai šviežio, ką tik pamelžto pieno puodelį.

Viskas buvo gerai, visi ja buvo patenkinti, ir ji pati buvo patenkinta, tik viena bėda, kad nuo braidžiojimo po balas, nuo aštrių pernykščių rugienų ir nuo vėjo taip suskildavo kojųčių blauzdos, kad į vakarą vos galėdavo paeiti. Parginusi namo žąsis, nebenorėdavo ji nei gerti, nei valgyti, o vien tik gulti ir kuo greičiau gulti. Miegas stačiai versdavo ją į lovą ir lipdydavo akis. O kojos būdavo kaip nesavos ir perštėdavo kaip svilinos. Bet dar didesnė būdavo bėda, kai šeimininkams reikėdavosi ją prikelti rytojaus dieną, anksti rytą: jai geldavo ir rankas, ir kojas, o blauzdų oda, regėdavo jai, plyšte plyšta. Šeimininkė trindavo jas kamparu, tepdavo žąsies taukais, apvyniodavo drobiniais tunkučiais², bet ir tai mažąją tepadėdavo; dieną kitą prireikdavo namie pabūti. Bet taip buvo tik iš pradžių, tik pirmomis dienomis. Vėliau priprato jos kojos ir prie vandens, ir prie vėjo, ir prie aštrių rugienų. Be to, paaugus žąsiukams, sumažėjo ir varnų pavojus, ir pati piemenė apsiprato ir pasidarė tikra žąsiganė. Apsiprato ir su šeimininkais. Nepažinusi tėvų meilės, ji taip prisirišo prie savo naujų auklėtojų, kaip prisiriša prie savo maitintojų benamiai gyvuliai. Prisirišo vien už tai, kad jie sočiai ją maitino, nemušė, be reikalo nebarė, o kai kada ir pagirdavo. Šeimininkai vadino ją išduktėre, o ji šeimininką – dėdele, o šeimininkę – tetule. Rudenį, kai pardavė turguje pirmutinę žąsų partiją, šeimininkas davė jai sidabrinį litą, o šeimininkė padovanojo benediktavotą mėlyną rožančių su sidabrinio kryželiu, ir abu pažadėjo, jei būsianti gera, darbšti ir paklusni, palikti žąsų ganyti ir kitiems metams.

Žiemą ją leido mokytis pas kaimo daraktorių. Kadangi kaimo daraktorius rašyti pats nemokėjo, tai ir Nastutę, ir kitus vaikus mokė tik skaityti ir katekizmo. Per žiemą Nastutė išėjo su juo visą maldaknygę nuo pradžios iki galo ir tuo užbaigė savo mokslą.

Pavasariį Nastutė vėl išsivarė į laukus žąsis. Kad neatsitiktų su jos kojytėmis tas pats, kas ir pernai, tetulė pasirūpino apie tai iš anksto ir parengė jai tunkučius. Nors tunkučiai ir nelabai tiko

²Tunkutis, tunktis – audeklo juosta apvynioti blauzdoms, kad nepleišėtų.

mergaitei, bet negi priešinsies šeimininkei. Vaikščiojo Nastutė paskui žąseles lyg baltomis ilgomis kelnėmis apmauta, bet užtat blauzdos buvo apsaugotos nuo aštrių rugienų ir nuo pavasario vėjo. Taip praėjo antra vasara...

Neilgai ganė Nastutė Žarckų žąsis – vos kelias vasaras. Dvylikos metelių išsivarė ji į laukus jau nebe žąsis, o išginė galvijų bandą. Išginė į bendras ganyklas, drauge su kitų vienkiemių piemenimis. Su galvijais susidoroti buvo jau sunkiau, tai ne su žąsimis. Be to, ir ganyti reikėjo ne tik po laukus, bet ir po krūmus, ir po miškus. Čia reikėjo ir drąsos, ir greitumo, ir sumanumo, nors ganė ne viena. Ir ji jau elgėsi kaip suaugusi ir sekdamo vyresniais piemenimis. Nebebijojo jau nei gandro, nei žąsino, nei svetimų žmonių. Nebe toks baidus buvo jai jau ir vilkas. Kartais, kad parodytų savo drąsą, sukirdavo botagu per strėnas ir pačiam buliui, kai tas, nežinia prieš ką įniršęs ir išvertęs kruvinas akis, pradėdavo visa gerkle baubti ir kojomis žemę ardyti.

Sekėsi Nastutei bandą ganyti: gyre kerdžius, nesiskundė piemenys, ir pati buvo visai patenkinta, o šeimininkai ir visi namiškiai ja neatsigirdavo.

Vieną dieną Nastutė ganė, kita – buvo neganomoji. Bet neganomoji diena jai buvo sunkesnė ir už ganomąją. Laisvąją dieną ji turėdavo ir Birutėlę prižiūrėti, ir šeimininkei padėti, ir kiaulėms žolės prirauti, paskui ją nuplauti ir smulkiai sukapoti, o vakare, kai pargindavo namo galvijus, reikėdavo ir karves pamelžti, ir paršelius pašerti, ir žąsis suvarinėti, ir dar rytojaus dienai malkų prisinešti, ir iš vakaro krosnis pakrauti. Nors dieną ir pavargdavo, bet naktį atsiilsėdavo.

Rudenį už bandos ganyką šeimininkas davė jau nebe litą, o penkis sidabrinčius litus, o šeimininkė padovanojo perkelinę skarelę su gėlytėmis ir mėlynais ruoželiais ir pažadėjo, jei ir toliau būsianti tokia darbšti ir paklusni, tai kitais metais jai ir išieginę suknelę įtaisyti.

Neilgai ganė Nastutė ir bandą. Keturiolikos metelių ji buvo jau Žarckų pusmergė ir dirbo visus ūkio darbus. Buvo sveika: linksma ir graži, o jau dainininkė – tai kitos tokios Šaltalaukių

padangėje tikrai nebuvo. Nuo vyresniųjų Žarckučių išmoko verpti, siūti, įsiverti ir austi ir prastus, ir aštuonianyčius, ir visu kuo pradėjo pralenksti daug už save vyresnes šeimininko dukteris.

Buvo jubiliejiniai metai. Žmonės meldėsi, pasninkavo, ėjo išpažinties, važinėjo į kitas parapijas atlaidų ir visi rūpinosi kuo daugiau gauti savo sielai dangaus malonių. Besirūpindami sielos reikalais, apleido žemiškuosius, o čia pasitaikė liūtys, dargana, ir žemdirbiai užsivilkino su laukų darbais. Ankstyvas tais metais užklupo ir ruduo. Vos nuėmė nuo lauko vasarojų ir įsėjo rugius, kai vieną gražią naktį nei iš šio, nei iš to atsigręžė šiaurys, ir kaip ankstyvą pavasarį papūtė žvarbus ledinis vėjas. Atsikėlę anksti rytą valstiečiai net nustebo, pamatę pernakt šerkšnu aptrauktas pievas ir lyg apipelėjusius šiaudinius trobų stogus.

– Tėvai, kelkis, žiūrėk, gi šalna! – pažadino Žarckienė savo vyrą.

– Negali būti!.. Tau dievai, egi mano linai dar nenuimti! – nustebo Žarckus, pamatęs pro pravertas klėties duris šalnos nukąstus jurginus ir per vieną naktį išsišėrusius klevus.

– Kelk greičiau mergiotes – eisime linų imti, – susirūpino jis.

– Mergiotės tegu dar pamiega – vakar vėlai sugrįžo iš atlaidų, – užstojo savo dukteris Žarckienė.

– Tai kas gi man padės linus imti?

– Šitiek čia tavo linų – suimsit ir abu su Nastute. Va pakelsiu, ir tegu eina.

– Nastutė neturi kuo apsiauti, o basai bus kojoms šalta, žiūrėk, kokia šalna. Bene ir gruodas?

– Nesušals – negi mažutė.

– Tai tegu Anelės ar Uršulės burlečiais³ apsiauna, – pasakė šeimininkas patylėjęs ir nuėjo arklio kinkyti.

Bet Anelės burlečiai Nastutei buvo per dideli, Uršulės dar visai nauji, ir tokiais eiti į lauką buvo gaila.

³ Burlečiai – tokie batukai.

– Nesušalsi ir basa... Ilgai čia bus šalna: va patekės saulutė, ir po šalnų. – Ir šeiminkė, padėjusi dukterį burlečius atgal į spintą, parūpo Nastutę: – Paskubėk, vaikel, paskubėk. Tėvas važiuos važiuotas, o tu eik pėsčia, geriau užsitrenksi⁴.

Ir Žarckų išdukerė išėjo linelių imti basa. Šalna gėlė jai kojas, vėjas svilino veidelius, bet Nastutė, kad užsitrenktų, bėgo vis potekom, potekom. Šeiminkas važiavo vieškelio, o ji drožė pakluonėmis, per laukus ir vis žvelgė į rytus, kada gi pagaliau patekės saulutė. O saulutė kaip tyčia delsė pasirodyti iš už miško. Bet oras negreit atšilo ir saulutei patekėjus. Nelaukdama šeiminko, linus pradėjo imti pati viena. O linai buvo kaip lediniai – ir standūs, ir šiurkštūs. Rugienos badė jai kojas, linai draskė rankas, o šaltas vėjas per plonytę suknelę, regėjos, pačią širdį siekė. Paskui abu su šeiminku suko grįžtes, rišo linų pluoštus ir krovė vežiman.

Kai grįžo namo, buvo kaip nesava: sopėjo pusiau, tirpo kojos, perštėjo gale gerklės ir visai buvo negera. Nors linų imtų išėjo nevalgius, bet parėjus namo valgyti nenorėjo. Ir viralo skonis jai buvo kaip šarmo, ir blynai kaip šlyniniai, ir kruopos ne kruopos. Po pusryčių atsigulė ant lūstų⁵ pogulio, bet miegas neėmė; vis perštėjo gale gerklės, ėmė drebulys ir visai buvo negera. Atbudo drugio krečiama. Nusitraukė nuo karties kailinius ir apsiklojo, bet nei sušilti, nei užmigti vis tiek negalėjo.

⁴ Užsitrenkti – sušilti.

⁵ Lūstas, lustas – čia: krosnis.

– Nastut, gal jau kelsies? – paklausė iš pirkios šeimininkė, išgirdusi, kad ji vartosi.

– Tetulyt, man labai šalta ir labai galvą skauda, – iš po kailinių atsiliopė Nastutė, bet keltis nesikėlė.

Tetulė priėjo prie lūstų, palytėjo jos galvą ir paaimanavo:

– Sakai, šalta, o visa degi kaip ugnį!

Tetulė apklojo ją dar vienais kailiniais, apkamšė kojas, pataisė pagalvę ir liepė dar pagulėti.

Į vakarą Nastutei pasidarė blogiau ir pradėjo kliedėti⁶. Šeimininkė išvirė liepų žiedų su čiobreliais, atnešė sviesto, sūrio, bet Nastutė išgėrė tik vaistus, į maistą žiūrėt negalėjo.

Rytojaus dieną jai pasidarė dar blogiau: mergaitė blaškėsi, kliedėjo, kelis kartus šoko nuo lūstų iš patalo ir norėjo bėgti į lauką, bet prie jos jau neatsitraukdamos budėjo Žarckutės, šeimininkė. Vakare atėjo iš kaimo moterėlės ir slaugytojos. Viena patarė viena, kita – kita ir, kai niekas negelbėjo, rytojaus dieną susirūpino kunigą jai atvesti. Bet šeimininkas su kunigu neskubėjo ir vis atsikalbinėjo:

– Trukdysi čia mat kunigėlį dėl niekų. Pakarščiuos, pakarščiuos ir pereis... Negi pirmoji... Ir arkliai lauke... ir ratai netepti...

– Ne pirmoji, ne pirmoji, o kai atsileis⁷ be kunigo ir be grabnyčios⁸, tai tau ir bus ne pirmoji! – pagrasė jam moterėlės.

– Kunigėlis nors pasimelstų, egzortą atskaitytų ar švęstu vandeniu pakrapytų⁹, žiūrėk, mergaitė akis varto, su velniais kalbasi, o jis – pereis! – barė jį kita.

Pagaliau parvežė ir kunigą; kažkas patarė taures; pastatė taures, nuleido kraują, bet Nastutė geryn nėjo. Moterėlių pamokyta šeimininkė girdė ją įvairiomis žolėmis, rūkė devyndrekiu, skambino laimingos mirties varpeliu, ir kuo tik kas nepamokė... Laimė,

⁶ Kliedėti – niekus, nesąmones kalbėti, svaičioti.

⁷ Atsileisti – čia: numirti.

⁸ Grabnyčia – graudulinė žvakė.

⁹ Pakrapyti – pašlakstyti.

kad buvo ruduo ir visi lauko darbai padaryti, o namie apsiruošdavo ir vienos Žarckutės.

Pagaliau našlaitė pradėjo ir taisytis; nebesiblaškė, nebekliedėjo, bet visa išblyškusi ir numesta gulėjo. Nepriėmė ir valgyti, o vis snaudė. Kartais pramerkdavo akis, apsižvalgydavo ir vėl tuojau užmigdavo.

– Nastut, ar nori zacirkos¹⁰? – kartą paklausė šeimininkė, kai visi pavalgė vakarienės.

Nastutė pažvelgė į šeimininkę, bet nieko neatsakiusi užsimerkė.

Šeimininkė pakartojo savo klausimą, bet Nastutė neatmerkė akių ir nieko neatsakė.

– Kai miega, tai ir nekelk, – sudraudė žmoną iš pirkios Žarcus ir pridėjo: – Miegas jai greičiau grąžins sveikatą, negu tavo zacirka.

Eidama gultų Žarckienė vėl jai pasiūlė zacirkos, bet Nastutė ir vėl nieko neatsakė. Priėjusi arčiau prie lūstų, įsiklausė: mergaitė kvėpavo laisvai, giliai, buvo rami ir miegūsta.

– Tegu išsimiegos gerai, matyt, liga iš kūno eina, – nusprendė ji ir pati nuėjo gultų.

Naktis praėjo visai ramiai.

– Nastut, gal šviežio pienuko sau pasimelši, a? – paklausė ją atsikėlusį rytą šeimininkė, pamačiusi, kad mergaitė nemiega ir žvalgosi.

Nastutė neatsakė.

– Nastut, sakau, gal pienelio nori?.. A?.. Ar nori pienelio?

Nastutė grįžtelėjo į šeimininkę, išplėtė akis ir, atsukusi ausį, lyg nesavu balsu paklausė:

– Ko?

Šeimininkė priėjo arčiau ir vėl pakartojo savo klausimą. Mergaitė atsuko į ją ausį ir vėl paklausė:

– Ko?

¹⁰ Zacirka – kukulaičiai (pieniška sriuba).

Žarckienė atsisėdo prie jos ant lūstų, abiem rankom suėmė ligonę už galvos, paglostė apie ausis ir paklausė:

– Tau ausytes užgulė, mažyte?.. a?

– Ko? – paklausė Nastutė ir savo plačiomis akimis įsisiurbė į šeimininkės akis.

– Pone Dieve gi tu šventas, nagi čia dabar kas?! Ar visai apkurto?! – nusigando ji.

Visi dar tebemiegojo. Šeimininkė pripylė jai vakarykščio pieno puodelį, atnešė sviesto, sūrio. Mergaitė gėrė, valgė, bet neatsakė nė į vieną šeimininkės klausimą. Jei ką ir suprato, tai tik iš šeimininkės lūpų krutėjimo.

Kai sukėlė Žarckų šeimą, šeimininkė pranešė jiems apie nelaimę, ištikusią mergaitę. Visi susirinko prie lūstų, kiekvienas ją kalbino, ko nors klausė, bet Nastutė nieko negirdėjo ir tik kartojo savo „ko“. O jei pati ką sakė, tai kalbėjo lyg ne savo balsu. Atrodė ji labai išvargusi, labai suliesėjusi, veideliai išblyško, įdubo skruostai, ištįso nosytė, ir atrodė ji lyg nebe ta pati. O šitas jos „ko“ kiekvieną už širdies stvėrė.

– Tai niekis, – nuramino savuosius šeimininkas, – pereis. Egi ir man anais metais grįžtant iš miško įpūtė vėjas, tai visą mėnesį kairiąja ausimi negirdėjau; o paskui pamažėl ir praėjo. O šiandien, Dievui dėkui, kaip nebūta... Pereis ir jai. Tegu dar paguli.

– Pagulėk, dukrel, dar, pagulėk, nesikelk dar... Girdi?.. A? Bai bai dar... bai, – pamojavo jai ranka šeimininkė, ir visi sugrįžo pirkion.

Vakare šeimininkė nuėjo pas kaimynus, pabėdojo.

– Tai nieko baisaus, tai nuo vėjo, kūma, – nuramino ją kaimynė kūma ir pamokė: – Ant nakties¹¹ išplauk, širdel, abi ausytes karštu karštu vandeniu, taip karštu, kaip tik pakenčia, ir aprišk šiltai. Pamatysi, pernakt kaip ranka nuims.

Parėjusi namo, padarė Žarckienė visa taip, kaip buvo pamokyta, bet rytojaus dieną Nastutės klausia nė kiek nepagerėjo. Dar

¹¹ Ant nakties – nakčiai.

kelis kartus pakartojo Žarckienė kaimynės kūmos patarimą, nuo kitos kaimo daktarkos gavo tokių rudų lašų į ausis, dėjo kompresus, bet niekas negelbėjo.

– Ar nereiktų, tėvai, mergaitę daktarui parodyti, ar ką? – paimanavo Žarckienė savo vyrui, pamačiusi, kad kaimo moterėlių vaistai nė patarimai nieko negelbsti. – Žiūrėk, jau kiek laiko negirdi, ir gana. Ir nesikelia.

– Negi namo daktarą veši?

– Kam namo, galima ją pačią pas daktarą nuvežti... Aptūlosime va tavo kailiniais, kojas skara susupsime ir nuvešime.

– Šitokia čia ligonė – kai atsikels, tai ir pati nueis, jei neatslūgs... Man anais metais ne taip buvo užgultas ir tai praėjo, o čia vežiosi mat susupęs kailiniuose kaip mažutę.

– Tavo valia, tėvai, tik kad ubagės namuose neišugdytume. Bus taip kaip su Uliokienės mergiote; pagailėjo daktarui lito, o dabar be lazdos anei iš pirkios!

– Pažiūrėsime, kai pradės vaikščioti; o dabar kelk mergiotes, eisime linų brukų.

Tuo kalba ir pasibaigė.

Išgulėjo Žarckų išduktė Nastutė patale keletą mėnesių. Pagaliau pradėjo taisyti ir visai atsikėlė, bet girdėti nieko nebegirdėjo – paliko visai kurčia. Ir jos balso tembras pasikeitė, ir veidelį išraiška pasikeitė, ir iš tikrųjų pasidarė ji panaši į šventąją. Ir kalbėjo ji patylomis, ir vaikščiojo kaip ne savo kojomis, ir, regėjos, žengdama vis bijojo, kad nepaslystų ir nepargriūtų.

– Ar tau, Nastut, ko neskauda, kad tu tokia kaip nesava? – kartą paklausė jos šeimininkė.

Nastutė, nepagavusi jos lūpų krutėjimo, atsuko į ją ausį ir paklausė:

– Ko?

– Ar skauda, sakau, tau kas? Ojoj... čia? – Ir šeimininkė, savo klausimą paaiškinusi gestais ir mimika, parodė į ausis.

Ir Nastutė atsakė jai gestais ir mimika ir paaiškino, kad jai nieko neskauda.

Ir, apskritai, jai jau lengviau buvo aiškintis gestais ir mimika, negu kalbėti.

– O pati kai kalbi, ar girdi savo balsą? – vėl gestais ir mimika paklausė šeimininkė.

Nastutė atsakė jai tuo pačiu, kad negirdi.

– Negirdi, tėveli, ir gana: ir šiaip mėginau, ir taip kalbinau – anei žodžio. Kai trinkteli kumščiu į sieną ar į stalą, tai dar išgirsta, bet taip šauk, rėk, sakyk – nė negrįžtelės, – po kiek laiko vėl skundėsi savo vyrui Žarckienė.

– Dar palauksim savaitę kitą, galgi pereis. Kad girdi trinksėjimą, tai išgirs ir balsą. Palauksime... kai man anais metais, tai taip po mėnesio ar daugiau kaip ranka nuėmė. Ir nepajutau... Atsikėliau vieną rytą, klausau ir girdžiu... Klausau ir viena ausim, ir kita...

– Taigi tau nuo vėjo, o jai nuo peršalimo, – buvo bepradedanti prieštarauti žmona, bet vyras ją nutraukė.

– Tas pats, ar nuo vėjo, ar nuo peršalimo. Palauksime... Na, man nebėra kada, aš einu klojiman rugių vėtyt. – Ir jis išėjo.

Praėjo dar mėnuo. Nastutė buvo kurčia, nors šiaip pradėjo atsigauti ir jau buvo išėjusi su mergiotėmis ir kultų, ir linų brukų.

Vis dar nieko, bet Žarckienė atsiminė, kad jau pusmetis ar daugiau, kaip Nastutė išpažinties buvusi. Atsiminė ir nusigando. Nusigando, nes pasijuto ir pati esanti kalta. Bet, prieš vesdama savo išduktę išpažinties, sekmadienį nuėjo pas kleboną pasiklaustų, ką ir kaip su kurčia daryti.

– Atveskite šiokią dieną, kai maža bus bažnyčioje žmonių, zakristijoje aš ją ir išspaviedosiu¹², – nuramino ją klebonas.

Pirmadienį ji ir nuvedė Nastutę išpažinties. Po savo mišios klebonas zakristijoje ją ir iš klausė. Kaip jis su ja susikalbėjo, nežinia, tik Žarckienė klūpojusi prie zakristijos visa užkaitusi, išsidraikiusiais plaukais ir vis taisė pešiojo ant galvos skarelę ir tapė ją už kūlių¹³. Kai po visų pamaldų abi išėjo į šventorių užkąstų, Žarckienė paklausė:

¹² Išspaviedoti – išklaudyti išpažinties.

¹³ Kūlys – skarelės galas.

– Ar supratai gi tu, dukrel, ką sakė kunigas? – Ir, pakštelėjęs sau į ranką, pirštu parodė į bažnyčią ir kleboniją.

– Supratau, – atsakė ne savo balsu Nastutė ir pridėjo: – Kunigas sakė, kad mane Dievulis nubaudęs už nuodėmes, bet už kokias nuodėmes, tai nesupratau.

Žarckienė parodė pirštu į dangų, vėl į bažnyčią, palinksėjo galvą ir nutilo. Tylomis abi nuėjo ir pas daktarą.

Pirma įėjo Žarckienė pro užpakalines duris pas daktaro tarnaitę, išpasakojo Nastutės ligą, paklausė, kiek ponas imas už ligonių apžiūrėjimą, ir tik tuomet įsivedė į laukiamąjį. Ligonį buvo nedaug, ir daktaras tuojau jas abi ir priėmė.

Išklausinėjo Žarckienę, mėgino kalbinti ir Nastutę, bet nesusikalbėjęs liepė jai prasižioti.

– Jai ne gerklytė, ponas daktare, o abi ausytės, – buvo bepradedanti Žarckienė, bet daktaras ją nutraukė:

– Gerai, gerai, motin, pasižiūrėsim ir ausyčių... Na, prasižiok, mergele... prasižiok, mergele... prasižiok...

Nastutė, nepagavusi daktaro lūpų krutėjimo, nesuprato. Tuomet daktaras, pats prasižiojęs, parodė ligonei, kaip reikia prasižioti.

Daktaras prasižiūrėjo gerklėn, pakrapštė nosyje ir, užsidėjęs ant kaktos tokį blizgantį, ant šikšnos pavertą skritulį, pažiūrėjo į abi ausytes, vėl į nosį, vėl pareikalavo prasižioti...

– Blogi dalykai, motin, – pagaliau tarė daktaras ir, nuleidęs rankas, susimąstė.

– O kas? – paklausė Žarckienė.

Daktaras vietoj atsakymo pagalvojo, pagalvojo, suieškojo tokį blizgantį aukšlūką ir, jį apšluostęs vata, vėl liepė Nastutei prasižioti. Mergaitė žiaukčiojo, springo, krūpčiojo, savo rankomis gaudė daktaro rankas, bet gydytojas darė savo.

– Blogi dalykai, motin, – vėl tą patį pasakė daktaras ir paklausė, argi neturėję laiko atvesti ligonę anksčiau. Žarckienė norėjo pasiaiškinti, bet daktaras vėl ją nutraukė: – Matote, kad jau vėlu! – Ir jis susakė keistą ligos pavadinimą.

– Kad jai, ponas daktare, tik ausytės, – buvo vėl bepradedanti aiškinti Žarckienė, bet daktaras nedavė jai kalbėti ir paliepė kuo

greičiau vežti mergaitę Kaunan į ligoninę, kitaip ji visam gyvenimui pasiliksianti kurčia.

– Kad jai lašų kokių ar mostelės¹⁴, – suabejojo Žarckienė.

– Nei lašai, nei mostelė, motin, čia nepadės! Supranti – nebe- padės! Reikėjo anksčiau...

– Taip pat buvo ir mano vyrui, tai pamažėl, pamažėl ir praėjo, – spyrėsi Žarckienė.

– Aš parašysiu raštelį: su šituo rašteliu ir važiuokit... Kur ve- šite į ligoninę, Kaunan ar kur kitur?

– Mes dar pasitarsim su vyru... Kad daktaras duotum kokių lašelių ar mostelės...

– Lašelių aš prirašysiu tik dėl dezinfekcijos, bet be operacijos čia neapsieis!.. Lašeliai tik suminkštinimui... Tai kur rašyti – Kau- nan? – Ir daktaras, padažęs į rašalinę plunksną, įsisiurbė Žarckie- nei į akis.

– Rašykite kad ir Kaunan, bet mes dar pasitarsime abu su tėvu.

Nastutė visą laiką stovėjo prie stalo ir sekė akimis daktaro ir tetulės lūpas.

– Ką daktaras sakė? – paklausė ji, atsidūrusi gatvėje.

– Daktaras sakė, kad tave reikia vežti į Kauną ir daryti opera- ciją! Supranti – džiru džiru šnai! – ir Žarckienė, mostelėjusi ranka į Kauno kraštą, parodė jai į ausis ir pademonstravo, ką reiškia „džiru džiru šnai“.

Nastutė suprato ir pravirko. Nubraukė nuo akių ašarą ir Žarc- kienė, ir abi nuėjo su receptu į vaistinę.

Ir vienai, ir kitai dar paliko mažutė viltis – tai daktaro prira- šyti lašai.

Ir vaistininką prašė Žarckienė mostelės, prašė patarimų ir tei- ravosi, ar negalima būtų kaip nors našlaitę pagydyti be Kauno ir be operacijos.

Nelinksmos grįžo abi namo. Buvo jau pavasaris. Josėjo pla- čiais laukais, žaliomis pievomis, krūmais; sutrumpindamos ke-

¹⁴ Mostelė – tepalas, tokie vaistai.

lią, brido per balas. Laukuose giedojo vieversėliai, ganėsi galvijų bandos; balose pėmpės verkė, arimuose krutėjo noksėjo artojai, ir buvo keista, kad Nastutė visa tai matyt mato, bet nieko negirdi; dar labiau buvo keista, kai jas pasivydavo tarškantis vežimas ir kai šaukdavo kas, kad pasišalintų iš kelio, Nastutė negirdėjo ir iš kelio nesišalino.

Pradėjo vartoti ir vaistus. Pati Žarckienė kas rytą ir kas vakarą lašindavo į abi ausis lašus, užkišdavo vata ir darydavo visa taip, kaip sakė daktaras, bet vežti mergaitę į ligoninę vis dar atidėliojo.

– Žinai, Jonai, niekas nesidaro – kaip kurčia, taip kurčia, iš tikrųjų ar nereikėtų ligoninėn vežti? – vėl priminė Žarckienė savo vyrui.

– Ar pabaigė gi vaistus?

– Dar truputis liko.

– Kai pabaigs vaistus, tada ir žiūrėsime, o dabar per anksti apie ligoninę kalbėti, – nuramino ją vyras.

Ir jie daugiau nebekalbėjo. Nebekalbėjo, ir kai mergaitė pabaigė vaistus.

Buvo sekmadienis. Visi Žarckų vaikai išvažiavo bažnyčion. Išėjo bažnyčion ir Nastutė. Namie pasiliko abu seniai.

– Kažin ar jau suma? – paklausė Žarckienė savo vyrą ir, paėmusi į rankas maldaknygę, neskubėjo jos atskleisti.

– Gal dar ne, – paabejojo Žarckus ir, valandėlę pagalvojęs ir pasižiūrėjęs į susimąsčiusią žmoną, paklausė: – O ko taip susidūmojai?

– Aš susidūmojau dėl Nastutės; visgi, tėvai, reikėtų ką nors daryti – jei ne Kaunan, tai nors Panevėžin pas geresnį daktarą. Gaila mergaitės.

– Vežk, kad nori.

– O tu nenori?

– Man nėra kada... Man tik viena dyvina: mergaitė sveika, greitai, darbšti... ir negirdi... Aš manau, kad išsivaikščios, ir gan. Kai man anais metais...

– Kada gi beišsivaikščios, žiūrėk, jau kelintas mėnuo?

Abu ilgai tylėjo. Žarckienė su neatskleista maldaknyge ant kelių sėdėjo prie lango; senis, pasirėmęs alkūne stalo, kažin ką galvojo ir išplėtęs akis žiūrėjo neva vienon vieton. Pagaliau jis tarė:

– Dievo valia, motin, gal taip geriau?..

– Kaip geriau?! – nustebo žmona.

– Ir nuo svieto marnasčių¹⁵ toliau, ir namus geriau pridabos, ir niekam nenusidės... Kol gyvi – rūpinsimės mes, o po mūsų mirties – mūsų vaikai.

– Bijok Dievo, tėvai, mergaitė graži, skaisti, gal ištekėtų, savo šeimos susilauktų, gal Dievas duotų...

– O mums kas?! – nutraukė ją vyras. – Auginome auginome, rūpinomės rūpinomės, o ji išeis, ištekės, ir sudiev – nei dėkui, nei išgraužk!.. Po metų kitų, žiūrėk, jau ir merga!.. O dabar geros mergos ir už kelis šimtus litų negausi!

Vėl abu ilgai tylėjo ir vengė žiūrėti vienas kitam į akis: pagaliau vėl prabilo šeimininkas:

– Žiemai kailinukus pasiūsime, kurpaites įtaisysime. Tu suknelę kokią sudurstyk. Ir mergaitėms uždrausk „kurčionka” pravardžiuoti. Tegu ir pogulio ilgiau paguli, ir pamiega. Kitąsyk ir pasigailėk...

Ir vėl abu ilgai tylėjo.

– Dabar tai jau pati suma, – tarė Žarckus, ilgai pažiūrėjęs pro langą į vieškelį ir nebepamatęs ten nė vieno pėsčio ar važiuoto žmogaus.

Šeimininkė giliai atsiduso, atskleidė maldaknygę ir persižegnojo. Paėmė nuo lentynos kantičką ir Žarckus; pavartė ją, paieškojo, ko jam reikėjo, ir pasirėmęs alkūne stalo, užniūniavo pats sau panosėn:

Atsibusk, žmogau, pakelk dangun akis

Ir atsiveizėk, ką tau Dievas sakys...

¹⁵ Marnastis – menkysta.

II

Bet tai buvo seniai, prieš keliolika metų, dar anais laikais, kai ir jie abu su žmona buvo gyvi sveiki, ir vaikai neatidalyti. O dabar guli jis, senis Žarckus, Šaltalaukių vienkiemio savininkas, mirties patale ir nemiršta. Visi laukia jo mirties, ir jis tai žino, bet pats bijo mirties ir nenori mirti. Vakar prie jo mirties patalo vėl buvo suvažiavę visi vaikai: dukterys su savo vyrais ir užkurinis¹⁶ sūnus su žmona. Visi dėjosį jo gailą, norą jam padėti, patarnauti, bet visi buvo nepasotinamai godūs, atkaklūs ir savo gobšumu, regėjos, lenktyniavo vienas su kitu. Nesulaukę jo mirties, vėl visi išvažinėjo. Prieš išvažiuodami vienas prašė vieno dalyko, kitas – kito, ir visi, slėpdamies nuo vienas kito, bučiavo jam rankas ir maldavo pavesti jam po savo mirties Nastutę. Visi dievažijosi, žadėjo ją mylėti, gerai valgydyti, gražiai, kaip savąją, užlaikyti, žadėjo net pagydyti ir įsidukrinti.

Geraį pažino senis Žarckus savo vaikus; pažinojo ir sūnus, ir dukteris; pažinojo dar tada, kai abu su motina skirstė jiems dalis; pamatė jų gobšumą, pažino jų klastas, veidmainingus prižadėjimus. Suprato ir jų tikslus. Ir dabar, gulėdamas mirties patale, mato savo vaikų godumą, bet dėl šventos ramybės kiekvienam žada ir Nastutę, ir tik prašo nekelti vaidų, palaukti, kol jis numirsių ir atšalsių.

¹⁶ Užkurinis, užkuryš – vyras, kuris vesdamas eina gyventi į žmonos namus.

Bet nė vienam savo vaikui – nei sūnams, nei dukterims – jis nenori palikti Nastutės už mergą darbininkę. Nenori ne jos gailėdamas, o vaikams pavydėdamas ir iš keršto. Iš keršto, kad jie dabar, senatvėje ir sunkioje ligoje, jį apleido, nebegydo, nebeprižiūri, o vien tik laukia jo mirties ir riejas dėl turto likučių. Ir tai jam padėka už tai, kad jie abu su žmona per visą savo gyvenimą dirbo plušo nuo saulės patekėjimo iki nusileidimo, gardesnio kąsnelio, švelnesnio drabužio gailėjosi sau, o vis dėl savo vaikų. Dukterims krovė kraičius, sūnams pripirkinėjo žemės, taisė juos, puošė, mokė. Drauge su jais neatsikvėpdama per dienų dienas plušo dėl jų vaikų ir Nastutė. Aprūpinę savo vaikus kraičiais ir dalimis, išsiderėję sau išimtinę, pažadėjo jie aprūpinsią ir Nastutę. Pažadėjo aprūpinsią vėliau, aprūpinsią iš savo gausios išimtinės, iš turto likučių... Ir dabar, gulėdamas mirties patale, stebisi Žarckus, nejaugi ji nesuprato jų klastingų pažadų. Nejaugi ji ir dabar dar tikisi iš jo savo dalies ar užmokesčio už ilgametę tarnybą, matydama, kad vyresnysis Žarckaus sūnus tėvui jokios išimtinės neduoda, o ją tik valgydina, o dukterys, jei sumanytų, tai paskutinį prieglavį iš po jo galvos ištrauktų! Nejaugi ji to nemato, nesupranta, o vis dar tikisi, tyli ir mergauja. Ji visuomet buvo jo ūkio visų didžiausia parama. Kad ne ji, daug kas būtų likę nepadaryta, laiku nesusipėta, nenuimta ar ir visai prarasta. Užtat jie ir laikėsi jos įsitvėrę, nors buvo ir kurčia. Visuomet bijojo, kad jos nepaveržtų kaimynai, kad ji neįkristų į akį kokiam jaunikaičiui ir kad tas jai nepasipirštų ir iš namų nepaviliotų, bijojo ir savo jaunesniojo sūnaus, kai jis rimtai buvo susižavėjęs mergaitės darbštumu ir gerumu. Jį paskubėjo atidalyti ir išleisti užkuriomis į didelį ūkį kaimynystėje už turtingos ūkininkaitės.

Savo vaikų jie ir pagailėdavo, ir sunkesniame darbe juos paduodavo, Nastutės gi – niekuomet. Nepagailėdavo jie ir savęs. Dėl to dar nepražilusi mirė ir žmona, o jis pats be laiko paseno ir susmuko. Kol buvo maži vaikai, maži buvo ir tėvų vargai. Augo vaikai – augo ir tėvų vargai... Nesuspėdavo išleisti už vyro vienos dukters, žiūrėk, jau reikia rengti kraitį kitai, o kitą jau vejasi trečia. O čia suaugę sūnūs pradėjo nebesutikti: norėjo viso tėvo

ūkio vyresnysis, ne mažesnės sau dalies reikalavo ir jaunesnysis, užkurinis. Prasidėjo barniai, rietenos, nesutikimai, ir taip per visą gyvenimą! Nebuvo kada ramiai pagyventi, nebuvo nei jam, nei žmonai... Ir vis dėl šito turto. O ką jam davė šitas turtas? Laimė? Ne, laimės jis per visą savo gyvenimą ir akyse nematė. O gal turėjo pasitenkinimo? Kurgi ne: pasitenkinimas turtais jam buvo tas pats, kas ištroškusiam sūrus vanduo: juo daugiau geri, juo daugiau ir nori! Buvo pertekęs pinigais, bet – vieno skatiko gailėjosi išleisti savo malonumui; jei ką sau ir pirkosi, tai pirkosi visų pigiausią, visų prasčiausią; vaikščiojo visuomet nešvarus, sustiręs, nuvargęs. Savų laimėjimų neturėjo, kitų – nesidžiaugė. Visa, ką savo ūkyje pagamindavo geresnio, skanesnio, vežė parduoti, pinigų paversti, o sau naudodavo tik tuos produktus, kurie netiko rinkai...

O vaikai ar buvo jiems dėkingi už gautas dalis ir padalintus turtus? Nė vienas nebuvo ir patenkintas! Kiekvienas jų tikėjosi gauti daugiau. Tikėjosi gauti jei ne tuoju, tai po tėvo mirties. Ir laukė jie tėvų mirties. Nebemalonūs ir nebereikalingi pasidarė jiems jų paliegę, apsilaidę tėvai: nebemylėjo, nebegebė jų ir nė vienas nebesirūpino jais senatvėje... Ir jeigu ne Nastutė, tai senam Žarckui, buvusiam šeimos galvai, nebebūtų kam ir šilto viralo dubenėlį paduoti.

Guli dabar senis Žarckus mirties patale ir sunkias dūmas dūmoja. Kankina jį senatvė, kankina liga, nemiga, vienuma, neduoda ramumo ir vaikų peštynės.

Buvo naktis. Mėnesiena. Visi miegojo. Pirkion švietė mėnulis ir klojo asloje langų rėmų šešėlius; kitus jų išlankstęs ir iškreivinęs durų staktose, regėjos, laukė, kad kas perkeltų juos iš pirkios priemenės. Aklina tamsi buvo pečelio¹⁷ anga, ir kaip giltinės dantys atrodė šaukščiaus¹⁸ apribose sukaišioti galvutėmis aukštyn mediniai šaukštai.

¹⁷ Pečelis – vieta po krosnimi.

¹⁸ Šaukščius – šaukštdėtė, vieta šaukštams sudėti.

Vargais negalais pasikėlė senis Žarckus iš patalo ir, prisilaidamas sienos, prišliaužė prie lango. Gilaus liūdesio ir neišreiškiamo sielvarto buvo pilni miglose paskendę laukai, ir kaip užmigusios žemės sąžinė atrodė toliese tūną tamsūs miškai. Palangėse stiepėsi dykavidurių rožių kerai, lingavo bitinų stiebai, ir draikėsi seniai neravėtose klombose kitų žolynų atšėšėliai. Už statinės tvoros¹⁹, sode po medžiais, buvo tamsu ir nyku, tačiau obelių viršūnės ir iš krašto tos jų šakos, kurias lytėjo mėnulio spinduliai, buvo ryškesnės už tą orą ir pynėsi raizgėsi balkšvoje migloje kaip kokie nėriniai. Kai dvelkiant vėjeliui lingavo krutėjo šakos ir viršūnės, krutėjo raizgėsi žemėje ir jų šešėliai. Kaip tamsia kanva buvo apvedžiotos pastatų pakraigės ir pašalės, kurių neapšvietė mėnulis. Visur buvo tylu, ramu ir paslaptinga, tik iš tamsios paviečio angos žiūrėjo į pirkios langus dviem žibančiom akim keistų formų pabaisa – tai iškeltomis ienomis aukštyn priešakinė vežėčių dalis su dviem mėnulio apšviestais kaustytų ratų išlinkimais.

Daug tokių ir panašių mėnesienų išgyveno Žarckus savo ūkyje, bet nė viena naktis jo taip neslėgė, kaip pastaroji. Gyvais paveikslais prabėgo galvoje visas jo gyvenimas nuo kūdikystės iki šios dienos... Daug skriaudų ir neteisybės patyrė gyvendamas Žarckus nuo svetimų žmonių, bet dar daugiau jis kitiems yra padaręs. Ir tai vis dėl turto!

Nuleido senis nuo lovos kojas, abiem rankom susiėmė už galvos ir ilgai galvojo, mąstė. Pagieža ir kerštas vaikams spaudė jam širdį ir nedavė giliau susikaupti ir apmąstyti, ką jis nori padaryti. Pagaliau sudavė kumščiu į sieną vieną kartą, kitą. Kiek palūkėjęs, dar kartą.

Priemenėje ant lūstų subrazdėjo, trinktelėjo, ir po valandėlės įšliaužė pirkion kailiniais apsigaubusi Nastutė.

– Ar reikia ko, tėveli? – paklausė ji, prisikišusi savo veidu prie jo veido.

Senis suerzėjo, sušnirpštė nosimi ir parodė ranka, kad ji atsisėstų. Nastutė pakėlė nuo žemės jo lazda, susisupo kailiniais ir

¹⁹ Statinė tvora – eglinių šakų tvora.

atsisėdo. Seniokas tylėjo, bet visas virpėjo ir, matyt, norėjo jai pasakyti kažką labai svarbaus ir paslaptingo. Pagaliau jis pasikėlė nuo patalo, pasirėmė alkūne ir buvo bepradedęs gestais aiškinti paslaptį, bet griebėsi sau už širdies ir nutilo. Nastutė suėmė jį abiem rankom už galvos ir atsargiai paguldė. Seniokas sugriebė jos rankas. Nastutė norėjo išlaisvinti savo rankas, bet ligonis stipriai laikė jas savo karštuose drėgnuose delnuose ir visas kretėjo. Pagaliau jis paleido jos rankas, parodė pro langą į laukus ir, kažką susakęs, sukrutinęs lūpas, pastūmėjo ją nuo savęs.

Abu ilgai tylėjo. Senis gulėjo įsmegęs galvą į priegalvį, vartė akis ir sunkiai alsavo. Nastutė sėdėjo ant jo lovos krašto ir abiem rankom parėmusi galvą galvojo. Kartu su ja tarytum tą patį galvojo ir šviečianti pirkion mėnulio pilnatis, ir palangėje dykavidurių rožių kerai²⁰, ir bitinų stiebai, ir toli toli laukuose dunksą tamsūs miškų intakai. Visi, regėjos, suprato jos tragišką likimą.

Į rytą senis mirė. Nastutė ir žvakę jam uždegė, ir akis užmerkė. Kol suvažiavo dukterys su vyrais ir atskubėjo užkurinis sūnus su žmona, velionis gulėjo jau ant lentos pašarvotas ir prirengtas paskutinei kelionei. Prie jo budėjo išduktė Nastutė ir žiūrėjo velioniui į veidą. Neberūpėjo jai nei namų ruoša, nei lauko darbai, nei kiti ūkio reikalai. Kai vyresniojo Žarckaus sūnaus žmona plūkė apie krosnį ir bėgiojo apie suvažiavusius gimines ir giedorius, ji ir iš vietos nekrutėjo, ir laikėsi kaip svetima. Įsakyti Nastutei ką nors dirbti ar paprašyti padėti jai ruošti marti vengė, nes bijojo, kad tuo nepasinaudotų velionio dukterys ir nepakviestų našlaitės pas save. Ji buvo tikra, kad velionis tik jiems vieniems su vyru pažadėjo po savo mirties Nastutę, ir dabar tik laukė progos pareikšti į ją savo teises. Tos progos laukė ir velionio dukterys, ir užkurinis sūnus. Tuo tarpu visi tylėjo, visi slėpė nuo vienas kito savo mintis ir tik ieškojo progos pasirodyti našlaitei jos nuoširdžiausiais globėjais ir šeimininkais. Ir jei tik našlaitė nebūtų buvusi kurčia, tai marčios, sūnūs ir dukterys būtų prikalbėję jai gražiausių pažadų

²⁰ Keras – krūmas.

ir pasiūlymų. Kai namiškiei vaišino gimines, svečius ir giedorius, drauge už stalo kaip viešnią sodino ir Nastutę. Užkurinio sūnaus žmona, bijodama, kad drauge su našlaite neparsivežtų namo ir parazitų, iškratė, išdulkino išnešusi kieman jos patalynę ir drabužėlius ir parodė priemenėje susirinkusioms moterėlėms Nastutės suplyšusią antklodę ir sutrintą čiužinį.

– Pas mane ji bus kaip tikroji duktė, – pasigyrė ji, padėdama vienon patalynėn, ir pridūrė: – Ir gers, ir valgys drauge su mumis.

Ji ir karves už Nastutę pamelžė, ir kiaules pašėrė, ir prie pašaliečių parodė savo „aukso širdį“.

Tik buvo nuostabu, kad Nastutė už jos užuojautą ir rūpesčius ir dėkui nepasakė.

Kai velionį lydėjo iš namų į bažnyčią, Žarckaus dukterys ir abu sūnūs kiekvienas norėjo paimti ją į savo vežimą, bet našlaitė atsisakė ir atsisėdo drauge su giedoriais. Ir bažnyčioje laikėsi ji toliau nuo Žarckų vaikų ir visos jų giminės.

Kai, nulydėjus velionį į kapus, kunigėlis prie duobės pasakė gražų, jaudinantį pamokslą, išgyręs velionio geraširdiškumą ir jo nuopelnus tautai ir bažnyčiai ir tuo „pravirkdęs“ ne tik vaikus ir gimines, bet ir pašaliečius, užpylė žemėmis karstą ir, kai visi pradėjo skirstytis namo, staiga Žarckaus giminė pasigedo savo tarpe Nastutės. Ieškojo jos po kapines, žiūrėjo šen, dairėsi ten, klausinėjo pažįstamų ir pašaliečių, visi matė ją prie duobės, bet kur ji dingo vėliau, niekas negalėjo pasakyti.

– Gal slapta nuo tavo brolio ir seserų nuėjo stačiai pas mus, – pašnypštė į ausį savo vyrui užkurinė²¹.

– Gerai tu sakai, matyt, amžinatilsis bus jai pasakęs, kad pas mus liks! Tad paskubėkime, pavysime – pavėžėsime.

– Ar uošvijon nebeužvažiuosime?

– O ko?

– Aš dar tėvelio prieglavę norėjau pasiimti ir Nastutės patalynę.

²¹ Užkurinė – mergina, kuri tekėdama priima į savo namus (ūkį) vyrą.

– Tuščia jų ir priegalvio, ir patalynės, by tik Nastutė mūsų.
 – Ant ko gi ją paguldysime?
 – Šiaudų kūlį paklosime ar maišą šieno prikišime. – Ir abu priesaikos išskubėjo namo.

Niekur nematydami Nastutės, išskubino namo ir visos trys seserys su savo vyrais, ir ūkio paveldėtojas vyresnysis sūnus su žmona, nes visi manė, kad našlaitė tik jiems vieniems pažadėta ir dabar stačiai pas juos ir nuėjo. Išsiskubino, tikėdamiesi pavyti ją kelyje ir parsivežti.

O likimo ir buožės nuskriausta Nastutė tuo tarpu žygiavo vieškelio, plačiais laukais, žaliomis pievomis, miškais, pakrūmėmis ir vis atsigręždavo atgal pasižiūrėti, ar nepasiveja jos kas važiuotas ar pėsčias, kad laiku galėtų pasitraukti iš kelio. Ėjo žygiavo, kur kojos nešė, nes žinojo, kad geriau ar ras kur, ar neras, bet duonos ir pastogės už juodą darbą jai niekas neatsakys.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kodėl Žarckai pasiėmė pas save našlaitę Nastutę? Pagal ką rinkosi mergaitę? Kodėl?
- 2 Kurie Žarckų poelgiai ir pokalbiai liudija apie jų žiaurumą? Kada jų žiaurumas pasiekia apogėjų?
- 3 Aptarkite šio kūrinio kompoziciją. Atkreipkite dėmesį, ar nuosekliai chronologiškai pasakojami įvykiai.
- 4 Kaip Žarckų šeimos pavyzdžiu pasitvirtino patarlė „Ką pasėsi, tą ir pjausi“?
- 5 Palyginkite XX a. pradžios ir nūdienos vaikų gyvenimą. Kaip šiais laikais vaikų gyvenimas pasikeitęs? Kokių problemų turi šių dienų vaikai? Surenkite klasėje diskusiją tema „Vaikų teisės. Kodėl vaikų teisių apsauga yra tokia svarbi visuomenėje?“

Pasirenkite diskusijai – pasidomėkite, kaip šiais laikais užtikrinamos vaikų teisės, kokios institucijos jas užtikrina ir gina, kur vaikai gali ieškoti pagalbos, jei jaučiasi skriaudžiami, žeminami, kai yra pažeidžiamos jų teisės.

- 6 XX a. pradžios Lietuvos kaimas buvo tamsus. Pagrįskite šį teiginį remdamiesi apsakymu „Išduktė“.
- 7 Palyginkite senovinį kaimą su šių dienų savo gyvenamąja aplinka. Kas pasikeitė? Parenkite lyginamąją lentelę.
- 8 Prateškite A. Vienuolio apsakymą, sukurdami pasakojimą apie tolesnį Nastutės likimą. (Būkite kūrybingi, venkite banalybių!)

Antanas Vienuolis

Grižo

Paskutinis tarpustotis pasirodė jam per ilgas. Tankiai plakė širdis, sukosi galva, užė ausyse...

Pagaliau sužviegė garvežys, rečiau sudundėjo ratai, ir traukinys, iš lėto trinksėdamas, sustojo. Per vargą pasikėlė provizorius Janulis nuo suolo ir pažvelgė pro langą. N. stotyje su aprūdijusiu, pajuodusiu užrašu buvo daugybė žmonių. Pamiršęs akimirksniui savo pavojingą ligą ir gydytojo įspėjimą staigiau nejudėti, prisimigo prie lango, bet turėjo vėl sėstis, nes, galvai susisukus, vos neparpuolė. Parašas, nepažįstami, bet artimi žmonės vienu metu sunervino jį, bet kartu davė galios. Nors ir susijaudinęs, bet stengdamasis kuo ramiausiai laikytis, padūzgeno pirštais į lango stiklą ir, parodęs įėjusiam nešikui daiktus, lazda pasiramsčiuodamas, išėjo paskui jį.

Nespėjo Janulis išlipti iš traukinio, kai iš visų pusių apspito jį vežikai, siūlydamiesi patarnauti, bet jis mojavė ranka, norėdamas jais veikiau nusikratyti.

Stotyje ir jis nieko nepažino, ir jo niekas. Įėjęs į pirmąją klasę, atsisėdo prie lango, pro kurį gražiai, kaip ant delno, buvo matyti visas miestelis ir plati, gerai jam žinoma apylinkė.

– Trys dešimtys metų... – prašnibždėjo Janulis ir atsiminė, kaip prieš trisdešimt metų, tėvų ir sesers lydimas, išvažiavo jis diližanu iš savo parapijos miestelio jaunas, sveikas, gražus, energijos ir rimties pilnas vaikiną. Išvažiavo trumpam laikui pasižiūrėti žmonių, pamėginti laimės. Išvažiavo žadėdamas vėl greitai sugrįžti į gimtąjį sodžią.

Išėjo kitaip. Išsibastė svetimose šalyse trisdešimt metų ir šiandien grįžta atgal tėviškėn pasenęs, nusivylęs, sergąs, grįžta kaip jūreivis iš paskendusio tolimojo jūroje laivo.

Ūmai kilo akyse tėvai ir sesuo, tarp kurių prabėgo jaunystės dienos, ir... gaili ašara nuriedėjo per Janulio veidą ir dingo jo žiloj barzdoj.

– Kaip greit, kaip greit... – susijaudinęs šnibždėjo Janulis, žiūrėdamas pro langą. Seniai čia jis, regis, ganė paupy žąsis, bėgiojo basas po laukus, seniai čia jis, jau jaunikaitis, svajojo būti didvyriu, darbuotis žmonių naudai. Čia, regis, tik užaugo, o jau ir paseno.

Rodėsi Januliui, jog ir laiminga kūdikystė, ir trijų dešimčių metų bastymasis po svetimas šalis, ir paskutiniai dveji metai sunkios ligos Samarkando ligoninėje – vien trumpas sapnas.

– Kaip greit, kaip greit...

Jei kas paklaustų jį, ką per tuos trisdešimt metų veikė, nieko nemokėtų atsakyti... pėdsako nebuvo. Rodėsi Januliui, jog jis vien tik važinėjo iš miesto į miestą, iš vaistinės į vaistinę ir gražiai nuo pirmosios iki pirmosios atsiiminėjo algą, kurią dažniausiai per vieną, per dvi naktis ir praleisdavo. Taip, buvo meilė... pirmoji... Bet Janulis paraudo, tai atsiminęs... O paskui?.. Paskui juodi debesys apniaukė jo siaurą akiratį, ir prasidėjo nebe gyvenimas, tik klaidžiojimas po miestus, vaistines, klubus, restoranus ir kitas linksminamąsias vietas, kur niekuomet linksmumo nesurasdavo. Apie tėviškę, kol buvo sveikas, visai buvo pamiršęs. Atsiminė, kai nustojo sveikatos, kai nebegalėjo toliau tarnauti.

Iš už debesėlio nusišypsojo saulutė ir pabėrė ant mirguliuojančių lankų spindulių juostas; toli už upės kaip naktis juodavo miškai...

Gaila pasidarė Januliui savo prabėgusiojo gyvenimo, apleistos tėviškės, gaila vargšų tėvų, gaila žuvusiųjų ir paties sumintų jaunystės prakilnių svajonių. Gaila saulės, mėlyno dangaus, visos gamtos, kurios gražumą, regis, tik dabar tepastebėjo.

Kaip geistų dar pagyventi, bet ne taip, kaip iki šiol gyveno, ne, visai kitaip, iš naujo, iš pradžios...

„Niekados netekės saulė iš vakarų. Niekados nebegrįš Nemunas iš marių...” – suskambėjo Janulio ausyse seniai girdėtos, dar motutės niūniuotos, dainos žodžiai.

Šiurpas perėjo Janulio kūnu.

– Ne! gyventi dar aš noriu, gyventi! – sušuko. – Pats arsiu, akėsiu, pats sėsiu, šienausiu, drauge su žmonėmis vargsiu, kaip mano protėviai vargo! Padėsiu jiems, patarsiu bėdose, pavaduosiu... pagyvensiu!..

Pašokęs mėgino be lazdos vaikščioti po kambarį.

Paskutinius žodžius ištare tokiu balsu, jog sargas, stovėjęs už durų, įėjo į kambarį klaust, ką palieps ponas.

Susiderėjęs vežiką, atsisėdo į didelius, nepatogius ratus ir nuvažiavo į miestelį, lydimas nepažįstamų žmonių akių. Daug ko pakitėta per tuos trisdešimt metų. Kur pirma ratai maudydavos iki stebulių¹ purve, dabar vežimas dundėjo tarškėjo akmenimis išgrįstu plentu. Kur kitados siūbavo pakrypęs, nuolat taisomas ir nuolat suiręs nepravažiuojamas medinis tiltas, dabar buvo permestas geležinis. Už upės, ant kalnelio, kur pirmiau ėjo ištisai daržai ilgomis, siauromis įvairiausių daržovių prisodintomis lysvėmis, dabar stovėjo gražių mūro namų namelių, dideliais medžiais apaugusių. Viduryje miestelio – monopolis, paštas, mokykla ir didelė, net su dviem parašais, rusišku ir lietuvišku, krautuvė.

Pravažiuodamas prekyvietę, pažvelgė Janulis į seną, pusiau aplūžusią, aptriususią smuklę, kur kitados, atvažiavęs į bažnyčią,

¹ Stebulė – *techn.* rato dalis, maunama ant ašies arba veleno.

apsistodavo su tėvais, kur susieidavo su savo draugais, gerdavo alų ir linksmindavos, dainuodavo dainas, svajodavo apie ateitį, kur sėbras Icikas taip maloniai juos vaišindavo. Šioji smuklė buvo visų geriausi namai miestelyje.

– O dabar!.. – stebėjosi Janulis. – Kažin, ar tebegyvena senis Icikas?

Norėjo sustot, pasiklausinėti apie gimtąjį sodžią, apie miestelį, apie pažįstamus, bet... smuklė jau buvo pasilikusi užpakaly.

Juo toliau važiavo Janulis per miestelį, juo labiau ir labiau rodėsi jam, kad senieji jo pažįstami žmonės kažkur išsidanginę ir drauge su savim išsikėlę senuosius namus, o į jų vietą atėję kiti, nauji, nepažįstami žmonės ir pasistatę kitus, naujus namus.

O jis taip trokštų kuo daugiausia matyti tų nebylių senovės liudytojų, kurie gyvai primintų jam praeitį, kurie išaustų bendrą jaunystės meto vaizdą.

Šit bažnyčia aukštais bokštais, plačiomis baltomis sienomis. Tokia pat, kaip ir buvusi, tik sienų baltumas išnykęs. Atsiminė Janulis, kaip, dar vaikelis būdamas, klaupdavo greta motutės ir žiūrėdavo, klausydavo, kas darosi aplinkui, ir taip nuostabu, malonu būdavo. Žiūrėdavo į auksu žėrinčius altorius, kur, motutė sakydavo, Dievas esąs, žiūrėdavo į šventųjų paveikslus, tokiais keistais veidais, kokių jis niekur nebuvo matęs, žiūrėdavo į eiles baltai apsitačiusių vyrų, merginų ir vaikų su degančiomis geltonomis vaško žvakėmis rankose, sekdamas dūmų vingius, kuriais smilkė Dievą... Klausydavo paslaptingo vargonų gausmo... žmonių giedojimo ūžimo, susiliejančio į nuostabią harmoniją, klausydavo keisto šnibždesio, kuris retkarčiais prabėgdavo vilnimi per visą bažnyčią... Klausydavo, žiūrėdavo ir galvodavo, kas yra tas Dievas, kuriuo visi taip susirūpinę...

Šit kapinės, tankiai medžiais apžėlusios, tarp kurių stovi ir smarkiausių audrų nepajudinami aukšti, pajuodavę kryžiai, tartum amžino ramumo ženklai, o medžiai iš lengvo monotoniškai linguoja savo šakomis.

Šit vienas kapas, mažais, jaunučiais medeliais apsodintas... Ant jo pilkas pakrypęs kryžius... Gal tai jo tėvų kapas?..

Jausmų banga perėjo šiurpu per Janulio kūną. Kraujas pliūptelėjo galvon... Užmerkė akis ir girdėjo tik ratų spieгимą.

Buvo jau pavakarys. Miestelyje skambino poterių. Jautėsi silpnas, nuvargęs esąs.

„Dan-gun dū-šia, kū-nas že-mèn; dan-gun dū-šia, kū-nas že-mèn...” – skambino bažnyčios varpai, ir gaudus jų aidas plaukė plačiai per laukus, tartum primindamas kiekvienam žmogui neišvengiamą ateitį – mirtį.

– Petriuk, poterių skambina! – lyg šūkterėjo kažin kas pasijęs.

Krūptelėjo Janulis, pramerkė akis, apsižvalgė neramiai, bet niekur nieko nebuvo... Atsiminė, kad tais pačiais žodžiais ir tuo pačiu balsu šaukdavo jį mažą motina poterių kalbėti. Seniai jau nustojo varpai skambinė, o Janulio ausyse vis dar tebegaudė liūdnas atūžis:

„Dan-gun dū-šia, kū-nas že-mèn; dan-gun dū-šia, kū-nas že-mèn; dan-gun dū-šia, kū-nas že-mèn...”

Saulė jau buvo nusileidus, ir juodi šešėliai užgulė žemę. Iš abiejų kelio pusių ėjo pūdymai, per kuriuos driekėsi ilgi žali kasnykai – ežios. Žmonių laukuose jau nebebuvo. Seniai parginė ir galvijus, tik kur ne kur pievose ir pakaruoklių kapuose ganėsi nakties paleisti arkliai ir žvangėjo geležiniais pančiais. Gale pūdymo už tvoros įvairiaspalviais lopiniais buvo matyti vasarojus, ir siūbavo išplaukėję rugiai.

– Trisdešimt metų, trisdešimt metų... – tartum dundėjo ratai per gimtojo sodžiaus akmenis.

– Trisdešimt metų... – stebėjosi, visais lapais drebėdama, prie kelio epušė.

Žmonės dar nemiegojo ir, puldinėdami prie langų ir durų, žiūrėjo į vėlyvą nepažįstamą svečią.

– Sustok čia! – prabilo Janulis, privažiavęs savą kiemą, priešpriešiais kurio stovėjo kažin kieno gurbai², kurių pirmiau nebuvo.

² Gurbas – 1. iš vytelių pintas krepšys; jame telpantis kiekis. 2. naminių paukščių ląsta, narvas.

– Trisdešimt metų... – stebėjosi, žiūrėdama į Janulį, sena gimtoji pirkia, lentomis užkaltais langais ir durimis.

Išlipo Janulis iš ratų ir įėjo kieman. Niekas neišėjo pasitikti iš gimtųjų namelių, dargi šuo nesulojo. Durys, langai, vargai – viskas buvo užrišta, užrakinta, užkalta lentomis ir paremta apipuvusiais basliais. Kiemas užsinešęs žole, išknistas kiaulių ir pridraikytas stogo šiaudų. Rūtų darželyje, kur kitados linksmai žaliuodavo seselės rankelių prižiūrimos žalios rūtelės, žydėdavo šalavijos, bitinai, čebatėliai, stiebdavosi jurginų pulkai ir marguliuodavo kiti kitoki žolynai – dabar ant trąšios, sumindžiotos žolės tupėjo du pusdvėsiai žasiukai. Pašalėse, kur seniau dūgzdavo bičių aviliai ir siekdavo langus serbentų kerai – viešpatavo piktadilgės, plačios varnalėšos, durnaropės. Tvoros suirusios, sulūžusios, sugriuvusios. Patvoriais nuo kelio stirksėjo galvijų nugrauztos medžių šakos. Sode sumindžiota, išganyta pievelė.

– Trisdešimt metų... – šlamėjo medžiai, krutindami vakaro tyloje lapelius, ir stebėjosi į Janulį.

Viena tik sena, plačiai išsišakojusi kriaušė, kuri priminė Petro Janulio tėvus ir protėvius, nė kiek nesistebėjo. Apdžiūvusi įver-

pė dangun savo viršūnę ir kažką rimtai galvojo. Regėjosi Januliui, kad ji tik viena tebėra nepakitėjusi. Atsirėmė Janulis į ją ir įsmeigė akis į vakaro tamsoje paskendusį tankų sodą. Susimąstęs nepajuto, kaip priėjo nemačiomis nepažįstamas žmogus, nusiėmė kepurę ir, pagarbines Kristų, paklausė, ko ponas reikalaujas.

– Aš Petras Janulis, Mykolo Janulio sūnus, – atsakė Janulis ir ištiesė nepažįstamajam ranką.

– Dievuliau tu šventas! Janulis, Petriukas! Tai netikėtai, iš kurgi tamsta? – lyg pradžiugęs, lyg nusigandęs pradėjo nepažįstamasis, siekdamas bučiuoti rankos. – Tai svečias nebuvelis! Žiūrėk, kiek jau metų! Ir tėvelių tamstos, Dieve duok jiems dangų, seniai jau nebėra, ir seserį Marytę priglaudė ponas Dievas, vargšę. Neilgai ir tegyveno, išėjusi už vyro... Dar prieš patį mirimą buvo atvažiavusi su svainiu... išsivežė, išsigrandė aliai daiktelių, tvoras vienas tepaliko, ir man...

– Palauk tamsta, – pertraukė Janulis, – ryt pasikalbėsime apie viską, o dabar atrakink man duris ir atplėšk langus, nes aš iš didelio kelio, pavargęs ir nesveikas.

– Kuo tamsta vardu? – paklausė Janulis nepažįstamąjį, jam truputį atsitolinus.

– Aš? Ignas Petronis, galinio Petronio sūnus, smailabarzdžio Jono... Ar tamsta nebeatmeni, – pridėjo, kiek palaukęs, – kaip mudu, ganydami pašilę žąsis, vėžiaudavom Šalteksšnynė? Dabar aš turiu nuomai paėmęs tamstos seselės, Dieve duok jai dangų, Marytės žemę 15 metų. Šešerius jau išbuva, o devyneri dar liko.

– Petronių Ignasiukas, – sušnibždėjo Janulis. Tuo tarpu jo atmintyje šmėstelėjo geltonplaukis piemeniukas Ignasiukas, tamsus, klaikus šilas, žąsų pulkai, tyras, permatomas Šalteksšnėlės vanduo, vėžiai, varlių geldelės, pilna pieva baltų dobiliukų...

– Ar tai tas pats?

Baugu pasidarė Januliui. Kokia bedugnė skiria juodu dabar. Taip toli juodu nuo vienas kito, kaip toli jaunatvė nuo senatvės...

Sugirgždėjo varstomos trobos durys.

Janulis pravėrė pirkios duris ir įėjo trobon, kurioj jis gimė ir augo. Troškus, seniai nevėdintas oras, susimaišęs su pelėsių

ir kažin kokios rūgšties kvapu, privertė jį atsisukti atgal ir giliai atsikosėti. Atsikrankštes nusispjovė į nosinę. Skrepliai nudažė ją raudonai.

Petronis atidarė perdžiūvusius langus, įžibino skalą. Pažvelgė Janulis, įėjęs vėl į vidų. Visos sienos plikos, pasieniai tušti, teka-bėjo tik keli šventųjų paveikslai ir tarp jų vidury tas pats Kristus ant kryžiaus, prieš kurį motina mokydavo jį mažą poterių. Pasieniais stovėjo dvi lovos, vienoj gulėdavo kitados motutė, kitoj jiedu su sesele Maryte.

Nepažįstama moteriškė atnešė seniai nešveistą virtuvą, cukraus, juodos duonos ir truputį sviesto. Pastačiusi visa tai ant atnešto mažo staliuko, išnarstė vieną Janulio ryšulį ir paklojo lovą.

Pažvelgęs pro langą, Janulis pamatė būrį žmonių, susirinkusių kaimyno kieme ir pašnibždomis kalbančių.

Janulis norėjo tik, kad visi kuo veikiauusiai išeitų ir paliktų jį vieną vienužį visoj pirkioj. Regėjosi jam, kad iš pasienių, iš tamsių kerčių, žiūri į jį, „sūnų palaidūną“, tėveliai ir, kad ne šie svetimi žmonės, drauge su juo pravirktų.

Kad vėl nebepradėjus kalbėti su Petroniu, pasirėmė ant stalo ir apsimetė snaudžias. Išėjo moteriškė, išėjo Petronis; dar kurį laiką kieme girdėjosi žingsniai, bet ir jie nutilo.

Atsistojo Janulis, apsižvalgė aplink, ilgai vadžiojo akimis po pirkią ir, parpuolęs ant kelių prie motinos lovos, paslėpė veidą priegalvyje...

– Mamyt, Petriukas rauda! – prabilo kampe.

Apsidairė Janulis – niekur nieko. Taip šaukdavo Marytė mamą, kai jiedu dar vaikai buvo.

Seniai jau skala užgeso. Pirkioj buvo tylu. Tik retkarčiais cyp-sėjo pelės pagrindžiais, zinzė meilinosi apie ausis uodai.

Pro tankią medžių uždangą veržėsi į pirkią mėnulio spinduliai, klojo ant grindų šešėlius ir tartum pynė viduasly keistas, nesuprantamas žabangas.

Priėjo Janulis prie lango, giliai atsiduso ir, įtraukęs į nesveikus plaučius kvepiančio sodo oro, įsiklausė į nakties tylą.

Gale sodo, rugiuose, putpeliavo putpeliukė vienuoliukė, ap-linkui balose kvarkė varlės, kažkur lojo šuo ir toli toli, pievose, dainavo naktigoniai...

Oi Dieve Dievuliau, kuo aš nusidėjau? –

Atėmei mergelę, kurią aš mylėjau... –

staiga sudainavo liūdna gaida vaikinai arti arti, gale kluono. Sena, gerai atmenama daina priminė Januliui, kaip ir jam atėmė mergelę, kurią jis mylėjo, tik... ne Dievulis...

„Put-peliuk, put-peliuk...” – nesiliovė rugiuose putpeliukė...

Šalta žiemelė žemužę traukia,
Jauna mergelė piršlelių laukia.
Šalta žiemelė snigti pradėjo,
Jauna mergelė neištekėjo...

„U-u-u-u... uk! trrr...” – skambėjo jau linksmas vaikino balsas, o jo paskutinis trrr... plaukė tarškėjo laukais, atsimušė aidu sodžiuje, giriose, pakluonėje, tartum visi jie pritarė vaikinui ir džiaugėsi drauge su juo, kad jaunoji mergelė dar neištekėjo.

Smarkus susijaudinimas nusilpnino Janulį ir privertė jį, atsi-gėrus vaistų, atsigulti. Bet užmigti negalėjo. Tik sudės akis, širdį suspaudžia, užgniaužia kvapą. Juo toliau, vis darėsi blogiau. Iš-mušė prakaitas. Atsikėlė Janulis, privėrė langus, išgėrė vaistų ir vėl susirietė lovoje. Sopoliai nurimo, bet miegas neėmė. Mintis vėl ėmė austi senovės vaizdus.

Atsiminė, kaip, prisiklausęs piemenės Onutės baisių pasakų apie laumes, raganas, užburtus kunigaikščius, negalėdavo naktimis užmigti ir, susisupęs apklotu, galvą pakišęs po priegalviu, im-davo verkti. Tuoj išgirdavo šalia jo gulinti Marytę ir, pati verkš-lendama, imdavo šaukti: „Mamyt, Petriukas rauda!” Atsikeldavo aimanuodama motutė, nuklodavo nuo jo apklotą ir visą prakaitę

sumirkusį ištraukdavo iš lovos. Paskui apšlakstydavo švęstu vandeniu ir, davusi pabučiuoti Dievulio kojas, vėl paguldėdavo į lovą. Tik po to jis veikiai užmigdavo.

Putpeliukė vis nesiliovė putpeliavus. Taukšėdama artinos vis arčiau ir arčiau į palangę. Mėnulis jau durų staktose pynė savo žabangas ir tartum norėjo perkelti jas į priemenę.

Atsiminė Janulis, kaip nuo pat Užgavėnių jiedu su Maryte pradėdavo laukti atskrendant gandro su riestainiais, kaip keldamas prieš auštant puldavo prie lango žiūrėti, bene pamatys lizde bestovintį ilgakojį ir bekabančius riestainius. Kaip linksma būdavo, kai pagaliau atskrisdavo į lizdą gandas ir pakabindavo ant beržo šakos dvi riestainių virtines – vieną jam, antrą Marytei.

– Petriuk, gandas atskrido! – sušuko jam į ausį Marytė vieną pavasarį, anksti rytą, kai jis dar tebegulėjo.

Pašoko iš lovos ir, nors sode kai kuriose vietose dar tebebolavo nesutirpęs sniegas, basas bei vienmarškinis nusivijo sesytę.

– Riestainių atnešė! – šaukė Marytė uždususi nuo bėgimo balsu ir daužė kartimi riestainius nuo beržo šakos...

Atsiminė tarnaitę dainininkę Petronę, ilgus metus tarnavusį berną Joną, kuris mokydavo jį dūdeles sukti ir varnėnams inkilus dirbti.

Atsiminė jaunatvės draugus...

Kur jie dabar?..

Miegas neėmė Janulio. Atsikėlė iš lovos ir išėjo iš pirkios. Mėnulis jau slėpė savo apskritą veidą už gurbų ir įstrižai kiemą klojo nuo trobų ir medžių šešėlius. Sodžiuje ir laukuose viešpatavo tylą, tik retkarčiais borbė medžių šakose vabalai, cypė šikšnosparniai, ir darželyje, pamatę žmogų, liūdnai tileno du žąsiukai, tartum skųsdamies savo liga ir nemiga.

Perlipo Janulis per tvorą ir, nukiūtines lazda pasiramsčiuodamas į galą kluono, atsisėdo ant rąsto. Toli toli aplinkui dunksojo tamsūs miškų intapai³. Sode žibėjo mėnulio spinduliuos kūdros

³ Intapas – siluetas.

vanduo, aplink kurį, rodėsi, klaidžiojo paslaptingi šešėliai. Danguje gražės Grižulo Ratai, Troškūnų bažnyčios varpinės užkliuvę, tirpo ir mirgėjo žvaigždynuose Mažasis Sietynas.

Ilgai sėdėjo susimąstęs Janulis nakties tyloje. Per dangų nukrito žvaigždelė, palikdama akimirksniui paskui save šviesos juostą. Nuo vandens padvelkė drėgnumas. Daržinėj susipjovė katės. Patvoriu prabėgo šuo. Aplinkui kūdrą dar tankiau pradėjo švaistytis šešėliai...

Baugu, nejauku pasidarė...

Atsikėlė Janulis ir nuėjo į sodą. Sode buvo dar paslaptlingiau. Po medžiais buvo taip tamsu, jog tos vietos, kurias siekė mėnulio spinduliai, atrodė, lyg kad būtų baltų popierielių pribarstytos.

– Čia, po šita obelim, stovėjo kitados šiaudinė, – šnibždėjo Janulis, lytėdamas obels liemenį. Šalia jos buvo mažas suolelis, ant kurio, skaitydamas knygą ar kitą ką veikdamas, sėkdavo bites. Šitame berže buvo apsigyvenę gandrai, ant jo šakų jiedu su Maryte rasdavo pavasarį gandrų atneštas riestainių virtines. Tėveliai pasakodavo, kad gandrai perisi čia nuo senų laikų, kad jie išnyksią tik Janulių namams suirus. Pakėlė Janulis galvą, pažvelgė į viršų, bet lizdas dar tebebuvo... Šit aukšta drūta liepa, kurioje jis nakvodavo. Parvažiavęs vasarą iš gimnazijos, pasidėdavo ant šakų lentas, apklodavo šiaudais ir, apraišiojęs iš šonų virvėmis, įsitaisydavo guolį. Kaip gera būdavo čia nakvoti, vakarais svaiojant, o naktimis sapnuojant, tik ne apie tai, ką teko išgyvent ir patirt per tas kelias dešimtis metų... Ilgai vaikščiojo Janulis nuo medelio prie medelio, kol apėjo visą sodą, kol kiekvienas jų atpasakojo savo tolimąją praeitį.

Baisu pasidarė Januliui, kai jis, apėjęs sodą, pažvelgė į klėtis, tvartus, klojimą ir pamatė vien plikas sienas ir kiaurus stogus.

– Kaip man čia dabar pradėjus gyventi? – klausė pats save Janulis.

– Žemė dar devyneriems metams išleista nuomai. Trobos apiplyšusios, apipuvusios... Ir kaip aš, sergąs, be sveikatos, be pini-

gų, nemokėdamas darbo, vienui vienas pradėsiu gyventi? Kur pasidėsiu, prie ko prisiglausiu? Grįžti atgal, ieškoti vietos vaistinėse su tokia sveikata nėra ko ir svajot.

– O jei aš gyvensiu dar dešimt metų... penkerius, ketverius, trejus, dvejus metus?..

– O gal kampinginkauti, gal kalėdoti... – tarsi kuo tyčiodamasis, sudejavo Janulis. Dvi didelės ašaros, kutendamos skruostus, nuriedėjo per Janulio veidą.

– Gal kreiptis į savo draugus, pažįstamus? Bet kur juos surasi?!

Atsiminė, kaip prieš dvejus metus, sunkiai susirgęs, atsigulė ligoninėn; iš pradžių lankė draugės ir draugai, bet juo toliau, juo rečiau; pagaliau pamiršo jį visi draugai ir pažįstami, su kuriais leisdavo naktis prie žaliojo staliuko, drauge linksmindavos kluuose, restoranuose, soduose. Nė vienas jų neatėjo atsisveikinti, kai, išsirgęs dvejus metus, nustojęs vietos ir sveikatos, vyko į tėvynę.

Gaila pasidarė Januliui tų tūkstančių, šimtų, kuriuos uždirbdavo per trisdešimt metų ir taip pigiai praleisdavo brangiems vašiniams, linksmiems pasivažinėjimams, šokėjoms ir dainininkėms.

– O kam aš taip dariau?.. Kam taip dariau?..

Lizde sukleksėjo snapu gandas, sodžiuje amtelėjo porą kartų šuo, ir vėl viskas nutilo. Slėpdamasis tarp beržų, dar liūdniau šviečia apyraudonis mėnulis. Dar aiškiau mirga danguje ramios žvaigždės. Saldžiai snaudžia nakties tamsoje medeliai. Tarpais, atskridęs iš laukų, nakties vėjelis kažką pašnibžda jiems, pakalba, suvirpina jų lapelius, suglaudžia žiedus, pažadina drebulę. O ji, amžinai persigandusi, ima drebėti visais lapais, bet, iš niekur nematydama pavojaus, nusiramina ir, užmigdžius, užliūliavus savo lapelius vaikelius, vėl snaudžia ir sapnuoja.

Ilgai stovėjo pasirėmęs galvą Janulis. Mėnuo, žvaigždės, sodas, mintys, jis pats – viskas, regėjosi jam, sukasi ir skęsta šaltojo bedugnėje.

Iš migloto verpeto vėl ėmė kilti praeities vaizdai, tik jau nebe jaunatvės meto. Atsiminė, kaip, būdamas vaistinės vedėjas Kau-

kaze, atstatė vieną mokinį, nes nepatiko jam dėl savo veido ir dažnai sirgdavo. Atsiminė, kaip keršijo vienai vaistinės kasininkei už jos nenuolankumą. Atsiminė, kaip jis tarpininkavo vieną vaistinę parduodant, gudrius kontraktus... vekselius... paskui tąsymąsi po teismus...

– Aaa!.. – suriko bestovėdamas taip garsiai, jog išbaidė iš lizdo gandrų, ir pasileido bėgti į pirkią. Bėgo, įpuldamas į krūmus, painiodamasis tarp žolės, užkabindamas medžių šakas. Įbėgęs į pirkią, sustojo viduasly. Smilkiniuose tvinkėsėjo, sunkiai gurguliauvo krūtinė.

Nors jau buvo pradėję aušti, bet pirkioj, mėnuliui nusileidus, buvo dar tamsiau, klaikiau. Įžibino Janulis drebančiomis rankomis degtuką ir krūptelėjo: nuo Kristaus prie kryžiaus paveikslo žiūrėjo į jį dvi malonios, visa dovanojančios akys, tartum norėjo pasakyti kažką malonaus, stebuklingo. Braižė Janulis degtukus vieną po kito, deginosi pirštų galus, drebėjo visas, norėjo bėgti atgal į sodą ir jau buvo besitraukias atbulas, bet... dvi malonios, visa dovanojančios akys sekė paskui jį, neleido bėgti ir tartum kažką tyliai, tyliai šnibždėjo. Neįveikiama baimė apėmė Janulį, kai jis pažino Kristaus akyse tą patį žvilgsnį, kuriuo lydėjo jį džiovos apimtas mokiny, kai atstatytasėjo pro vaistinės duris.

– Dovanok!.. – sušuko Janulis ir puolė kniūpsčias žemėn.

Patekėjusi anksti rytą skaisti saulutė didžiai nustebo, pamąčiusi atplėštas Janulių namų duris ir langus. Pakilus aukščiau ir pažvelgus savo linksmomis spinduliais į pirkios vidų, persigando saulė ir visa apsiblausė, išvydusi asloje gulintį pusgyvį, apsikruvinusį Janulį. Ilgai žiūrėjo į jį saulė, glostė jo žilus plaukus ir džiovinos viduasly kraujo klaną... Vaidenasi Januliui jaunystė, skaisti saulutė, žalias sodas, bitelės ūžia... o dangus toks mėlynas, toks mėlynas... sode po kriaušės motutė salyklą diegia, prieklėty tėvelis dalgį plaka... prie kūdros žilvičiuose lyg gegutė pilkoji vargelius skaito, lyg, džiaustydama drabužius, Petronė dainininkė dainuoja... O dangus toks mėlynas, toks mėlynas... Kaip gera, kaip gra-

žu, kaip ramu... tik truputį kaklą veržia ir burnoj surstelia... „Tak, tak, tak...” – plaka prieklėty ir Janulio krūtinėj...

– Petriuk, gandras atskrido, riestainių atnešė! – sušuko Januliui į ausį seselė Marytė ir, nutraukusi nuo jo apklotą, išbėgo iš pirkios...

Krūptelėjo Janulis, pramerkė akis, pakėlė galvą, norėjo šokt ir vytis Marytę, bet tik sudejavo ir vėl užmerkė akis... įmerkė galvą į šiltą, ką tik iš burnos papliupusį juodą kraują.

Pusiau pusryčių parskridęs iš pelkių gandras jokių būdu nediršo nusileisti į lizdą, bet sukinėjo ratus viršum sodo, stovėjo ant daržinės, klojimo ir, matyt, didžiai stebėjosi, nes seniai, jau seniai nebelankė Janulių namų tokia daugybė žmonių. O žmonės, dideli ir maži, moterys ir vyrai, iš laukų ir iš sodžiaus, plaukte plaukė į Janulių namus. Atbėgo ir užstovas Jonas. Paskui visus atkūprino iš pirkelės ir kampininkė senutė Petronė, jauna būdama praminta „dainininke”. Skubėjo ji su grabnyčia, bet radus jau atsileidusį, apsisiverkė, paglostė savo mirusiojo auklėtinio Janulio Petriuko žilus plaukus ir pabučiavo į kaktą. Skaros kūliais apsišluosčiusi ašaras, įžibino grabnyčią ir, atsistojusi mirusiojo kojų gale, silpnu, bet dar skardžiu balsu užgiedojo „Dievo angelas”. Kol Ignas Petronis važinėjo pas kunigą ir pristavą, užstovas Jonas sukalė lentų karstą, nudažė jį juodai, išklojo drožlėmis ir išmušė drobe, kurios daugiau, negu reikėjo, sunėšė kaimynės moterėlės. Petronė dainininke pasiuvo mažutį prieglavį ir prikimšo jį minkštų drožlių. Merginos priskynė žolynų ir nupynė vainiką, kurį prisegė prie karsto Jonas. Mirusiojo krikštomočia atnešė daugybę geltonų vaško žvakių.

Kai viskas buvo jau prirengta, dėdė Anupras, artimas Janulių giminė, nuprausė velionį, apkirpo, gražiai sušukavo, aptaisė tais pačiais rūbais ir paguldė į karstą. Ir taip, gražiai sušukuotas, apkirptas ir aptaisytas, gulėjo provizorius Janulis ant baltų marškinių ir priegalvių karste tarp žolynų ir degančių žvakių. Gulėjo susimąstęs, truputį susiraukęs, tartum kuo nepatenkintas: lyg pavargęs, lyg nusivylęs...

Žinia apie netikėtą Petro Janulio pargrįžimą ir staigią jo mirtį aplėkė visą parapiją, ir vakare priėjo ir privažiavo tokia daugybė žmonių, jog ir pusė jų negalėjo sutilpti Janulių namuose. Atėjo ir žydų iš miestelio. Malūnininkas Icikas ir paštininkas Leiba, senieji Janulių sėbrai, važinėjo pas žemskį prašyt, kad „nereviduotų“. Neapsiėjo ir be kalbų. Miestelio davatkos buvo bekalbančios, kad velionis buvęs „liutarckos vieros“ ir didįjį penktadienį valgė su mėsa, bet, jaunajam kamendoriui suūdijus, nutilo.

Per dvi dienas buvo triukšmas Janulių kieme. Trečiąją dieną, kai anksti rytą visais keliais ir takais pradėjo plaukti į Janulių namus važiuoti ir pėsti žmonės, kai pagaliau išvirto iš pirkios giedodama didelė žmonių minia ir išnešė viršum savęs ilgą, juodą, žolynais aptaisytą karstą, – persigandę gandrai, plumpsėdami per šakas sparnais, išburbėjo iš lizdo, kad daugiau nebegrįžtų.

Ką tik iš už šilo pasirodžiusi saulutė pasitiko pirmuosius lydetojų ratus jau už vieškelio kalnely, tuo tarpu paskutiniai juk dar tebebrzdėjo Janulių sodžiuje.

– Dan-gun dū-šia, kū-nas že-mėn; dan-gun dū-šia, kū-nas že-mėn, – gaudė bažnyčios varpai miestelyje.

Ir atrodė, kad jų liūdnas gausmas kyla aukštyn į mėlynąjį dangų, į tyrą, skaidrią, paslaptinę mėlynės erdvę.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Petras Janulis po trisdešimties metų sugrįžta į gimtuosius namus. Kokie jausmai užlieja jo širdį, pamačius pažįstamus, vaikystėje matytus vaizdus? Kaip jis stebi apylinkę?
- 2 Kur ir kaip Janulis praleido tą trisdešimtį metų?
- 3 Kas lėmė, kad Petras Janulis ryžosi grįžti namo? Paskutinė gyvenimo naktis gimtuosiuose namuose – tai tarytum viso gyvenimo ataskaita. Kaip jis vertina savo praėjusį gyvenimą? Kas jam pasirodo jo gyvenime buvę vertingiausia?

- 4 Kokias vaikystės nuotrupas iš gimtųjų namų prisimena Petras Janulis? Kokias akimirkas prisimena iš gyvenimo užsienyje?
- 5 Koks paveikslas naktį gimtojoje troboje prikausto Janulio žvilgsnį? Ką jis jam primena?
- 6 Atkreipkite dėmesį į saulės įvaizdį apsakyme. Kaip ji pasitinka Petrą Janulį ankstyvą rytą gimtuosiuose namuose?
- 7 Ką Januliui reiškė gimtieji namai?
- 8 Nusakykite apsakymo „Grįžo” pagrindinę ir šalutines temas.
- 9 Iš bibliotekos pasiskolinkite A. Vienuolio apsakymą „Kūčių naktį”. Nusakykite apsakymo pagrindinę temą ir šalutines, aptarkite pagrindinio veikėjo moralinę laikyseną ir jos pasekmes. Kuo jis vadovavosi priimdamas sprendimą Kūčių naktį?

KŪRINIO TEMA IR MOTYVAS

Motivas. Grožinis kūrinys esti vientisas. Bet skaitydami mes lyg nejučiomis smelkiamės į jo vidų ir stengiamės išsiaiškinti atskirų elementų reikšmę ir ryšį. Pats smulkiausias kūrinio meninio pasaulio elementas yra motyvas.

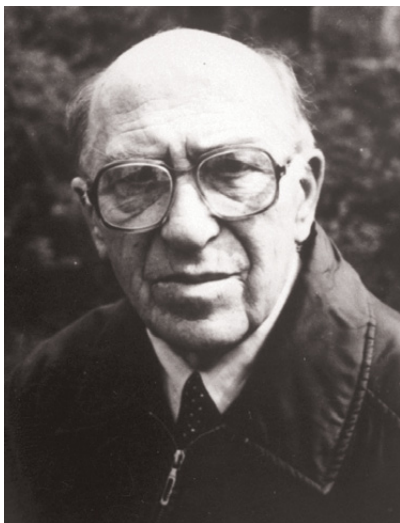
Epiniame kūrinyje motyvai gali sudaryti siužetą. Pvz., J. Bi-liūno „Kliudžiau” motyvai: nedidelė balta katytė, Kuperio knygų paveiktas antros klasės mokinys, lankas ir strėlės, šūvis, strėlė katytės krūtinėje, negyva katytė, vienintelis šūvis gyvenime. Visi jie vienas su kitu susiję priežastingumo ir laiko ryšiais. Jei antra-klasė mokinukas nebūtų prisiskaitęs knygų apie Amerikos tyr-laukių medžiotojus, gal būtų į katytę kitaip pažiūrėjęs, o ne kaip tikras medžiotojas, ir t. t.

Tema. Grožiniame kūrinyje paprastai būna vienas pagrindinis motyvas. Pavyzdžiui, Žemaitės „Marčios” pagrindinis motyvas – Katrės likimas. Pagrindinis kūrinio motyvas vadinamas tema.

Tai kūrinio branduolys, kuris telkia apie save ir kitus motyvus ar motyvų grupes. Ypač ryškus vienijantis temos vaidmuo epiniuose ir draminiuose kūrinuose, kuriuose gyvenimas parodomas plačiau.

Ir nedidelės apimties kūrinyje galima išskirti vieną pagrindinę ir keletą šalutinių temų. Štai „Marčioje“, be pagrindinės, yra dar tokios šalutinės temos: kaimo buitis, Vingių tamsumas ir nevalyvumas, besaikis godumas.

Kūrinio temų visuma vadinama **tematika**.

Albinas Žukauskas

Albinas Žukauskas gimė 1912 m. sausio 25 d. Bubeliuose (Lenkija, Seinų apskritis). Poetas, prozininkas, vertėjas. Studijavo Vilniuje ir Varšuvoje, dirbo redakcijose, Grožinės literatūros leidykloje, Lietuvos kino studijoje, buvo Literatūros fondo direktorius. Išleido daug poezijos rinkinių: „Laikai ir žmonės“, „Mūsų frontas“, „Ilgosios varsnos“, „Antivandenė“, „Atodangos“, „Poringės“, „Senmotė“, „Benamė meilė“ ir kt., apsakymų knygų „Žemė plaukia į pietus“, „Geri akmenys“ ir kt., prozos vaikams, išvertė lenkų, rusų, baltarusių, estų prozininkų bei poetų kūrybos. Mirė 1987 m. rugpjūčio 10 d. Vilniuje.

Albinas Žukauskas

Bubeliai

Kiekvienoje trobelėje dutūkstantąjį kartą verkta,
 Kiekvienoje trobelėje tristūkstantąjį kartą juoktasi,
 Todėl jos visos tokios jaukios, savos, artimos –
 Ten visos ugnys giminingos, betgi kiekviena kitokia; dūmai
 Skirtingai kvepia, sklaistosi virš palšo kraigo;
 Ten ant kiekvieno veido sukrešėjo sunkios tarsi džiaugsmas
 Vestuvių ašaros, stangrus lyg vėjas šermenų
 Raudojimas ir moteriškas stūgavimas.
 Ten kas troba turėjo savitą skirtingą juoką
 Ir savitą skirtingą raudą – nieko nesupainiosi.

Viršum praėjusio gyvenimo, viršum
 Tų pasklidai išlaidytų dainų, dienų
 Plėvoja tie saviškiai – mūsiški – kadaise atbūti
 Džiaugsmai, skausmai ir raudos.

Paminklinis akmuo poeto gimtinėje Būbeliuose

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Bubeliai yra Alb. Žukausko gimtasis kaimas. Kokius jausmus sukelia eilėraščio žmogui gimtojo kaimo prisiminimas?

- 2 Kuo jam brangus gimtasis kaimas? Kokia jo pagrindinė vertybė?
- 3 Kaip vaikystės patirtis, gimtieji namai sąlygoja tolesnį gyvenimą?

Poeto Albino Žukausko gimtinė. Bubeliai

Sena troba

Esu sena troba žalsvų mėnulio spindulių ir Ančios upės sandūroj –
 Langai jau užkalti lentom, bet dar šis tas
 Joje tebegyvena: būtos dainos, pasakos, melodijos, sena tarmė,
 Aidų aidai ir aš. Sakau pats sau – dar reikia, vyre, susitelkti,
 Sukaupt jėgas ir pajudėti –
 Juk dar gali judėti? Dar tau liko baisiai daug –
 Tau dar liko dar viena graži aukšta sesuo – dainavimų naktis
 Miške prie Ančios, prie baltosios upės, mėnesienoje dar liko vienas
 Dainos sūnus – skambus, stotingas, šviesiaakis rytas
 Kiršlių draugijoje. Dar liko ištisa erdvi, be pertraukų diena,
 Apsunkus moteriškė – kūgiams viršyti.
 Tai nieko, kad esi

Pavargęs mėlynu sunkiu metalo, seno plieno, nuovargiu,
 Nes daug plūkeisi, daug triūsei, kol su visais atsiskaitei:
 Teisei numirėlius sunkiom bausmėm, išėjus laikui, juos
 Reabilitavai – tegu pajunta kilnią tavo širdį,
 Vertei draugus nenusiminti, priešus – staugti,
 Padėjai motinoms raudoti, mokei vyrus keikti,
 Sustojęs už namų plynelėje, varyklose
 Slaugei takažolę, galvijų trempiamą, javams pranašavai
 Saulutę, drungną lietų ir grūdingas varpas.

Dabar tu daug daugiau žinai, gyvendamas
 Šią paskutinę aukštą naktį, paskutinį skambų rytą,
 Šią paskutinę erdvią dieną – daug daugiau žinai,
 Nes atgrubnagiais pirštais palietei visus gražius ir šlykščius daiktus,
 Visas idėjas – mintimis, o pojūčiais, jausmais, juslėm –
 Visus geismus, alkiaus ir troškulius. Todėl tu apakai
 Ir nieko negirdi, todėl tu apkurtai ir nieko nematai,
 Todėl tu žado netekai ir daug kalbi, tyla – netikusi byla.
 Bet būki geras, pasistenki – nei rytoj, nei šitą vakarą
 Jau nieko neprakeik, jau nieko neišaukštink, nieko nenužemink,
 Jau niekam neatleisk, jau nieko nepasmerk ir nieko neišteisink,
 Geriau dar pagalvoki apie meškeres, tik tau težinomą jų sudūrimą
 Su epoksidinėm dervom; mintim dar perbėki visas savas
 Upes, upokšnius, upelius ir upytes – nuo aukštupių lig žemupių, –
 Visas tieses, alkūnes, vingius, duburius, atabradus –
 Pasigraudinki dėl gražių žuvų, kurios nutrūko ir kurios nebe –
 Nutrūko – kol turi galalaikį, tu šitai pergalvok,
 Poryt bus per vėlu.
 O kai poryt, vos švintant, būsi jau išėjęs su šita senąja troba,
 Išliks tas žalias laimės atskonis paširdžiuose, lyg būtum buvęs
 Girčiausiai apsigėręs sumaišyta šimtamečių ažuolų, šalteکشنیų,
 Klevų, pušų, beržų ir kiauliatrindžių
 Sula. Galbūt tada, ties Vieštartais užlipęs ant kalvos, ant pačio
 kraigo,
 Dar vieną kartą pamatysi tekant saulę,

Tą pačią saulę – karštą, jau senyvą moteriškę,
 Visų aistrų gimdytoją, valdovę, numarintoją, kuri vienodai
 Su abejinga pašaipa sutinka ir praleidžia pro akis
 Žmonių džiaugsmus, kančias, tragedijas,
 Piktybes, nuopuolius, pasiaukojimus ir nuopelnus –
 Už Viešartų, kalvyno kraiguose –
 Tą paskutinio rytmečio saulėtekį...

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Ar šis eilėraštis labiau primena epinį, ar lyrinį kūrinį?
- 2 Raskite kūrinyje pavartotus epitetus. Kuo jie stebina?
- 3 Koks eilėraščio žmogaus santykis su praeitimi? Kas „senoje troboje“ buvo prasminga, išliekama?
- 4 Kokį žmogų daro jo gyvenimo patirtis, kai
 „atgrubnagiais pirštais palietei visus gražius ir šlykščius daiktus,
 Visas idėjas – mintimis, o pojūčiais, jausmais, joslėm –
 Visus geismus, alkus ir troškulius“?
- 5 Kas gali vėl žmogui sugrąžinti jo gyvenimo prasmę?

Bulvienė

Kai išmaros senoliai renkasi už žilo drebulinio stalo
 Ir puoduose širdingai šneka verdama bulvienė,
 Suieškau savo šaukštą – guobos, ne metalo,
 Pakvimpa persenus troba ir kaimo vakarienė.

Paliegęs rimų šienpjovys, po kieta amžių darbo
 Prie baudžiavos uždusinto senolio krikštasuolėn atsisėdų,
 Numirusiems lietuviškiems dievams už gausą padėkoju.
 O tuo tarpu
 Ateina sodeliu, pro kriaušes į bityną, mėnesėtu
 Taku žila mūza, pavargus moteriškė,

Šviesi kaip naktį pražydėjęs bulvių laukas,
Spingsulę uždega. Vasnoja sulaumėjus peteliškė.
Kertėj po suolu čepsi, murkia geradaris kaukas.

Patikslinu jautriausiais būvio ir nebūvio seismografais
Šimtus būties ir praeities virpėjimų, audrų, ciklonų,
Juose randu senus namus, bulvienę su svogūnais ir su krapais
Ir nenutrūkstamų ryšių tāsų tāsos atokvėpį malonų.

Smagu, kada aplinkstalėj vieni numirėliai. Koks gėris!
Antai senelio protėvis, močiutė, motina ir tėvas,
Dvi seserys, trys broliai, penkios tetos, pusbrolis valkoj prigėręs.
Ant sienos kaso barzdą nebegyvas katalikų dievas.

Kampe paveikslas, musių nutupėtas, iš senatvės juosvas,
Jame įkūrusi pasaulį ir išnykus paslaptis – šventa trejybė,
Apačioje jų žentas – stalius, šventas Juozapas –
Ir Marija, marti – judėjiškų legendų nekaltybė.

Ten šventas Judas, kurs tikėjo pasikardamas išgelbėsias žmoniją,
Deja, visi kiti jo bendrai, judai, nesiryžo pasikarti
(Tik taip pasaulis būtų atpirktas)...
„Ak tu lelija, raudonoji pinavija! –
Užtraukė apsinešęs, užpopernai miręs dėdė, –
Vai eisim lauko arti!
Vai eisim grikių sėti!”

Mieli gentainiai, nors ir mirę, bet vis tiek man likote
Širdingi, artimi, mane godojate, suprantate.
Galiu kvailioti, klausti bet kurio nepraimito dalyko,
Tik susižvalgotė, smakrus pakratot, tyliai bulves kramtot,
Kai aš čiaušku, kai maivausi užkandęs gėrimą svogūno laišku.
Nors matot, kad einu jau paskutinę varsną, ilgą mylią,
Man atlaidžiaujat kaip senovėje. Tad abejoju, darosi neaišku,
Gal jūs, vakarieniamotojai, gyvi, o gal tiktai numirę?..

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Atkreipkite dėmesį į Alb. Žukausko vartojamus epitetus ir palyginimus. Kaip apibūdinama mūza? Kuo netikėtas mūzos epitetas?
- 2 Apibūdinkite eilėraščio veiksmo aplinką.
- 3 Į kokią praeitį grįžtama?
- 4 Kokia eilėraščio nuotaika? Kaip ji išreiškiama?
- 5 Eilėraštyje yra dviejų tikėjimų – krikščioniškojo ir pagoniškojo – motyvų. Raskite juos.
- 6 Ar eilėraštyje yra riba tarp realaus ir pomirtinio gyvenimo? Pažįskite savo nuomonę.
- 7 Koks lyrinio subjekto santykis su mirtimi?

Algis Uzdila

Algis Uzdila gimė 1937 m. balandžio 25 d. Kreivėnų kaime, netoli Punsco (Lenkijoje). Mokėsi Suvalkų licėjuje, kuris vėliau buvo perkeltas į Punkską. Studijavo Vilniaus universitete lietuvių filologiją. Sugrįžo į Punkską, mokytojavo, kurį laiką direktoriavo Punsco lietuvių licėjuje. Vadovavo Punsco lietuvių kultūros namų choreografiam sambūriui „Jotva“, rengė Motinos dienos ir Vėlinių koncertus – pats rašė scenarijus. 2000 m. Kanadoje išleido poezijos rinkinį „Širdies virpsniai“, o Punsco „Aušros“ leidykloje išėjo: „Žiemkenčių giesmės“ (2006) ir „Pelenų žiedai“ (2010).

Algis Uzdila

Žemės atavariai

Žemė atvėrė savo įsčias žmogui:
Dosnybę duonos pavidalu,
Meilę raudonių obuolių,
Stiprybę akmenų ištekliais,
Kvapą laukų gėlėmis.

Žemė atvėrė savo širdį žmogui,
Atėjusiam jai nusilenkti,
Palinkusiam jos pabučiuoti,
Sustojusiam ja pasidžiaugti,
Pakilusiam jos apkabinti.

Tamsoje raižo žvaigždžių šukės dangų.
Gaidžiai šešėlius lesa prieš rytą.
Žemė rasotą kaktą jau valo, –
Prakaito upės ruogia į jūras.
Veidą ji rengias parodyti žmogui.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Ką žemė gali padovanoti žmogui?
- 2 Kokiais žodžiais lyrinis subjektas išreiškia pagarbą ir meilę žemei?
- 3 Kokias žmogaus savybes eilėraštyje turi žemė?
- 4 Kas žemė yra jums? Parašykite, kokius turtus, kokią jėgą slepia savyje žemė.

Pakartokime!

- 1 Kas būdinga žemininkams? Pasiskolinkite iš bibliotekos „Žemės” antologiją ir savarankiškai susipažinkite su kitų žemininkų kūryba.
- 2 Lietuvių kultūra yra kilusi iš žemdirbių kultūros – pagrįskite šį teiginį arba paneikite.
- 3 Parašykite rašinį pasirinkta tema:
 1. „Gimtieji namai – žmogaus gyvenimo atrama ir prasmė” (remkitės A. Vienuolio kūryba ir žemininkų poezija)
 2. „Žmogaus moraliniai pasirinkimai ir jų pasekmės pagal skaitytus A. Vienuolio kūrinius”
 3. „Neemigruok, pasilik namuose – laiškas išvykstančiam” (pateikdami argumentus remkitės A. Vienuolio ir žemininkų kūryba)

VIENTISINIO SAKINIO KARTOJIMAS

Sakinys, turintis vieną gramatinį centrą, yra **vientisinis**. Sakinio gramatinį centrą sudaro veiksnys ir tarinys. Jei sakinytis beasmenis – tik tarinys.

Pvz.:

Motina skaito laišką.

Vakar Seinuose visą dieną lijo.

Onutė ir Dalia mokosi penktoje klasėje.

Stoviu ant didžiojo tilto ir žiūriu į tekančią vandenį.

Susipažinęs su visomis šio žaidimo taisyklėmis Saulius pradėjo nerimauti dėl savo paskutiniųjų santaupų.

- 1** Kurie iš pateiktų sakinių yra vientisiniai? Pabraukite gramatinius centrus.

1. Laimingos mūsų motinos, jeigu vaikams pasiseka. 2. Gražiai kalbi, tėveli, ir tavo žodžiai mus įtikina. 3. Kelias vedė į aukštą kalną, o slėnyje matėsi besiganantys kaimyno arkliai. 4. Tau būtinai reikėjo

ateiti. 5. Už ežero raudo dangus. 6. Pažvelkime į Europos žemėlapi ir pamatysime nepaprastą reginį. 7. Pakibęs debesis dengė mūsų kaimą. 8. Liepsnų apšviestame kaime bėgiojo žmonės.

2 Pateiktuose sakiniuose raskite gramatinius centrus.

1. Meistrai kalė vežėčias, traukė ratlankius, lankstė geležį. 2. Ir kiemas, ir trobesiai, ir laukai skendėjo tamsoje. 3. Įsilijo. 4. Neatsimenu laimingos poilsio dienos. 5. Arba eik namo, arba pradėk kalbėti ramiu balsu. 6. Mums buvo sunku vėl sėstis prie vieno stalo. 7. Žiema. 8. Sustojęs prie lango Andriukas ilgai žiūri į šulinį. 9. Seniai seniai gyvenęs turtingas karalius ir turėjęs labai gražią dukterį. 10. Brėško.

3 Išplėskite sakinius.

1. Rudis nustojo lojės. 2. Jis kalba. 3. Artūras nenori būti nubaustas. 4. Pradėjau bėgti. 5. Alpės – kalnai. 6. Saulė patekėjo.

4 Parašykite penkis vientisinius sakinius viena iš šių temų: „Mano šeima“, „Rudens spalvos“, „Mano pirmoji mokslo diena“.

PAGRINDINIŲ SAKINIO DALIŲ KARTOJIMAS

Pagrindinės sakinio dalys yra dvi: **veiksny**s ir **tarinys**.

Veiksnys atsako į klausimą *kas?* Veiksniu pasakoma, *kas veikia* (*veikė, veiks...*), *kas patiria* (*patyrė, patirs...*) kokią būseną.

Pvz.:

Sužėlusios dirvos neramiai jūravo.

Aš verkiu.

Tą pačią akimirką įvyko stebuklas.

Pievose skambėjo žiogų griežimas.

Veiksnį braukiame viena linija.

Veiksny dažniausiai būna išreikštas linksniuojamojo žodžio vardininku.

Tarinys yra pagrindinė sakinio dalis, kuria teigiamas arba neigiamas veiksmas, būseną ar ypatybę. Tariniu galima atsakyti į klausimus *ką veikia* (*veikė, veiks...*), *koks yra* ar *kas yra* (*buvo, bus...*) veiksmu žymimas asmuo ar daiktas.

Pvz.:

Aliukas atsargiai slinko paežere.

Rytoj galėsi ateiti.

Ažuolas buvo senas.

Vanduo jau gali būti šiltas.

Tarinį braukiame dviem linijomis.

Tariniai yra keturių rūšių: gryniesi, suvestiniai, sudurtiniai, mišrieji.

Grynasis tarinys dažniausiai būna išreikštas veiksmažodžio vienisine forma.

Pvz.:

Vilkai tik žiemą žmones puola.

Artūras iki šiandien neturi kompiuterio.

Mama yra namie.

Sudurtinis tarinys būna išreikštas veiksmažodžio *būti* vienisine forma ir linksniuojamuoju žodžiu.

Pvz.:

Ežeras buvo užšalęs.

Diena nuo pat ryto buvo saulėta.

Mano mama yra gydytoja.

Sudurtinio tarinio pirmoji dalis, išreikšta veiksmažodžio *būti* asmenuojamąja forma, vadinama jungtimi, o antroji dalis – vardine tarinio dalimi.

Tad sakinyje *Aš esu sportininkas*. jungtis – tai *esu*, o tarinio vardinė dalis – *sportininkas*.

Jeigu praleista jungtis, o tarinio vardinė dalis išreikšta daiktavardžio ar skaitvardžio vardininku, tarp jų rašome brūkšnį.

Pvz.:

Arūnas – geras matematikas.

Alpės – tai kalnai.

Bet: *Sava našta nesunki. (tts.)*

Kotas geras, tik kirvis netikęs. (tts.)

Suvestinis tarinys

Tarinys, išreikštas veiksmažodžio vientisine forma ir bendratimi, yra suvestinis.

Pirmąją suvestinio tarinio dalį dažniausiai sudaro veiksmažodžių *būti, turėti, reikėti, liepti, imti, pradėti, norėti, prašyti, galėti* asmenuojamosios formos, antroji tarinio dalis visada yra bendratis.

Pvz.:

Tolumoje buvo girdėti vaikų balsai.

Lietus ėmė pilti čiurkšle.

Motina prašė nunešti pusryčius tėvui.

Vanduo jau pradėjo virti.

Jis galėjo dalyvauti koncerte.

Mišrusis tarinys

Tarinys, turintis ir suvestinio, ir sudurtinio tarinių ypatybių, yra mišrusis.

Pvz.:

Tu privalai būti teisingas.

Lygintuvas jau gali būti karštas.

Aš noriu būti laiminga.

Vairuotojai privalo būti atsargūs.

Vaikai turėtų būti mandagūs.

- 1** Pateiktuose sakiniuose raskite veiksnius ir nusakykite, kokiomis kalbos dalimis jie išreikšti.

1. Mes sėdėjome susigūžę. 2. Pabaigusieji gali išeiti. 3. Dauguma žmonių sakosi esą laimingi. 4. Kaimyno dukra man padeda prižiūrėti darželį. 5. Jis laukia ir tarytum nesiryžta pasibelsti. 6. Ne kartą buvau Lietuvoje. 7. Šeši yra daugiau už keturis. 8. Meluoti yra nedora.

- 2** Pateiktuose sakiniuose raskite tarinius ir nusakykite, kokie tai tariniai.

1. Onytė yra mano geriausia draugė. 2. Jis buvo sugrįžęs, tačiau greitai vėl išvažiavo. 3. Tau šviesti ir žavėti, o man mylėti. 4. Julius bakst lazda Rimui į šoną. 5. Pertrauka galėtų būti ilgesnė. 6. Linutė, nesulaukusi savo mamytės, ėmė verkti. 7. Vilnius yra Lietuvos sostinė. 8. Man taip norisi čia gyventi.

- 3** Nurašydami pateiktus sakinius praleiskite jungtį.

1. Alpės yra didžiausi Europos kalnai. 2. Andrius yra pats jauniausias mūsų šeimos narys. 3. Mano senelė yra gydytoja. 4. Aš esu laimingas. 5. Darius yra pats greičiausias mūsų klasėje. 6. Austrijos sostinė yra Viena.

- 4** Pabraukite tarinius ir nurodykite jų rūšį.

Mes turime puošti savo Tėvynę, savo žemę, palikti ją po savęs gražesnę, patrauklesnę. Ir atminimą apie save palikti gerą, kad mus minėtų taip, kaip mes minime savo protėvius ir tėvus. Tad sodinkime medžius, valykime upes ir upokšnius. Kiekvienas turėkime savo medį, savo upę, netgi pakelės akmenį, netgi debesį, kurį atglena į tėviškę laisvas vėjas. Išsaugokime ateinančioms kartoms virpantį žalio klevo lapą, tyrą rasos kvapą!

VI. Dautartas

- 5** Pirmoje A. Vienuolio „Išdukterės“ pastraipoje (p. 25) raskite veiksnius ir tarinius.

- 6** Sugalvokite tris sakinius, kuriuose veiksnys būtų numanomas, ir tris beasmenius sakinius.

ANTRININKIŲ SAKINIO DALIŲ KARTOJIMAS

Antrininkės sakinio dalys yra **pažyminys**, **papildinys** ir **aplinkybės**: vietos, laiko, būdo, kiekybės, priežasties, tikslo, sąlygos ir nuolaidos.

Pažyminys atsako į klausimus *koks? kokia? kieno? kuris? kuri?*

Pvz.:

Aitrūs dūmai pradėjo veržtis į pirkį.

Gerą paukštį dviem kulkom šauna.

Baigėsi vasaros linksmybės.

Pažyminiu apibūdinama sakinio dalis vadinama **pažymimuoju žodžiu**.

Pvz., sakinyje *Pražydo puikios gėlės*. pažymimasis žodis yra *gėlės*.

Pažyminiai gali būti **derinamieji** arba **nederinamieji**.

Pažyminys, su pažymimuoju žodžiu suderintas gimine, skaičiumi ir linksniumi, vadinamas derinamuoju pažyminiu. Pvz.: *Pirkau raudoną automobilį*. Pažyminys *raudoną* yra derinamasis.

Pažyminys, nesuderintas su pažymimuoju žodžiu gimine, skaičiumi arba linksniumi, yra nederinamasis. Pvz.: *Mūsų namas yra dar senelio statytas*. Pažyminys *mūsų* yra nederinamasis.

Norėdami tiksliau apibūdinti asmenį, daiktą ar reiškinių, dalyvinį arba būdvardinį pažyminį išplečiame kitais žodžiais – tai **išplėstiniai dalyviniai** arba **būdvardiniai pažyminiai**.

Pvz.: *Medžius, užpernai pasodintus, užpuolė amaras*.

Jei išplėstinis dalyvinis arba būdvardinis pažyminys eina po pažymimojo žodžio, jis išskiriamas kableliais. Jei eina prieš pažymimąjį žodį, kableliais neskiriamas.

Pvz.: *Proveržose, išmaltose sunkvežimio, ribėjo gelsvas vanduo*. (J. A.)

*Sunkvežimio išmaltose proveržose ribėjo gelsvas vanduo.
Iš karto įsidėmėjau mergaitę, apsivilkusią senu nemadingu
megztuku.*

*Iš karto įsidėmėjau senu nemadingu megztuku apsivilkusią
mergaitę.*

Papildinys yra antrininkė sakinio dalis, atsakanti į klausimus
ko? kam? ką? kuo?

Pvz.:

Iš stovyklos parsivežiau daug malonių prisiminimų.

Artūras varžybose atstovaus mūsų klasei.

Visados svajoju turėti jaukų nedidelį kambariuką.

Mėgstu važinėti geru dviračiu.

- 1** Pabraukite pažyminius, nurodykite, kurie iš jų yra derinamieji, kurie nederinamieji.

1. Šaltas vėjas vyte vijo į jaukius kambarius... (S. Z.) 2. Dainos aidas sklaidėsi ir nyko miško gilumoje. (V. M.-P.) 3. Šilto jausmo banga užplūdo Katrytės širdį. (V. M.-P.) 4. Vyrai raudonomis liemenėmis palydi Ievą prie jos karietos... (P. D.) 5. Tarp smulkių, parudavusių krūmų stūkso aukšta pušis. 6. Einame pro seną klevų parką. (Br. Radz.) 7. Tarpdury stovėjo pagyvenęs žmogus ilgu aptriušusiu paltu su plačia avies apykakle. (Br. Radz.)

- 2** Pateiktus sakinius išplėskite pažyminiais ir papildiniais.

1. Parvežk lapų. 2. Antrokai mokosi. 3. Tėvai išleido į konservatoriją. 4. Mama parnešė.

- 3** Įrašykite tinkamą papildinį.

1. Pažymys atitinka ... 2. Mes varžybose atstovavome ... 3. Kvepėjo sprogtančiais ...

- 4** Išplėskite dalyvinius pažyminius, vėliau išplėstinius dalyvinius pažyminius nukelkite po pažymimojo žodžio.

1. Gyvulius patraukė spingsas žiburys. 2. Paskui pamačiau būrelį skubančių vaikų. 3. Norėjau nusipirkti austą rankšluostį. 4. Eida-

ma namo pamačiau stovintį tėvą. 5. Anapus upės bangavo apžėlę šlaitai. 6. Atsigręžusi pamačiau einantį žmogų. 7. Motina padovanojo man tik seną, surašytą sąsiuvinį. 8. Kas padės suvargusiems seneliams?

5 Kur reikia, padėkite kablelį.

1. Abu vyrai sėdintys prie stalo sužiuro į Ievą. (P. D.) 2. Labai jau knietėjo pamatyti iš arti žmogų mokantį sudėti eilėraštį. (J. Blt.) 3. Kaip jos priešprieša pasirodo išprotėjusi Pelagėja deginama ugnies visų apleista ir vaikų pamiršta sušalusi žiemą ir tik pavasarį aptikta. (V. D.) 4. Eglinė Ramūnei visada primena kitą upelį tekančią pro patį jo tėvų gryčios galą. (V. B.) 5. Ant ryšulių uždangstytų languotomis gūniomis priekyje sėdėjo du ilganosiai vyrai vienas į kitą labai panašūs. (A. P.) 6. Paliko soduose diena pilna ugnies ir rožių. (H. N.) 7. Kitas vyras vilkintis medvilninį chalata kraudavo lapus į metalinį karutį ir veždavo kiemo pakraštį. (R. L.)

APLINKYBIŲ KARTOJIMAS

Lietuvių kalboje skiriamos šios aplinkybės:

1. **Vietos aplinkybė** (atsako į klausimus *kame? kur? iš kur? iki kur?*).

Pvz.:

Artūras nenorėjo čia stovėti.

Kiame bėgiojo vaikai.

Keliuėjo žmonės.

2. **Laiko aplinkybė** (atsako į klausimus *kada? nuo kada? iki kada?*).

Pvz.:

Vakar nebuvo pamokų.

Parašykite rašinį rytojui.

Rytas būna vėsu.

3. **Būdo ir kiekybės aplinkybė** (atsako į klausimus *kaip? kuriuo būdu? kiek?*).

Pvz.:

Galiu drąsiai važiuoti namo.

Vyrai įsirežę stūmė automobilį.

Senelis mirė karžygio mirtimi.

Kas daug šneka, mažai daro.

Amžiais tu šlamėsi, šilkalapi uosi.

Trejus metus mokomės gimnazijoje.

4. **Priežasties aplinkybė** (atsako į klausimus *kodėl? dėl ko? dėl kokios priežasties?*).

Pvz.:

Žiemą negalėjau pajudėti iš namų dėl gilaus sniego.

Koncertas neįvyko dėl šokėjos ligos.

Per žmonių verkumą mažai begirdėti kunigo.

5. **Tikslo aplinkybė** (atsako į klausimus *ko? kuriuo tikslu? kam? kuriam tikslui?*).

Pvz.:

Vieną gražų rytą išsirengė senelis į miestelį batų.

Atvažiavome pailsėti.

Avis auginame vilnai, o žąsis plunksnoms.

6. **Sąlygos aplinkybė** (nurodo sąlygą, kuriai esant vyksta veiksmas).

Pvz.:

Nesėjęs nepjausi. (tts.)

Ieškodamas surasi.

Nepametęs nieieškok. (tts.)

7. **Nuolaidos aplinkybė** (rodo, kad veiksmas vyksta ko nors nepaisant).

Pvz.:

Ieško nepametęs. (tts.)

Jis ir įsakytas nepadaro.

Serga nesušalęs.

1 Sugalvokite ir parašykite po vieną sakinį su kiekviena aplinkybe.

2 Pabraukite aplinkybes. Nusakykite, kokia tai aplinkybė, kuo ji išreikšta.

Buvo dar labai anksti. Garsiai giedojo pirmieji gaidžiai. Švito rūškanas, apsiniaukęs rytas. Garlaivis turėjo išplaukti šeštą valandą. Iki jo išvykimo buvo valanda laiko. Aš uždegiau šviesą, atsiverčiau knygą ir pabandžiau skaityti. Laikas tarsi sustojo. Perskaitęs keletą puslapių, aš neatsiminiau nė vienos eilutės. Langų stiklai pamažu šviesėjo. Vėjas pūtė be atvangos. Keletas žvejų pražingsniavo į uosto pusę. Kimiai suūkė garlaivis.

R. Lankauskas

3 Pabraukite tikslinamąsias aplinkybes ir, kur reikia, padėkite skyrybos ženklus.

1. Už tamsių debesų kažkur toli leidžiasi saulė. (R. B.) 2. Seniau dar prieš karą čia buvo kalvė. 3. Trobos pašaly po galiniu langu įmūrytas pamatan rausvas akmuo. (J. Blt.) 4. Paslaptinai lyg kokie vaiduokliai atrodė kadagių krūmai. (A. M.) 5. Margis gulėjo čia pat darželio patvoryje ir ramiai snaudė. (Ant. B.) 6. Kadaisė seniai seniai čionai jūros dugno būta. (B. S.) 7. Toli jūros pakrašty pasirodė ant jūros smėlio judantis taškas. (J. Ap.)

4 Pabraukite išplėstines dalyvines, pusdalyvines ar padalyvines aplinkybes, kur reikia, padėkite kablelius.

1. Mano dėmesį patraukė aikštės vidury stūksantis paminklas. (J. Mk.) 2. Medžiai iškėlę šakotas rankas sapnavo lietaus gintarėlius ir žydrą vaivorykštės lanką. (E. M.) 3. Balsių Petras priėjęs prie vežimo nustebo ir nudžiugo. (V. M.-P.) 4. Atsisveikinę susėdom į vežimą ir išvažiavom. (V. P.) 5. Mokinys išsprendęs uždavinį atsigręžė į klasę. 6. Moteris sulaukusi traukinio skubiai išėjo į peroną. 7. Šviesdamas aukštai iškeltu žibintu kamaron įriedėjo nedidukas žmogus. (J. Blt.)

5 Išplėskite dalyvines ir pusdalyvines aplinkybes.

1. Grįžau nusiminęs. 2. Pabaigęs sėdausi prie knygų. 3. Eidamas sutikau pažįstamą moterį. 4. Antanas parėjęs sėdosi prie pietų stalo. 5. Motina susirgusi negalėjo toliau rūpintis savo vaikais.

SUDĖTINIO SAKINIO SĄVOKA

Sudėtinis sakinys nuo vientisinio skiriasi tuo, kad vientisinis sakiny s turi vieną gramatinį centrą, o sudėtinis sakiny s – du arba daugiau gramatinių centrų.

Pvz., sakinyje *Linksmi švietė saulė, teškėjo nuo stogų varvalas, atokaitose sparčiai koriavo sniego pusnys*. (A. P.) yra trys gramatiniai centrai: *švietė saulė, teškėjo varvalas, koriavo pusnys*.

Sudėtinio sakinio dėmenys – labai panašūs į vientisinį sakinį, tačiau jie neturi atskiram sakiniui būdingo intonacinio savarankiškumo. Plg.:

Vientisiniai sakiniai:

Upė buvo atslūgusi į savo vagą. Slėsumose tebetelkšojo vanduo.

Užsnūdo vėjas. Nustojo šlamėti rugiai.

Sudėtiniai sakiniai:

Upė buvo atslūgusi į savo vagą, tačiau slėsumose tebetelkšojo vanduo.

Užsnūdo vėjas, nustojo šlamėti rugiai.

Vientisiniai sakiniai turi baigtinę intonaciją. Tie patys sakiniai, tapę sudėtinių sakinių pirmaisiais dėmenimis, tokią intonaciją praranda. Sudėtinio sakinio dėmenis jungia intonacija arba intonacija su jungtukais ar kitais jungiamaisiais žodžiais.

Pagal jungimo būdą sudėtinius sakinius skirstome į bejungtukius ir jungtukinius.

Sudėtiniai bejungtukiai sakiniai:

Tėvas sėdasi prie irklų, aš įsitaisau valtės gale.

Atėjo svečių – ruošk stalą.

Šlama šilo pušys žalios, bangos tyliai groja.

Sudėtiniai jungtukiniai sakiniai pagal tai, kokiais jungtukais ar jungiamaisiais žodžiais jungiami jų dėmenys, skirstomi į:

1. sujungiamuosius, pvz.:

Atėjo audra, tad visi žvėreliai skuba pasislėpti.

Arba tu užeisi pas mane, arba aš ateisiu pati.

2. prijungiamuosius sakinius, pvz.:

Vaikas atsiminė dieną, kai tėvas pirmą kartą parnešė jam saldinių.

Kai ateina pavasaris, visi ima plačiau šypsotis.

Sudėtiniai sakiniai, susidedantys iš dėmenų, sujungtų sujungiamaisiais jungtukais ir intonacija, yra **sujungiamieji sakiniai**.

Pagal jungtukų sintaksinę reikšmę jie gali būti keturių tipų:

1. sudedamojo,
2. priešpriešinio,
3. skiriamomojo,
4. paremiamojo sujungimo.

1 Skyrium nurašykite vientisinius ir sudėtinius sakinius.

1. Kambarėje buvo erdvu, švaru, saulėta. (J. A.) 2. Iššokę ant kelio ėmė stabdyti pravažiuojančias mašinas, bet jos nenorėjo sustoti. (A. Vc.) 3. Jonas Girinis nubudo saulei tekant, norėjo keltis, bet aptingęs vėl užmerkė akis ir pramiegojo iki pusryčių. (J. A.) 4. Šėlo, dūko vėjas, bet lelijos prie žemės nebelinko. (G. I.) 5. Sykį ėjo siuvėjas per mišką ir sutiko alkaną vilką. (tts.) 6. Katrytė pakilo eiti namo, bet čia netikėtai įpuolė Štašių Marcė. (A. Vc.) 7. Netrukus pasirodė vežimas ir sustojo prie griovio. (V. M.-P.)

2 Iš pateiktų vientisinių sakinių sudarykite sudėtinius.

1. Pasidarė šalčiau. Žemė aptingo. 2. Grįžau namo. Mama nebuvo išvirusi pietų. 3. Slystelėjo koja. Nubildėjau žemyn. 4. Staiga miš-

kas pasibaigia. Kelias įsilieja į pievas. 5. Papūtė žvarbus vėjas. Mes patraukėme namų link. 6. Pro debesis pažvelgė saulė. Iškylautojai ėmė rinktis prie jūros kranto.

- 3 Įrašykite praleistas raides ir padėkite, kur reikia, skyrybos ženklus. 1. Šaltin-i prasimuš iš žemės gilumų ir bitės puls iš avilių tamsybių saulėn... (H. N.) 2. Nuo stogų t-ška ant ž-mės klanai bet oras šiurpus vėj-s rodos kiaurai žmogų perpuč-. (Ž.) 3. Padang- parskri-davo gagenančios laukinės ž-sys bet žiema vis dar nenorėjo užleisti vietos pavasariui ir kartkartėmis pabarstydavo žem-lę nauju sniegu kuris naktį suš-ldavo į plutą ir kai patekėdavo saulutė traškėdavo skildavo ir tir-davo po kojų. (A. V.) 4. Šuo pakluso ir nurimo bet palind-s po priekl-čiu atsigulė kad matytų kas darosi kiem-. (Ant. B.)
- 4 Perskaitykite A. Vienuolio „Grįžo“ tris pirmąsias pastraipas (p. 48) ir pasakykite, kiek jose yra vientisinių, kiek sudėtinių sakinių.

SUDEDAMOJO IR SKIRIAMOJO SUJUNGIMO SAKINIAI

Sudedamojo sujungimo sakinių dėmenys jungiami jungtuku *ir*. Jais pasakomi vienu metu arba vienas po kito vykstantys veiksmai ar reiškiniai.

Pvz.:

*Mes užlipom ant kopų, **ir** prieš mūsų akis atsivėrė jūra.*

*Jau rytas artėja, **ir** švinta dangus.*

*Ir žmonių nė kvapo, **ir** gyvuliai nemauroja, **ir** žąsys negagena.*

*Jau prasideda pavasario dienos, **ir** laukiame parskrendant paukščių.*

Skiriamąjo sujungimo sakinių dėmenys jungiami jungtuku *ar, arba*. Šio sujungimo sakiniiais pasakomi reiškiniai bei veiksmai, kurių vienas šalina kitą.

Pvz.:

*Arba tu išmoksi lietuviškai, **arba** aš už tavęs netekėsiu.*

*Arba to žodžio niekas jo nemokė, **arba** jis jį užmiršo.*

*Ar arklys pas ėdžias, **ar** ėdžios pas arklių. (tts.)*

*Žandarai nesiryžo avilio judinti, **ar** jiems į galvą neatėjo. (P. C.)*

Sudedamojo ir skiriamojo sujungimo sakinių dėmenys vienas nuo kito paprastai atskiriami kableliais. Jei nenorime pabrėžti sakinių dėmenų savarankiškumo, prieš jungtukus *ir, ar, arba* kablelio nededame. Jei jungtukai *ir, ar, arba* jungiant sakinių dėmenis kartojasi – prieš antrą ir kitus jungtukus dedamas kablelis.

1 Kurie iš pateiktų sakinių yra sudėtiniai sujungiamieji sakiniai?

1. Visi žinojome, kad tėvelio daugiau nebematysime. 2. Obelis iškerėjo, tačiau vaisių visiškai nedavė. 3. Užsikvempusi ant stalo, sesuo mokosi pamokas, o palei krosnį atsisėdęs snaudžia tėvukas. (A. P.) 4. Broliai pasileido šuoliais ir atjojo valanda anksčiau už Joną. (J. Blč.) 5. Rytoj vėl švies saulė, ir mes eisime rinkti gervuogių. (R. L.)

2 Pabaikite rašyti sakinius taip, kad jie būtų sudėtiniai sujungiamieji.

1. Už lango vėjas šuorais nešė smulkų lietų 2. Šuo, matyt, snaudė 3. Viduje degė lempos 4. Norėjau eiti namo 5. Brolis paprašė mane dar pasilikti valandėlę 6. Grįžau namo 7. Kiekvieną rytą atsikėlusį randu susimąščiusią motulę

3 Iš vientisinių sakinių porų padarykite sudėtinius sudedamojo sujungimo sakinius.

1. Žiema kietai sugniaužė kumščius. Storas ledas apklojo visus vandenį. 2. Darbas man nesisekė. Viskas krito iš rankų. 3. Pažinau įdomų žmogų. Jis man pasiūlė vėl susitikti. 4. Aš linktelėjau galvą. Tėvas ėmė pasakoti.

4 Sugalvokite ir parašykite penkis sudėtinius sudedamojo sujungimo sakinius.

5 Kurie iš pateiktų sakinių yra skiriamojo, kurie sudedamojo sujungimo, kurie vientisiniai sakiniai?

1. Ar dar gaudžia gluosniai, ar dar girgžda svirtys? (Ant. M.)
2. Rytoj vėl atvažiuos sesuo, ir mes kalbėsime iki paryčių. 3. Mokytojas pakelia akinius ir žiūri į lentą. (J. Mk.)
4. Arba tu turėjai kristi nuo mano kardo, arba aš turėjau žūti nuo tavo kirvio ir nebe-
matyti tavo darbų. (J. G.)
5. Motina žadėjo nupirkti savo mažajai Birutėlei obuolių arba kriaušių.

- 6 Parašykite keturis skiriamąjį sujungimo sakinius.
- 7 Pabaikite rašyti sakinius taip, kad jie būtų skiriamąjį sujungimo sakiniai.
1. Tu ateisi pas mane ...
 2. Atvyko bernelis savo noru mergelės pasi-
tikti ...
 3. Arba tu pradėsi mokytis ...
 4. Nesakyk nesąs laimingas ...
 5. Motinai pažadėjau gerai mokytis ...

PRIEŠPRIEŠINIO SUJUNGIMO SAKINIAI

Priešpriešinio sujungimo sakinių dėmenys jungiami priešpriešiniais jungtukais *o, bet, tačiau, tik*, dalelyte *vis dėlto*. Šio sujungimo sakiniuose vienas dėmuo priešinamas arba gretinamas su kitu.

Pvz.:

*Diena buvo karšta, **bet** vaikai sėdėjo namuose.*
*Lauke taip gražu, taip šilta, **tik** našlaitės širdyje liūdna.*
*Mes ieškom tako kalnuose, **o** mus kažkas klaidina. (S. N.)*
*Kelionė buvo nelengva, **vis dėlto** visi esame ja patenkinti.*
*Pečius supo ilgi kailiniai, **tačiau** veidą badė aštrios šalčio
 adatėlės. (V. B.)*

Sudėtinių priešpriešinio sujungimo sakinių dėmenys skiriami kableliais. Kablelis visada dedamas prieš priešpriešinius jungtu-
kus.

1 Kurie iš pateiktų sakinių yra sudėtiniai priešpriešinio sujungimo sakiniai?

1. Mes užlipom ant kopų, ir prieš mūsų akis atsivėrė jūra. (P. D.)
2. Povilas džiaugiasi, bet man nelinksma. (J. Jn.)
3. Grėtė Plonikė stovi savo kamaroje prie lango ir žiūri į tolstančias marias. (I. S.)
4. Magdė nuėjo į virtuvėlę vandens ieškoti, bet sugrįžo be nieko. (I. S.)
5. Karšta, tvanku, tačiau Lukas to beveik nejaučia. (J. Mk.)
6. Pro langus švietė saulė, bet gryčioje nebuvo nei jauku, nei linksma.
7. Sugrįžau į tėviškę, tik čia radau jau nebe tą sodybą.
8. Šaltis ant stiklų buvo išrašęs įvairiausias gėles, tačiau motina ne į jas žiūrėjo. (V. B.)
9. Noriu ją pamatyti, o bijau taip toli keliauti.
10. Visi žvėrys išėjo darbo dirbti, tik kurmis atsiliko. (J.)

2 Parašykite penkis priešpriešinio sujungimo sakinius.

3 Įrašykite praleistus jungtukus.

1. Pradėjau mokslus Seinų kunigų seminarijoje, ... prasidėjęs karas neleido man jų užbaigti.
2. Įsiziėbia pirmos nedrąsios žvaigždės, ... Onelė pasakoja apie žvaigždes ir mėnulį. (M. S.)
3. Nuo stogų teška ant žemės klanai, ... oras, šiurpus vėjas, rodos, kiaurai žmogų perpučia. (Ž.)
4. ... jis įžeidžia mane, ... aš jam prišneku bjauriausių dalykų, dėl kurių paskui norisi verkti. (Just. M.)

PAREMIAMOJO SUJUNGIMO SAKINIAI

Paremiamojo sujungimo sakinių sudarantys dėmenys jungiami jungtukais *tad*, *taigi*, *todėl*, *užtat*. Šio tipo sakinių dėmenys susiję priežastiniais ryšiais: vieno sakinio dėmens turinys yra pagrindas kito turiniui.

Pvz.:

*Aš rytoj savo vyrus susišauksiu, **tad** jie tau viską išklostys.
Tą dieną pavėlavau į mokyklą, **taigi** draugai į ekskursiją išvyko be manęs.*

*Į darbovietę man gana toli, **todėl** važiuoju troleibusu. (R. L.)*

Niekas Aukštujuose Oginskienės nematęs, užtat ir eina visokie spėliojimai. (I. S.)

Paremiamojo sujungimo sakinių dėmenys visada atskiriami kableliais. Kablelis dedamas prieš jungtukus.

- 1 Pabaikite rašyti sakinius, kad jie būtų paremiamojo sujungimo.
 1. Sutikau tave palydėti, 2. Mokykloje būna labai šalta,
 3. Mano tėtis sunkiai susirgo, 4. Senukas, prisiminęs jaunystę, labai susijaudino, 5. Dėl ligos negalėjau šokti per Motinos dienos koncertą,
- 2 Raskite paremiamojo sujungimo sakinius.
 1. Karšta, tvanku, užtat sėdime prie ežero. 2. Takų arti nebuvo, todėl šulinio aptvėrimu niekas nesirūpino. (P. C.) 3. Melavai, todėl būsi nubaustas. 4. Žmonės ruošėsi žiemkenčių sėjai, tad kiekvienam kieme burzgė arpos ir švilpė vėtyklės. (J. Blt.) 5. Endriaus kunigaikštis nelekia, šuoliais nejoja, o tik kaip jo tėvas čia, bokšto viršūnėj, taip ansai ties anuo ažuolu žiūri į tolį ir tyliai tyliai meldžiasi savo Dievui Perkūnui. (I. S.)
- 3 Sugalvokite penkis paremiamojo sujungimo sakinius.
- 4 Įrašykite praleistas raides ir, kur reikia, padėkite skyrybos ženklus.
 1. Malonu būti lauk-mam bet iš anksto perspėju nedėkite į mandidelių vilčių esu prastas patarėj-s. (J. Mk.) 2. Subraškėjo tiltas nuleidž-mas susvyravo vartai atkel-mi ir įjojo Punios pilin du vok-čiu... (V. K.) 3. Ar aš kalbėti Dainiau nemoku ar žmonės tik savas suprasti mintis sug-ba? (V. K.) 4. Narsaus vyro noras nežino nepaj-giamo žygio ir nėra pasaul-ko pasibaidytų dr-si jo širdis. (V. K.) 5. Ar jam koja pasl-do ar galva apsisuko ar žuvis už skverno pa-čiupo ar dar kas baisiau atsitiko tačiau jis tik pūkšt mugurkt ir pa-sinėrė. (J. Mk.)

II

Iš mūsų praeities

Protingi žmonės stengiasi išsamiai pažinti istoriją ir iš jos klaidų mokytis, o kvaili – ją ignoruoja, nesidomi laiko dulkių nuklota, atseit, nebeaktualia praeitimi ir įsivaizduoja esą nepakartojami.

Kristina Sabaliauskaitė

Juozas Grušas

Gimė 1901 m. lapkričio 29 d. Žadžiūnuose (Šiaulių raj.). Prozininkas, dramaturgas. Baigė Kauno universitetą, mokytojavo, dirbo leidykloje, Šiaulių teatre. Paskelbė romaną „Karjeristai“, novelių rinkinius „Ponia Bertulienė“, „Sunki ranka“, „Rūstybės šviesa“, „Lai mingasis – tai aš“, dramos kūrinių: „Herkus Mantas“, „Adomo Brundzos paslaptis“, „Meilė, džiazas ir velnias“, „Barbora Radvilaitė“, „Unija“, „Mykolas Glinskis“ ir kt. Mirė 1986 m. gegužės 21 d. Kaune.

*Vedė, palikdama
peizažą ir istorijoj pėdas.
Iš motinų lūpų išdygo
ir mumyse pasisėjo.*

*Koks džiaugsmas pašaukti medį,
kalną, ežerą, upę!
Ačiū, kartoju, ačiū
už žodžio skonį burnoj.*

*O kartais stovi ji,
juoda skara apsigobus,*

*prie pustuščio
prūsų kalbos kapo.*

*Sunku ir tylėti,
ir verkli.*

Justinas Marcinkevičius, Kalba

Juozas Grušas

Herkus Mantas

Penkių veiksmų tragedija

Ištraukos

Rašydamas tragediją „Herkus Mantas“, daugiausiai naudojausi Dusburgo kronika „Scriptores rerum Prussicarum“. Tik Dusburgas, būdamas kryžiuočių ideologas, aprašinėjo įvykius subjektyviai ir vaizdavo prūsus tendencingai. Teko labai atsargiai vertinti jo medžiagą. Tačiau aprašinėdamas mūšius, pasakodamas apie plėšimus, žudymus, jis pats parodo nepaprastą kryžiuočių žiaurumą (antai Lencų fogto pilyje sudeginama trisdešimt prūsų vadų, Elbingo komtūras išbado akis dvylikai kūdikių įkaitų).

Istoriškai tikra, kad Mantas dešimt metų Magdeburge išgyveno kaip įkaitas, buvo apkrikštytas, pažino to laiko kryžiuočių karo mokslą. Grįžęs buvo išrinktas notangų genties sukilėlių vadu, bet greitai ėmė vadovauti prūsų sukilėliams.

Mantas kariavo apie dvylika metų. Išginęs kryžiuočius iš Prūsijos paėmė jų pilis. Tik neįveikė Karaliaučiaus, nors keletą kartų jį buvo apsupęs, pastatęs užtvartą ant Priegliaus, marinęs badu.

Įvykis su buvusiu Manto auklėtoju ir globėju Hirschalsu taip pat paimtas iš Dusburgo kronikos. Hirschalsas pateko į nelaisvę mūšyje prie Pokarbų. Prūsai, švęsdami pergalę, nutarė sudeginti vieną nelaisvį savo dievams. Traukė burtus. Tris kartus burtas

krito Hirchalsui. Mantas negalėjo jo išgelbėti. Hirchalsas buvo pririštas prie arklio, apkrautas malkomis ir sudegintas.

Svarbiausiųjų veikėjų vardai taip pat istoriškai tikri. Prūsiškų vardų galūnės – as, is: Koltis, Ragūnas, Glapas, Pomandis, Eisutis. Tik Mantas vokiečių vadinamas Monte ir bajoras (vitingas) išdavikas Samilis – Samile. Atrodo, kad tie vardai suvokietinti.

Autorius

Mantas ir Kristina

MANTAS Eikime į pilį. Miela mano Kristina, eime! Tegul sužino visi, kokia viešnia atvyko.

KRISTINA Pabūkime čia. Su tavim vienu noriu pasikalbėti, Herkau.

MANTAS Pažvelk, Kristina! Mano tėvynės žemė sveikina tave!..

Tu negali suprasti, Kristina, kaip aš tavęs ilgėjaus. Ir karo lauke galvodavau apie tave. Kodėl tu pabūgai važiuoti į mano tėvynę, kai aš slapta viską buvau parengęs? Čia, Prūsijoje, būtume susituokę. Nenorėjai būti pagrobta? Ak, tu...

KRISTINA Aš nenorėjau prieš tėvo valią. Aš vis dar tikėjau, kad sutuoktuvės įvyks Magdeburge... Aš tada nemaniau, kad jis taip griežtai pasielgs.

MANTAS Miela mano Kristina!.. Kas gi aš buvau? Tik arkivyskupo kariuomenės konetablis¹ ir, be to, prūsas. O tavo tėvas Magdeburgo didikas, išdidus baronas.

KRISTINA Tėvas būtų nusileidęs, Herkau. Bet jis vėliau sužinojo, kad mes ruošiamės pabėgti, ir tada uždarė mane į vienuolyną.

MANTAS Kasdien apeidavau vienuolyno mūrus, nors iš tolo norėjau tave pamatyti.

KRISTINA Mano celės langą buvo užkalę. Aš gi ne vienuolė, o kalinė buvau.

MANTAS Bet kaip tu ištrūkai iš vienuolyno?

¹ Konetablis – istor. karaliaus arklidės, vėliau riterių viršininkas.

KRISTINA Ak, Herkau!.. Vienuolyne aš... aš... Herkau, kai vienas kitam prisiekėm, mes padarėm pražūtingą žingsnį... Mes buvome... Mes turime...

MANTAS Kristina! Kas atsitiko?

KRISTINA Mes turime sūnų... Jis gimė vienuolyne.

MANTAS Ką tu pasakei? Sūnų turime?

KRISTINA Taip. Sūnų.

MANTAS Kristina! Miela mano Kristina! Mes turime sūnų! Kokia laimė!

KRISTINA Jis tavo vardu – Herkus.

MANTAS Herkus?.. Kur jis dabar? Pas tavo tėvus?

KRISTINA Ne... Tėvai manęs neįsileido į namus... Neįsileido nė kūdikio...

MANTAS Ir šitai jie galėjo padaryti?

KRISTINA Tėvų nesmerk. Aš jiems nusikaltau. Juk aš nusidėjėlė... Baisi nusidėjėlė... Pats arkivyskupas iš ambonos prakeikė mane... Pikti liežuviai ėmė kalbėti, kad mes pasimatymus skirdavę vakarais bažnyčioje. Atsirado net ir liudininkų. Peršventino bažnyčią. Susidomėjo dvasinis teismas. Ir tik tik išvengiau laužo ugnies.

MANTAS Kaltas aš, Kristina.

KRISTINA Viskuo aš pati kalta. Bet nesigailiu, Herkau. Štai tave suradau, ir atrodo, kad visi vargai baigėsi.

MANTAS Aš viską padarysiu, kad gyventi čia, Prūsijoje, tau nebūtų sunku. Ką Prūsija turi geriausia, viską tau atiduos. Didžiausia laimė, kad tu atvykai. Bet kur mūsų sūnus?

KRISTINA Aš jį palikau pas gimines.

MANTAS Kur? Pas kokius gimines? Tu gera, brangi, graži... Kalbėk, kalbėk! Papasakok viską! Kur palikai sūnų? Kodėl neatvežei čia? Brangiausios dovanos neatvežei man. Koks jis?

KRISTINA Šviesiaplaukis, protingų akių... Užauginsiu tau pasižadėtinį, Herkau.

MANTAS Užaugink vyrą, kaip Prūsijos miškų elnią.

KRISTINA Užauginsiu, Herkau. Gyvenimo išbandymų mes nebijome, nebijos ir jis...

MANTAS Kalbėk, kalbėk! Pasakok viską iš eilės!

KRISTINA Kai išėjau iš vienuolyno su kūdikiu ant rankų, tėvai neįsileido į namus. Mane priglaudė tavo globėjas riteris Hirschalsas. Jis rūpinosi manimi kaip tikras tėvas.

MANTAS Tai riteris be dėmės.

KRISTINA Jis pasakė, kad tu esi kur nors netoli Karaliaučiaus. Aš visą laiką galvojau, kaip tave pasiekti. Prisiminiau motinos brolių, mano krikštėvį komturą Sachšę, sėdau į laivą ir atplaukiau pas jį į Karaliaučių.

MANTAS Su sūnum?

KRISTINA Taip. Su Herkum.

MANTAS Ir jį palikai pas Sachšę?

KRISTINA Pas Sachšę. Aš bijojau su kūdikiu miškais raita keliauti.

MANTAS Ką tu padarei, Kristina? Ką tu padarei? Tu ordino komturui mūsų sūnų įkaitu palikai.

KRISTINA Sachšė – mano motinos brolis, mūsų sūnus – jam vaikaitis. Jis pažadėjo juo rūpintis, saugoti, globoti.

MANTAS O jeigu komtūras panaudos mūsų sūnų prieš mane patį? Pareikalaus nutraukti sukilimą arba bent nepulti Karaliaučiaus?

KRISTINA Herkau! Jau dveji metai tęsiasi karas, liejasi kraujas, žmonės žūsta. Į Magdeburgą plaukia riteriai iš visos Europos. Tau grūmoja kerštu. Bažnyčiose maldomis prašo tau mirties. Net Hirschalsas išvyko susitikti su tavimi mūsų lauke. Jis sako, kad tu į pražūtį pats žengi ir tūkstančius žmonių vedi. O tu turi gyventi dėl sūnaus, dėl mūsų. Jeigu prūsai nutrauktų karą ir susitaikytų su ordinu, mes vėl grįžtume į Vokietiją... Išauklėtume sūnų krikščioniškai.

MANTAS Kristina! Prisiekdama tu jau žinojai, kas man yra Prūsija! Ir dabar žinok – aš kariuonę už Prūsijos laisvę, bet ne už savo šeimą. *(Pauzė)* Kristina! Karo konvente šią naktį nusprendėme apsupti Karaliaučių ir marinti badu.

KRISTINA Badu! Marinti badu? Jėzau Kristau!

MANTAS Kitos išeities nėra, mano brangioji.

KRISTINA Herkau, atšauk įsakymą!..

MANTAS Ne, Kristina. Priešas telkia naujas jėgas. Kulmo krašte renkama kryžiaus kariuomenė. Karaliaučius turi kristi, kol ta kariuomenė ateis jam į pagalbą.

KRISTINA Karas dėl to gali tik užsitęsti. Tu vis vien nepralaimėsi. Visi žino, kad tu nepralaimi... O bado mirtis – baisi. Mūsų sūnus mirs badu, Herkau! Atitrauk kariuomenę nuo Karaliaučiaus.

MANTAS Negaliu, Kristina. Karaliaučius – Prūsijos likimas. Vokiečiai valdys tą miestą – valdys Prūsiją. Pralaimėjęs mūsų dėl Karaliaučiaus, galiu pralaimėti ir karą.

KRISTINA Bet mūsų sūnus, Herkau!.. Sūnus!

MANTAS Ne kartą prūsai davė kryžiuočiams įkaitais savo vaikus ir pažadėjo nebekariauti. O kai reikėjo ginti Prūsijos laisvę, vis tiek jie kariavo.

Kristina išeina. Įeina Koltis, Samilis, Ragūnas

KOLTIS Ji atims tave iš mūsų, Mantai. Prūsai tave pasmerks...

MANTAS Ką gi, aš pasitrauksiu iš kariuomenės vado pareigų.

Prūsų sukilėliai galės išsirinkti kitą vyriausiąjį vadą.

SAMILIS Aš neabejoju, kad išrinks Koltį.

KOLTIS (*Samiliui*) Neskubėk! Niekada aš nesutiksiu. (*Mantui*) O tu nepasitrauksi, Mantai. Tik tu sujungei visas prūsų gentis ir įkvėpei laisvės troškimą! Tu gerai pažįsti kryžiuočių karo mokslą ir visus jų kariavimo būdus! Kas gali tave pakeisti?! Jeigu ji priimtų mūsų tikėjimą, viską jos naudai mes padarytume.

MANTAS Ji netiki mūsų dievais. Kam ją versti? Magdeburge mane privertė apsikrikštyti, ar aš dėl to įtikėjau krikščionių dievą? Ne! Krikščionys tik patys save pažemino mano akyse. Pažemino ir savo dievą, kuriam su botagu reikia varyti garbintojų.

KOLTIS Mantai, Mantai! Tu žemini dievus! Jie mus jau ir taip apleido. Iš visų pusių spaudžia mus vargai. Pagudėj įsiveržę kryžiuočiai sudegino priešpilėse supiltus grūdus. Badauja žmonės... Varmėje prasidėjo maras... Trūksta vyrų sukilėlių kariuomenei! Kas bus toliau?

MANTAS Tu manai, kad aš nematau žmonių skurdo ir vargų?! Viską matau, Kolti... Bet viena žinau: ne dievai pašalins gyvenimo sunkumus.

SAMILIS O kas pašalins be dievų malonės? Kas?

MANTAS Mes patys, prūsai!

KOLTIS Netark šitokių žodžių, Mantai!.. Iki šiol nebuvo vieno vado. Dabar tu sujungei visas gentis, laimėjai mūsų, iškilai pats. Tu – kaip saulė visiems prūsams. Kas bus, kai tu save taip suterši? Kas bus, Mantai?

MANTAS Gana, Kolti! Aš esu tik žmogus, o jums reikia didvyrių.

KOLTIS Mirti tu buvai pasirengęs už tėvynę. Ką dabar darai?

MANTAS Žmonės miršta ir už laimę! Girdite! Miršta ir už laimę!

KOLTIS Prūsė moteris saugo namų ugnį, gimdo ir augina vaikus.

Ji pagalbininkė vyrui... Bet moteris, dėl kurios išmintingiausi

vadai, drąsiausi karžygiai apanka, apkursta ir proto netenka,
– šitokia moteris tebūnie prakeikta, Mantai!

MANTAS Daug moterų teks prakeikti, Kolti!

SAMILIS Vitingai! Aukojant belaisvį, traukiamas burtas. Tegu
pakviečia vadas savo sužadėtinę čia, tegu įsako jai traukti vo-
kiečiui mirtį. Pamatysim, kas vadui brangiau – vokiečiai ar
mes, Prūsijos vitingai?!

RAGŪNAS Herkau! Jei nepatenkinsi vitingų reikalavimų, Kristi-
nai vietos čia nebus.

KOLTIS Mantai! Jei tavo tėvas, žymusis prūsų vadas, ateitų ir
paklaustų tave: „Ką darai, sūnau?“ – ką tu jam atsakytum?
Įrodyk, Mantai, kad tu ištikimas tėvų žemei.

MANTAS Kiek belaisvių?

KOLTIS Per šimtą.

MANTAS Riterių?

KOLTIS Tik trys.

MANTAS Ką gi, nusilenksim dievų ir vitingų valiai. Atvesk rite-
rius, Samili! Pakviesk Kristiną, Ragūnai. Burtai nulems kry-
žiuočiui mirtį.

Samilis išeina belaisvių, Ragūnas – Kristinos

SAMILIS Štai belaisviai, vade!

MANTAS Hirchalsas!.. Hirchalsai!.. Broli!.. Šito aš nesitikėjau...

HIRCHALSAS Štai kaip susitinkame, Heinrich!..

MANTAS Kodėl tu čia atkeliavai?

HIRCHALSAS Kautis su tavim atkeliavau, Heinrich, – riteriškai,
krikščioniškai, taip, kaip aš tave mokiau.

MANTAS Ar tu žinai, kam čia jus atvedė?

HIRCHALSAS Žinau.

MANTAS Tai baisu, Hirchalsai! Aš privalau vykdyti prūsų dievų
valią.

HIRCHALSAS Neskubėk, o išklausk mano žodžių.

VITINGAI – Kas jis?

– Kaip jis kalba su vadu?

– Nutildyti!

KOLTIS Nurimkime, tegu kalba riteris.

HIRCHALSAS (*Mantui*) Kaip įkaitas Magdeburge tu buvai pavestas mano globai. Per dešimt metų aš mokiau tave Šventojo rašto, karo mokslo ir krikščioniškosios artimo meilės. Aš padariau tave arkivyskupo dvariškiu. Ir pamilau tave kaip brolių, kaip sūnų... Tu žinai, kad savo gyvenime neturėjau brangesnio žmogaus už tave...

MANTAS Žinau... Visa tai tiesa, Hirschalsai, tiesa... Bet ši valanda per daug rūsti... Nekalbėkim apie tai, kas tau ir man buvo brangu.

HIRCHALSAS Žiaurią pradėjai kovą prieš krikščioniškąjį pasaulį, Heinrich, kuriame tu galėjai būti įžymus ir garsus. Pasi-darei pats didžiausias priešininkas, kokį žinojo šimtmečiai! Nuo vieno tavo vardo sudreba kiekvieno krikščionio širdis!

III VITINGAS Priešai dreba, mes džiaugiamės.

HIRCHALSAS (*nekreipdamas dėmesio į vitingo žodžius*) Ir štai, aš atvykau su tavim kautis mūsų lauke. Arba tu turėjai kristi nuo mano kardo, arba aš turėjau nuo tavo kirvio ir nebema-tyti tavo darbų.

MANTAS Hirschalsai! Aš išmokau aukoti savo ir kitų gyvybę už tai, ką laikau tiesa.

HIRCHALSAS O aš tave mokiau visas žemiškąsias tiesas aukoti vienai dieviškajai tiesai.

MANTAS Deja, Hirschalsai! Aš negalėjau priimti tavo mokslo. Ir Magdeburge aš slapta galvojau apie Prūsijos laisvę ir siun-čiau prūsams nurodymus, kokius ginklus kalti.

HIRCHALSAS Ir tu, priėmęs krikšto sakramentą, neatsižadėjai velnio?!

KOLTIS Gana! Bus traukiamas burtas. Duokite tris kardus. (*Su-smeigia kardus į žemę*) Štai trys kardai. Du trumpi, trečias ilgas. Kuriam teks ilgesnis, bus sudegintas ant laužo. Likusieji du vado įsakymu prisieks nebekelti kardų prieš prūsus ir ga-lės laisvai grįžti ten, iš kur atėjo.

Eisutis nugręžia belaisvius į sieną. Įeina Kristina ir Ragūnas

(*Kristinai*) Per tave, moterie, turi pasireikšti dievų valia. Trauksi burtus. Matai – trys kardai.

KRISTINA Ką aš turiu daryti?

KOLTIS Traukti burtus.

KRISTINA Herkau?

MANTAS Trauk.

KOLTIS Trauk už pirmąjį!

Kristina paliečia vieną kardą

KOLTIS Trumpas. Už antrąjį!

Kristina paliečia kardą

Ilgas!

MANTAS Hirschalsas!

KOLTIS Kryžiuotis Hirschalsas bus sudegintas ant laužo.

Hirschalsas atsigręžia

KRISTINA Jėzau Kristau! Hirschalsai!.. Aš ištraukiau tau mirtį? Herkau! Herkau! Jį gyvą sudegins! Riterį Hirschalsą?! Jis mane išgelbėjo nuo laužo ugnies Magdeburge! Herkau, gelbėk jį! Uždrausk deginti! Juk tai beprotybė! Paleisk jį! Juk tu gali tai padaryti.

MANTAS Traukti burtus iš naujo. (*Pauzė*) Traukti burtus iš naujo!

RAGŪNAS Herkau! Ką tu darai?

I VITINGAS Tu įžeidi mus, vade!

MANTAS Traukti burtus iš naujo! Arba aš paleisiu visus tris belaisvius.

SAMILIS Matote, vitingai! Ar aš nesakiau. Ji kursto Mantą! Ji reikalauja! Mūsų vadą valdo vokietė!

MANTAS Girdite?! Traukti iš naujo!

KANKLININKAS Ar ne vis vien, kuris kryžiuotis sudegs ant laužo? Traukite burtus iš naujo.

SAMILIS Aš traukiu burtus! Sutinkate?

VITINGAI – Tegu traukia Samilis!

– Tegu traukia!

– Tegu traukia!

SAMILIS (*išėmęs iš dėklo tris strėles*) Štai trys strėlės. Dvi ilgos, viena trumpa. Trumpoji – mirtis. (*Paduoda strėles Kolčiui, kuris jas sudeda į dėklą*)

KOLTIS Trauk! Už pirmąjį!

SAMILIS Ilga!

KOLTIS Už antrąjį!

SAMILIS Trumpa! Hirschalsas! Matyt, tokia dievų valia.

MANTAS (*išplėšia iš Samilio rankų strėles*) Šunie! Šunie! Tu turėjai pažymėtą strėlę! (*Trenkia Samilį į žemę*) Šunie! Suriškite! Jis įžeidė dievus! Suklastojo dievų valią!

SAMILIS Tai tu šitaip?! Palauk! Neskubėk! Pasigailėsi!

MANTAS Suriškite jam rankas, uždarykite ir saugokite, kad nepabėgtų.

Kariai suriša Samilį

Šiandien pat nuteisime! Eisuti! Tavo atsakomybėje! Saugok!

SAMILIS Dar pamatysime, kuris kurį teis.

Kariai išveda surištą Samilį

LAUMA Viską dabar aš supratau, didysis riki! Nesantarvės kirminas ėmė graužti tokius prūsų vyrus, kaip ąžuolus. Va, pažiūrėkite į tą ąžuolą prie pilies sienų. Visa žemelė sudrebėtų, jei virstų jis, kirminų pagraužtas! Ei, jūs vyrai, jūs ąžuolai! Vienas kitą norite pagraužti, o priešų ėmėte gailėtis. Kur dingo prūsiska jūsų galybė?! Duokite, aš ištrauksiu kryžiuočiai mirtį!

VITINGAI – Trauk kardus, Lauma!

– Trauk!

– Trauk!

– Trauk kardus!

KOLTIS (*įsmeigia tretįjį ištrauktąjį kardą, padeda Hirschalsui ant peties ranką*) Aš pakeičiau eilę. Na, Lauma, trauk už pirmąjį!

LAUMA Už sūnų! Už jo akių šviesą! Auga kaip berželis, o saulės nemato. (*Ištraukia ilgąjį kardą*)

KOLTIS Hirschalsas!

RAGŪNAS Raganos čia pasimaišė.

MANTAS Likimas pasirodė per daug žiaurus ir man, ir tau, Hirschalsai. Aš negalėjau išgelbėti tavęs. Aš bejėgis...

HIRCHALSAS Tu – niekas! Pagonių minia tave valdo.

KOLTIS Užtenka, riteri. Tavo laikas baigiasi.

HIRCHALSAS (*Mantui*) Su tavim noriu atsisveikinti kaip su krikščioniu. Jei širdies gilumoje tebesi krikščionis, pažadėk atgailauti už savo darbus – ir aš ramiai sutiksiu mirtį.

MANTAS Aš neatgailausiu už savo darbus. Aš kovuju už Prūsijos laisvę. Mano tauta – už viską aukščiau!

HIRCHALSAS O Dievas?

MANTAS Tavo dievas lygiai piktas, kaip ir stabmeldžių dievai. Bet aš buvau pamilęs tavo žmoniškumą, Hirschalsai.

HIRCHALSAS Mano žmoniškumas baigiasi ten, kur prasideda tikėjimas... Tai būk prakeiktas! Anatema²!

KRISTINA Neprakeik jo, neprakeik!.. Maldauju...

HIRCHALSAS Jis apsikrikštijo ir išdavė krikščionybę! (*Kolčiui*)
Veskite mane ant laužo.

KOLTIS (*kariams*) Varykite belaisvius!

KRISTINA Prūsai! Prūsai! Jis mylėjo Herką! Prūsai! Prūsai!

Visi išeina. Lieka Mantas ir aklas kanklininkas

MANTAS Štai dar viena beprasmė auka! Ir kokia auka! Ir kam ji? Dievams? O kas yra dievai? Ar ne mūsų pačių sudievinas žiaurumas, sudievinata vergija, sudievinata baimė?! Krikščionys žudo mus savo dievo vardu. Mes tuo pačiu jiems atsikersijame. Ir vieni, ir kiti per brangiai mokame už savo tikėjimą. O jei dievus nuverstume nuo sosto ir nuo altoriaus? Kuo tada tikėtume?.. Aš tikėjau žmogumi. Tikėjau jo protu, jo darbais. Bet kuo gi jis skiriasi nuo savo dievų? Ar ne per brangiai ir

² Anatema – atskyrimas nuo Bažnyčios, prakeikimas.

aš moku už savo tikėjimą? Ar nežudys žmogus žmogaus tol, kol amžiai pasibaigs? Dievai mirs, gims nauji, o žmogus liks amžinas. Atidaviau mirčiai tą, kuris vertas žmogaus vardo. Ar neišdaviau savo tikėjimo? Ar yra didesnis bejėgis už vadą ir valdovą? Kuo aš virtau? Kuo tikiu? (*Pauzė. Kanklininkas tyliai skambina kanklėmis*) Mano tėvynės žemė! Mano broliai! Jūsų laisve ir didžia ateitimi aš tikiu. Dėl jūsų laisvės gyvensim ir mirsim!.. Ir laimėsime! O jei pralaimėsime? Kas tada? Ne! Mintys ir troškimai galingesni už patį gyvenimą.

Išbėga Kristina

KRISTINA Herkau! Bėkim iš čia!

MANTAS Ką tu kalbi?

KRISTINA Bėkim iš čia! Bėkim pas sūnų!

Bėkim pas sūnų, kol ne vėlu...

MANTAS Nurimk, Kristina! Sūnų atsiimsim, Karaliaučiu kritus.

KRISTINA Ne, ne, čia nėra vietos nei man, nei mano sūnui.

MANTAS Manto žmonai ir Manto sūnui vietos Prūsijoje nėra?! Atsipeikėk, Kristina!

KRISTINA O Hirschalsui?! Jis man ir tau buvo daugiau negu tėvas! Pažiūrėk! Jį veda ant laužo...

MANTAS Kristina, suprask, prūsams jis buvo tikrai kryžiuotis.

KRISTINA Hirschalsas mirdamas prakeikė tave. Mirtį burtais ištraukiau jam aš. Jei čia liksim, ant mūsų ir ant mūsų sūnaus kris prakeikimas.

MANTAS Mano tėvą sudegino Lencų fogtas savo pilyje. Prūsai nutempė ant laužo Hirschalsą. O aš vedu prūsų sukilėlius per tų brangių žmonių pelenus ir nebijau prakeikimų. Aš tikiu gyvenimą, Kristina.

KRISTINA Herkau, aš myliu tave, su tavim eičiau nors į pasaulio kraštą, bet prūsų, pagonių aš bijau, bijau... Jie kupini keršto ir neapykantos... Nuo jų reikia bėgti, bėgti, bėgti... (*Išbėga*)

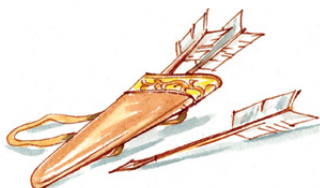
KANKLININKAS Didysis riki³! Girdi, kariai šaukia tavo vardą!

Ar tu nepasirodysi?

MANTAS Tegu linksminasi... Tegu šoka...

KANKLININKAS Kariai šaukia Herkų Mantą! Kariai šaukia Herkų Mantą!

MANTAS Tegu šoka aplink laužą! Tegu linksminasi. Tauriausias riteris Hirschalsas deginamas.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kurie ištraukoje minimi įvykiai yra autentiški?
- 2 Kodėl Herkus Mantas neišgelbėja savo draugo, auklėtojo Hirschalso?
- 3 Kokiai aukai pasiruošęs Herkus Mantas dėl tėvynės Prūsijos laisvės?
- 4 Raskite fragmentą, atskleidžiantį Herkaus Manto dvasios būseną po auklėtojo Hirschalso mirties.
- 5 Pasvarstykite, kokios Herkaus Manto vertybės. Kas jam yra didžiausia vertybė? Ką jūs apie jas manote?

Žmoniškumas – gerumas, humaniškumas. Žmoniškas – geras, nežmoniškas – blogas, žiaurus. Pvz., Jis buvo nežmoniškas.

Žmogiškumas – tai, kas būdinga žmogui. Pvz., Klysti yra žmogiška.

³ Rikis – *istor.* lietuvių ir prūsų kilmingas vadas.

KŪRINIO VEIKĖJAI

Visa, kas atsitinka, vyksta epiniame ir draminiame kūrinys, yra susiję su veikiančia būtybe. Dažniausiai tai esti žmogus, bet būna ir gyvūnas, augalas, daiktas, fantastinė figūra, net sąvoka.

Grožinio kūrinio asmuo vadinamas veikėju arba personažu.

Veikėjo poelgiai, veiksmai, sprendimai, reagavimas į aplinką stumia kūrinio veiksmą. Pagal tai, kaip veikėjai dalyvauja veiksmė, jie skirstomi į pagrindinius, šalutinius, epizodinius. Veikėjai, kurie dalyvauja visuose svarbiuose kūrinio įvykiuose ir net lemia juos, yra pagrindiniai (pvz., Herkus Mantas). Šalutiniai veikėjai susiję tik su kai kuriais veiksmo įvykiais (Nomeda, Hirschalsas), o epizodiniai dalyvauja tik viename kitame įvykyje (Lauma).

Nedideliame epiniame kūrinys negali tilpti vienas žmogaus gyvenimas. Rašytojas atrenka tik tuos įvykius ir charakterio bruožus, kurie būtini temai. Pagal savo meninį sumanymą veikėją įveda į tam tikrą aplinką ir laiko atkarpą. Kūrinio veikėjas priklauso tam tikrai epochai, atstovauja kuriai nors visuomenės grupei.

Kiekvienas veikėjas yra konkreti savita asmenybė, turinti savų polinkių, įpročių, ydų, savą mąstymo būdą, temperamentą, pažiūras. Vadinasi, kiekvienas veikėjas esti individualus, nepakartojamas.

Veikėjų paveikslus rašytojas kuria gana įvairiomis priemonėmis. Kartais smulkiai aprašo personažo išorę, drabužius. Tai portretinė charakteristika, ji padeda atskleisti ir vidinį veikėjo pasaulį. Be to, autorius sukuria ir atitinkamą aplinką, kuri daug ką pasako apie veikėjo būdą, įpročius. Pasakoja veikėjo praeities istoriją, leidžia jam bendrauti su kitais asmenimis, sudaro sąlygas veikti, mąstyti, kurti, jausti ir išgyventi. Ryškiai veikėjo charakteris matyti iš jo paties kalbos, mėgstamų posakių, priežodžių, kalbėjimo būdo.

Veikėjo paveikslą ryškina ir vadinama autorinė charakteristika.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Nusakykite, kurie dramos „Herkus Mantas” veikėjai yra pagrindiniai, kurie šalutiniai, kurie epizodiniai.
- 2 Tą pačią užduotį atlikite su jūsų pasirinktu mėgstamu filmu.

Justinas Marcinkevičius

Mindaugas

Ištraukos

Keramikos dirbtuvė Mindaugo pily. Mindaugas ir Senis

MINDAUGAS (*įeina su karūna po pažastim*)

Aš jau seniai žadėjau tau parodyt
Tai, ko lig šiol Lietuvoj nebuvo.

SENIS (*apžiūrinėja karūną*)

Neblogas darbas. Taip, visai neblogas...
Reikėjo pasakyti man – aš būčiau
Nulipdęs tau iš molio ne blogesnę.

MINDAUGAS

Ė, Seni, juk žinai, kad molis dūžta!

SENIS

Kad nieko amžino nėra, valdove!

MINDAUGAS

Vadink mane vardu – kaip ir seniau.

SENIS

Tai kur dabar ją dėt? Jei būt kepurė –

Ant sienos pakabinčiau. Jei puodyne –
Padėčiau ant lentynos.

MINDAUGAS

Gal geriau
Padėk ją ant lentynos.

SENIS

Tai ar nori
Pirštus pamiklinti ir ką nors nužiesti?
Geras rankas turėjai – būtum buvęs
Geriausias puodžius Lietuvoj. Dabar...

MINDAUGAS

Dabar – karalius. Lietuvos karalius!
Paduok tą lentą. Lietuvą paduok!

Senis atneša lentą, ant kurios – keraminis Lietuvos žemėlapis

SENIS

Tai ką, ir vėl ką nors nukariavai
Ir prilipdyti atėjai? Kiek sykių
Aš tau sakiau, kad gerą, tvirtą daiktą
Iš vieno molio gabalo lipdytum!
O tu gi kaip kregždė – po trupinėlį
Imi iš šen, iš ten... nerimtas darbas.

MINDAUGAS

O kas gi, Seni, molis? Molis – žemė.
O žemė – ji visur tokia pati.
Štai gabalą imu, tarp rankų minkau.
Jaučiu, kad paklusni. Kad pasiduoda.
O jeigu pasiduoda – tai prijungiu,
Tai prilipdau prie Lietuvos. Ir viskas.

Ir Lietuva didesnė. Pažiūrėk:
 Ji buvo tik tokia prieš daugel metų,
 Kada pradėjau kurti ją. Sklypelis
 Tarp Nemuno ir tarp Neries. Dabar,
 Matai kokia? Neblogas darbas, Seni!

SENIS

Gal ir neblogas. Tu geriau žinai.
 Bet aš pažįstu žemę ir sakau tau,
 Kad šitaip lipdoma ji nelaikys.
 Bematant subyrės...

MINDAUGAS

Tu apie šitą
 Ar apie tikrą Lietuvą kalbi?

SENIS

Ir apie tą, ir apie šitą.

MINDAUGAS

Seni,
Žinai, čia mano viso amžiaus triūsas.
Daugiau aš nieko ir nepadariau.

SENIS

O šitas puodas? Paklausyk, kaip skamba!
O šitas? Šitas? Ką ir bešnekėti!
Aš jau sakiau: geras rankas turėjai...

MINDAUGAS

Jaunystėje lipdžiau – už tai ir skamba.
Dabar jau taip tikriausiai neskambėtų.

SENIS

Kai molis geras, kai lipdai su meile, –
Tai skamba viskas.

MINDAUGAS

Tu sakai: su meile.
O jau su kokia meile aš lipdžiau
Ir kūriau savo Lietuvą! Ak, Seni!
Atidaviau jai viską: protą, širdį
Ir visą meilę, džiaugsmą, svajones,
Ir laimės ilgesį... Nėra žmogaus,
Kuris daugiau jai būtų atidavęs.
Dabar pasiklausyk, ar skamba?
(*Suduoda į savo „Lietuvą“*)

SENIS

Ne.
Jei puodas taip tylėtų – sudaužyčiau.

MINDAUGAS

Matai – ir neskamba... O, rodos, viską
Įdėjau ir atidaviau.

SENIS

Ir išvaduos iš šito menko kūno,
Iš šito žemės grumsto, kuriame
Išdygo tiktai vienas geras daigas –
Išdygo Lietuva. Bet šitas grumstas
Jau nebeturi kuo maitinti daigą.
Jis tuščias, nelaimingas ir išdžiūvęs,
Kaip motinos krūtinė, į kurią
Išalkęs vaikas godžiai įsisiurbia
Ir nepaleidžia, nors negauna nieko.
Ar tu žinai, kaip motinai sunku,
Kada ji nieko vaikui duot negali!

(...)

Aš visą amžių, Mindaugai, praleidau,
Bendraudamas tiktai su trim dievais:
Su vandeniu, ugnim ir su žeme.
Manau, kad aš jų paslaptį atspėjau
Ir supratau jų išmintį.

MINDAUGAS

Ir ką gi,
Ką sako jie?

SENIS

Jie sako man, kad viskas
Yra tiktai vanduo, ugnis ir žemė.
Kad visa, kas žmogaus galvoj užgimsta
Ar jo širdy suspurda – viskas viskas
Yra tik jų apsireiškimas.

MINDAUGAS

Seni,
 Tai ne atsakymas. O kur prasmė,
 Kur tikslas?

SENIS

Pagalvok. Tie trys dievai –
 Jie priešingi, skirtingi. Bet jie siekia
 Vienybės, nors kovoja tarp savęs.
 Todėl jie visi trys sukūrė žmogų.
 Bet žmogui kova jų nesiliauja.
 Tai vienas viršų paima, tai kitas.
 Žmogus dėl to kankinasi ir miršta.
 Tačiau ateis diena, kai pasiseks,
 Pavyks dievams sukurti tokį žmogų,
 Kurs savyje sujungs visus juos tris.
 Ir bus tik vienas dievas. Nemirtingas.

MINDAUGAS

O mudu, Seni? Kas gi mudu esam?

SENIS

Mes esam kelias į tą naują dievą.
 Mes esame ugnis, vanduo ir žemė.
 Iš mūsų jis ir gims.

MINDAUGAS

Kaip šitas puodas?
 Šlovė tad molio puodui! Jis geriausiai
 Sujungia žemę, vandenį ir ugnį.
 Jis duoda pilvui maistą. Ko daugiau
 Bereikia žmogui? Tik prikimšti pilvą.

Keramikos dirbtuvė Mindaugo pily. Mindaugas ir Senis

SENIS

Toksai ankstyvas šiandien?

MINDAUGAS

Nesimiega.

Kasnakt vis nekantriau aš laukiu ryto,

Bijodamas – o gal jau neišauš?

Ir taip kamuojuos, kol rytinis langas

Šviesėti ima... Ir nubunda paukščiai.

Dangus parausta. Ir atgyja viltys,

Kad viskas dar galbūt pasikartos.

Žinau, kad ne, o vis dėlto tikiuosi.

Ne taip gyvenčiau, Seni, ak ne taip!

Aš nebuvau tėvams sūnus – paguoda.

Šeimoj aš nebuvau laimingas vyras.

Aš nemokėjau net vaikų mylėti,

Pasinaudojau jais saviems tikslams.

Tai kam aš gyvenu, jei niekam laimės

Neatnešiau ir nesukūriau? Kam?

SENIS

Valdovų laimė – ji visai kitokia,

Negu prastų žmonių.

MINDAUGAS

Kitokia? Ne.

Tiktai jie atsisako savo laimės,

Jei šita laimė nenaudinga jiems.

O gal visi taip daro – atsisako,

Kai laimė nenaudinga? Bet ar gali

Būt nenaudinga ir naudinga laimė?

O ar žmogus galėtų pasakyti,

Kas jam naudinga, kas jam nenaudinga?

Kai taip guli, žiūrėdamas į tamsą,

Tai pradedi galvot, kad nieko nėra
 Ir kad žmogus – tiktai menka dulkelė
 Visuotinės tamsos okeane.
 Ar žino jis, koks okeano tikslas
 Ir kas yra tenai, už tos ribos,
 Kur okeanas su dangum suseina?
 Mačiau ne sykį aš, kaip miršta žmonės
 Ir nieko neįvyksta! Okeanas
 Toks pat didžiulis ir toks pat tamsus.
 Tai mes ne taip jau dideli, kaip manom.
 Ir ne tokie galingi, kaip galvojam.
 Tai kuo tada žmogus galingas? Kuo?
 Ar tuo, ką turi, ima, liečia, mato,
 Ką valgo, myli, girdi arba jaučia?
 Tai laimė, žinoma. Ir nemaža.
 Bet štai naktis ateina. Ir tu vienas.
 Ir supranti, kad visa tai tik niekai.
 Kad visa tai tavy yra kaip molis
 Ir kad nėra kažko labai svarbaus,
 Kad iš to molio nulipdytum laimę.
 Prakeiktas žodis! Kas jį sugalvojo?
 Kokioj širdies kertelėje jis gimė,
 Išaugdamas į troškulį, kurio
 Žmogus negali niekad numalšinti!

SENIS

O man atrodo – tu esi laimingas,
 Kai sėdi taip, parėmęs rankom galvą,
 Prie savo „Lietuvos“ ir kai galvoji
 Kažką svarbaus... Tikriausiai apie ją.

MINDAUGAS

Laimingas? Taip, turbūt šiek tiek laimingas.
 Bet aš toliau žiūriu – ir nematau,
 Koksai likimas ateity jos laukia.

Aš nieko nematau. Akla tamsa.
 Galbūt tenai neliks nė menko ženkle
 Iš to, ką aš per didį vargą kūriau.
 Tai kam tada tas vargas ir tos kančios?
 Kam tasyk aš e s u arba b u v a u?
 O, kad dar žmogui leista būt sugrįžti!
 Bent vieną sykį... grįžt pasižiūrėti...
 Į ką išaugo jo kančia... Bet ne.
 Tai būtų visiškas žmogaus žlugimas.
 Jo pralaimėjimas. Ir jo mirtis.
 Negeros mintys, Seni, o, negeros!
 Neskambios mintys, kaip nevykęs puodas,
 Kurį, kaip tu sakai, reik sudaužyt.

SENIS

Prieš ką tu vakar pasiuntei kariauną?
 Ar dar kažką rengiesi prilipdyti,
 Prijungt prie savo Lietuvos? Ganėtų.
 Ramybės nori žmonės jau, ramybės.

MINDAUGAS

Ilgai dar jos nebus. Galbūt ir niekad.
 O kariauna, žinai, kaip kariauna –
 Kariaut privalo... Koks ten triukšmas, Seni?
(Su karių būriu įsiveržia Daumantas)
 A, Daumantas! Toksai ankstyvas, svaini?
 Džiaugiuos tave matydamas... Bet kaipgi...
 Tu čia atsiradai? Juk, rodos, vakar
 Tu išvykai į karą su visais
 Prieš Romaną, prieš Briansko kunigaikštį?

DAUMANTAS

Aš atvykau į karą prieš tave,
 Prakeiktas puodžiau! Šiandien arba niekad...

Užsimoja sunkiu kirviu. Mindaugas lyg skydu prisidengia „Lietuva”. Nuo smūgio ji sudūžta, subyra. Mirtinai sužeistas, krinta Mindaugas

MINDAUGAS

O mano Lietuva!

(Seniui)

Bėk, Seni, bėk!

Vaikus... vaikus išgelbėk! Šauk sargybą!

DAUMANTAS

Greičiau! Vaikų ieškokit! Ir iškirskit

Jo visą padermę... Pasiųskit žmogų!

Pasiųskite Žygūną pas Treiniotą!

Tegu pasako jam, kad sostas laisvas.

Išbėga

MINDAUGAS *(susižeria rankomis „Lietuvos” šukes po savim)*

Ką jie padarė! Viso amžiaus triūsą

Sudaužė ir suskaldė... Kas dabar

Suvienys ją ir sulipdys? Tėvyne,

Brangioji mano!

(Dėlioja gabalus ant žemės. Vieną prie kito)

Čia dar vieno trūksta.

(Ieško, neranda)

Kur jis galėjo nusimesti? Niekur

Nėra jo... reik visus... visus surinkti

Į vieną vietą... Čia po krūtine,

Kur kraujas laša. Reik visus surinkti...

(Nusilpęs krinta ant savo „Lietuvos”. Pakelia galvą)

Kur metraštininkas?

JUODASIS METRAŠTININKAS *(prišokęs)*

Aš čia, valdove!

MINDAUGAS

A, čia tas juodas... Baltą man pašauk!

(Baltajam metraštininkui)

Tu tuos lapus, kuriuos liečiau išplėsti,
 Iš naujo perrašyk... ir dar pridėk,
 Kad Vismantą aš nužudžiau... jo brolius
 Medžioklėje nudėjau... Nužudžiau
 Ligeikį, Višlį, Eidivilą. Taip.
 Rašyk, rašyk, kad per vėlu nebūtų.
 Rašyk: Vyžeikį, Vilikailą, Bikšį
 Aš ištrėmiau iš Lietuvos... Judikį
 Aš palikau kovos lauke. Galėjau
 Išgelbėti jį, išnešti. Palikau.
 Rašyk, kad gimines ir artimuosius
 Aš priverčiau jėga paklusti man.
 Rašyk, kad aš... kad nemylėjau nieko...
 Tačiau pridėk, kad jai ir man
 Turbūt nebuvo kito... kito kelio...
 Kad aš buvau jos įrankis... kad aš
 Tik ją mylėjau... Lietuvą... Ją vieną...
 Galbūt mane supras... galbūt atleis...

Apsikabina „Lietuvos“ skeveldras. Miršta

JUODASIS METRAŠTININKAS

Ne, taip nebus. Tai melas, išdavystė,
 Kad visa tai, ką aš rašiau, prapultų,
 Kad mano žodis ir teisybė žūtų!
 Istorija viena privalo būti...
 Viena teisybė... Vienas žodis. Mano!

Nuduria Baltąjį metraštininką. Ištraukęs iš jo rankų Baltą knygą, drasko ją, plėšo. Paskui į savo Juodą knygą įrašo

O visa tai įvyko, Dievui leidus,

Vienas tūkstantis du šimtai šešiasdešimt
Trečiaisiais metais.

*Scena pamažu temsta. Jos gilumoj išryškėja suskaldytos
Mindaugo „Lietuvos“ kontūrai.*

*Dar labiau sutemsta. Šviečia ant didelės juodos knygos ka-
rūna*

Uždangos nėra

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kaip karalius Mindaugas bendrauja su puodžiumi? Apibūdinkite valdovo ir senio santykius. Ką liudija puodžiaus išsakyti žodžiai? Ką iš šio pokalbio sužinome apie šių dviejų žmonių pažintį – artimi jie ar svetimi? Pagrįskite savo nuomonę.
- 2 Sukurkite trumpą karaliaus ir senio dialogą, tačiau su prielaida, kad jie nepažįstami žmonės, o jų santykių formulė: valdovas ir tarnas.
- 3 Koks Mindaugo gyvenimo tikslas? Kaip jis suprato savo laimę? Kaip Mindaugas vertina savo gyvenimą? Ką jis mirdamas išpažįsta Baltajam metraštininkui? Kodėl valdovas prašo Baltąjį metraštininką, kad parašytų tiesą?
- 4 Pabandykite nusakyti Mindaugo vertybių sistemą. Kas jam gyvenime svarbiausia?
- 5 Klasėje surenkite diskusiją, bandykite atsakyti į klausimą: Ar valdovas teisus? Savo nuomonę argumentuokite.

- 6 Perskaitykite visą Just. Marcinkevičiaus draminę trilogiją: „Mindaugas”, „Mažvydas”, „Katedra”.
- 7 Pagrįskite teiginį: „Justino Marcinkevičiaus „Mindaugas” yra poetinė drama”.

Poetinė drama – dramatinio veiksmo veikalas, jungiantis poetinės kalbos stilistiką su teatine forma, neretai skiriamas tik skaitytojui. Lemtingas dramos struktūros vienetas yra monologas – žmogaus išsižiūrėjimas į savo vidinę esmę, tarsi nepriklausomą nuo aplinkos, idealiųjų būties pradmenų ilgesys, reiškiamas lyrinėmis intonacijomis, kupinomis emocinės energijos ir dainiškos švelnybės.

Literatūrinė fikcija (lot. *fictio* – kūrimas, sugalvojimas) – sugalvotas pasaulis, kurio neįmanoma patikrinti palyginus su kūrinio išorės tikrove. Kūrinio konstrukcija ir jo paskiri elementai gali turėti sąsajų su neliteratūriniu patirtimi (asmens ar grupės išgyvenimais, istorija). Fikcija yra tiek realistiniuose kūriniuose, tiek fantastiniuose.

Bronius Makauskas

Mindaugas – Lietuvos karalius ir vienytojas

Į XIII a. Lietuvą mes vis dar žvelgiame pro metraštininkų žinių nuotrupas. Retas valdovas neturėjo tuomet vidaus ar išorės priešų, Mindaugui teko grumtis ir su vienu, ir su antrais. Jo didybė glūdi tame, kad supratęs poreikį centralizuoti Lietuvos žemių valdymą nuosekliai šitai atliko. Už tai turėjo sumokėti aukštą kainą, bet paliko gyvą valstybę.

Mindaugas panaudojo savo konkurento Tautvilos planą, tik suteikė jam reikšmingą strateginę kryptį. Iš „marionetinio” pobūdžio Tautvilos krikšto (Rygoje 1250 m.) Mindaugas, papirkęs Livonijos magistrą Andrių Štirlandą (tais pačiais metais), tapo re-

aliu veiksmu pastarojo baltiškoje krikščioninimo politikoje. Tiesa, už krikštą (1251 m.) ir karūną (1253 m.) teko sumokėti brangiai kainuojančiu kompromisu (dosnūs žemių užrašymai Ordinui), betgi buvo pasiektas valstybingumo pripažinimas ir pavojingos Lietuvos likimui koalicijos išardymas, gauta laiko išbaigti valstybės pagrindų sutvirtinimui.

1251 m. liepos 17 d. bulėje popiežius Inocentas IV patvirtino, kad Mindaugas apsikrikštijo su daugeliu žmonių ir oficialiai tapo krikščioniškuoju valdovu, „šviesiuoju karaliumi“, Bažnyčios sūnumi, gi Lietuva – krikščionių šalimi, nauja karalyste Europoje.

1253 m. liepos 6 d. Mindaugas buvo vainikuotas Lietuvos karaliumi kartu su nauja žmona (Vismanto našle) Morta. Karūnavimo aktą atliko pats Livonijos magistras Andrius Štirlandas bei jo pakviesti vyskupai. Taigi sandėrio partneris įvykdė savo įsipareigojimus. Mindaugas, vykdydamas savuosius, užrašė Ordinui kai kurias Žemaičių žemes, po pusę Betygalos, Ariogalos, Laukuvos, Raseinių žemių bei pusę Dainavos ir Nadruvą. Šias donacijas¹ patvirtino popiežius Inocentas IV (1251 m. rugpjūčio 21 d. – taigi netrukus po Mindaugo krikšto).

Įvykių srautas krašte ir prie Lietuvos smarkiai veikė padėtį. 1253 m. pabaigoje Livonijoje buvo nušalintas palankus Mindaugui politikas Andrius Štirlandas. Sustiprėjo antivokiška kuršių ir prūsų priešinimosi akcija, peraugusi į didelį sukilimą (1260–1274). Sustiprėjęs Mindaugo karvedys, seserėnas Treniota kartu su besipriešinančiais Livonijos ordinui žemaičių vadais spaudė karalių Mindaugą prisidėti prie „seno tikėjimo“, t. y. vokiečių nusikratymo. Mindaugui žemaičių palaikymas komplikavo jo kaip krikščionio statusą. Nes kova prieš žemaičių pavergimą nebūtinai reiškė valdovo religinę apostaziją². Jos taip ir iki šių dienų nepavyksta įrodyti. Tačiau Livonijos ordinui Mindaugo parama

¹ Donacija – dovana.

² Apostazija, apostazė – atskalūnybė, atskilimas; atsimetimas nuo Bažnyčios, nuo religijos, atsisakymas kunigystės arba vienuolio įžadų.

žemaičiams pagal sau naudingą interpretaciją reiškė Mindaugo atsimetimą nuo krikščionybės.

Eidamas pasroviui, karalius Mindaugas atsidūrė sudėtingų vidaus ir išorės kolizijų rate. Dideles valstybininko problemas dar sukomplikavo žmogiškasis veiksnys – numylėtos žmonos Mortos mirtis (1262 m.) ir „jos šešėlio“, t. y. sesers (Daumanto Nalšiškio žmonos), sulaikymas po Mortos laidotuvių, galbūt mažamečiams vaikams auklėti. To užteko, kad užsitrauktų kunigaikščio Daumanto kerštą. Karaliaus Mindaugo konkurentui Treniotai pritarant, keršto valanda atėjo 1263 m. rudenį. Karalius Mindaugas buvo nužudytas.

Žemių dovanojimų kaina iš kryžiuočių perkama taika vedė Mindaugą į naujus konfliktus su Lietuvoje sustiprėjusiais karaliaus priešais ir jo paties žlugimą. Mindaugo strategijai vykdyti dar nebuvo pribrendusios sąlygos.

Karalius Mindaugas žuvo nuo asmeniškų priešų, tačiau nežlugo jo valstybė. Mindaugo nubrėžtas Lietuvos savarankiškumo kelias žadėjo įdomias perspektyvas. Kitas, negu pasirinko Jogaila.

Karaliaus Mindaugo įpėdiniai galėjo išsaugoti karališką karūną visam laikui. Tai kitaip būtų veikę Lietuvos karalystės santykius su vokiečiais ir lenkais. Krikščioniškoji Vakarų kultūra, žymiai anksčiau veikusi Lietuvą, galėjo sustiprinti jos tautinę kultūrą (ypač per savą bažnytinę struktūrą ir kalbą) ir suteikti Lietuvai kultūrinio poveikio aplinkai dinamiką.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kuo karalius Mindaugas yra nusipelnęs Lietuvos valstybei?
- 2 Kaip vertinate Lietuvos valdovo sprendimą pasikrikštyti? Kodėl jis ryžosi šiam žingsniui?
- 3 Kada Lietuva minėjo Mindaugo karūnavimo 750-ąsias metines?
- 4 Ką sužinojote apie karalių Mindaugą iš Just. Marcinkevičiaus dramos „Mindaugas“ ir B. Makausko straipsnio „Mindaugas – Lietuvos karalius ir vienytojas“?

- 5 Kuriame tekste analizuojami Mindaugo išgyvenimai, karalius pristatomas iš žmogiškosios perspektyvos, nagrinėjami jo jausmai? Argumentuokite savo nuomonę.
- 6 Į ką, rašydamas apie karalių Mindaugą, daugiausia dėmesio kreipia B. Makauskas? Kaip jis pristato valdovo šeimos padėtį?
- 7 Kuo galima pagrįsti, kad B. Makausko rašinys yra mokslinio stiliaus pavyzdys? Kurios mokslo šakos? Pasikartokite ir pasakykite, kas būdinga moksliniam stiliui. Kuo jis skiriasi nuo grožinio stiliaus? Parinkite kitų mokslo šakų mokslinio stiliaus pavyzdžių.
- 8 Kurie Just. Marcinkevičiaus dramos „Mindaugas“ ištraukos motyvai yra fiktyvūs, kurie paremti faktais?
- 9 Pamąstykite ir pabandykite atsakyti į klausimą, kuo skiriasi fikcija nuo melo.

Mindaugas – pirmasis Lietuvos karalius. Liepos 6-oji – Mindaugo karūnavimo, Lietuvos valstybės diena.

Evalda Jakaitienė

Gražiausia Europos moteris

Barbora Radvilaitė užima ypatingą vietą Lietuvos istorijoje ir kultūroje. Jos asmuo ir ją lydėjusios legendos jau daugiau kaip keturi šimtmečiai traukia įvairių šalių istorikų, poetų, dramaturgų, dailininkų dėmesį. Ji yra tapusi daugelio meno kūrinių heroje.

Barbora Radvilaitė buvo iš garsios Radvilų giminės, kuri daug nusipelnė Lietuvos ir Lenkijos istorijai. Radvilos buvo talentingi XVI–XVII amžiaus karvedžiai ir politikai, gynę Lietuvos savarankiškumą nuo Lenkijos ponų. Be Radvilų giminės sunku įsivaizduoti to meto Lietuvos ir Lenkijos kultūrą, nes jie buvo gerai žinomi menų ir literatūros globėjai.

Barbora gimė Vilniuje apie 1520 metus. Šeimoje ji buvo jauniausia, turėjo brolių Mikalojų ir seserį Oną. Barbora gavo puikų iš-

silavinimą, mokėjo keletą kalbų, daug skaitė. Ji buvo stipraus, net valdingo charakterio, tačiau kartu jautri, nuširdi ir atlaidi. Mėgo jodinėti, dažnai kartu su vyrais dalyvaudavo šauniose medžioklėse. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moterys apskritai buvo gana savarankiškos, turėjo nemažai teisių ir laisvių. Net ir erotiniai santykiai čia buvo laisviau vertinami negu kaimyninėje Lenkijoje. Tai liudija ir Lietuvos Statutas.

Septyniolikos metų Barborą tėvai išleido už garsaus Lietuvos didiko Stanislovo Goštauto, kuris buvo Trakų vaivada. Ši santuoka reiškė dviejų stambiausių Lietuvos didikų sąjungą. Tačiau po penkerių metų Barboros vyras netikėtai mirė, ir ji liko jauna našlė.

Barbora Radvilaite dažnai vadinama gražiausia ir įdomiausia to meto Europos moterimi, jos kūno proporcijos laikomos tiesiog idealiomis. Ji mėgo gražiai, elegantiškai rengtis, labiausiai mėgo raudoną spalvą, o mėgiamiausi jos papuošalai buvo perlai. Barbora pasižymėjo ne tik grožiu ir elegantiškumu, bet ir temperamentu. Kaip tik tokia moteris galėjo sužavėti Lietuvos ir Lenkijos karalių Žygimantą Augustą. Barboros ir Žygimanto Augusto meilė buvo nuostabi. Istorikų nuomone, tai nebuvo susižavėjimas iš pirmo žvilgsnio, tai buvo aistra, vėliau peraugusi į didelę meilę. Barbora negalvojo apie vedybas su karaliumi, jai užteko vien Žygimanto meilės. O jis mylėjo Barborą karališkai: apibėrė ją pasakiškomis dovanomis, rengdavo didžiules puotas ir šventes. Jos garbei iš Vakarų Europos pirmą kartą į Lietuvą buvo atvežtos gulbės – viduramžių riterių meilės paukščiai.

Po pirmosios žmonos Elžbietos mirties, 1547 metų vasarą, Žygimantas Augustas slapta vedė Barborą Radvilaite. Apie vedybas viešai buvo paskelbta tik kitų metų pavasarį. Žygimanto tėvai ir Lenkijos didikai buvo prieš karaliaus vedybas su Barbora. Tačiau Žygimantas buvo pasirengęs kovai ir greičiau netekti Lenki-

jos karaliaus sosto, negu atsisakyti mylimos žmonos. Po vestuvių, tapusi Lietuvos ir Lenkijos karaliene, Barbora apsigyveno Krokuvoje. Čia ji pateko į kitokios kultūros aplinką, susidūrė su daug griežtesniais papročiais. Tačiau tai Barboros nepakeitė, ji net pati sugebėjo pakeisti kai kurias nuo seno Lenkijos karaliaus dvare galiojusias taisykles. Krokuvos ji nemėgo. Sunkiai sirgdama ir jausdama artėjančią mirtį, Barbora paprašė ją palaidoti Vilniuje. 1551 metais Barbora Radvilaitė mirė. Žygimantas Augustas įvykdė jos valią ir pats visą kelią lydėjo jos palaikus iš Krokuvos į Vilnių.

Barbora Radvilaitė priklauso tam nedideliame skaičiui istorinių asmenybių, kurios tapo legendomis, simboliais. Ji – grožio, meilės, žmogiškos laimės ir jos trapumo simbolis.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Sudarykite lentelę, vienoje lentelės skiltyje išrašykite Barboros Radvilaitės biografines žinias, kitoje charakterio ypatybes.
- 2 Kaip rašinio autorė apibūdina Lenkijos karaliaus Žygimanto Augusto meilę Barborai?
- 3 Kaip suprantate žodžius: „Ji – grožio, meilės, žmogiškos laimės ir jos trapumo simbolis“?
- 4 Kaip jūs vertinate Barborą Radvilaitę? Parašykite jos trumpą charakteristiką. Įsiminkite: rašant charakteristiką nebūtina išvardyti biografinius faktus.
- 5 Ką reiškė Lietuvai Barboros Radvilaitės santuoka su Lenkijos karaliumi Žygimantu Augustu? Renesanso laikotarpiu, kada gyveno Barbora Radvilaitė, paprastai tuokdavosi to paties lyties žmonės. Nebuvo priimta, kad kunigaikštystė tekėtų už karaliaus. Tokia santuoka buvo vadinama mezaliansu. Kaip pasikeitusios šių dienų vedybų tradicijos?

Judita Vaičiūnaitė

Gimė 1937 m. Kaune. Baigė Vilniaus universiteto Istorijos-filologijos fakultetą. Pirmieji eilėraščiai spaudoje pasirodė 1956 metais. Per keturiasdešimt metų išleido poezijos rinkinius: „Pavasario akvarelės“, „Kaip žalias vynas“, „Per saulėtą gaublį“, „Vėtrungės“, „Pakartojimai“, „Neužmirštuolių mėnesį“, „Smuikas“, „Žiemos lietus“ ir kt. Parašė dvi poetines dramas. Išvertė į lietuvių kalbą S. Kirsanovo, G. Leonidzės, F. Hrubino, A. Achmatovos kūrybą. Poezijos rinktinės – „Klajoklė saulė“, „Nemigos aitvaras“ – išleistos 1974 ir 1985 m. Mirė 2001 m. vasario 11 d. Vilniuje.

Judita Vaičiūnaitė

Kanonas Barborai Radvilaitei

Ištraukos

1. Elžbieta iš Habsburgų

Aš pradedu.

Buvau visai dar vaikas ir lyg marmuras
balta, tyra ir, sako, reto grožio. Svetimšalė
nykioj šaly, į kur ištekino, kur siautė maras,

kur ištikimas pažas¹ nebudėjo, kur sušalę
 pečiai virpėjo, krečiami ligos. Kaip sniego gniūžtė
 tirpau Žygimanto karštam delne. Namų man trūko –
 žindyvės, seserų ir draugių. Lemta čia sugniužti
 nuo persmelkiančio svetimą ir šaltą miestą rūko...
 Nedrumskite manęs daugiau.
 Tau nekliudžiau, Barbora.
 Čia kaip vienuolė numiriau, kada pražydo medžiai.
 Žiūrėjau į nutolstančią laimingą jūsų porą.
 Ir mano šleifo² ūką nunešė nepilnamečiai...

2. Karalienė Bona

Abi jau marčios mirė.
 Niekas dabar jau neįrodys,
 daviau ar nedaviau veneciniam stikle nuodų...
 Pati nunuodyta buvau. Mirtis pilna ironijos.
 Paduokite man liutnę. Grosiu. Daros nuobodu.
 Nenorom aš tapau lemtim –
 ta seno teatro kauke.
 Prie Sforců vardo kraujui skirta amžinai pridžiūt.
 Mane tik prie sūnaus beprotiškai ir skaudžiai traukė.
 Bet salių veidrodžiuose aš vieniša – kaip iš pradžių.
 Gal marčios pačios mirė.
 Gal nereikia šitaip smerkti
 tos moteries, kuri išvengė prakeiksmo pamilti.
 Bet saugokis manęs, Barbora – barbare, net serganti.
 Nepakenčiu tavęs už meilę.
 Ir lemiu tau mirtį.

¹ Pažas – *istor.* viduriniais amžiais – bajoraitis, patarnaujantis didikui ar karaliui.

² Šleifas – suknelės valktis.

3. Mikalojus Radvila Rudasis Mikalojus Radvila Juodasis

Mes pavertėm tave šachmatų, kortų karaliene.
Tau ant aksomo pagalvėlės atnešėm karūną –
ji Radvilų išdidžią kaktą pirmą kartą lietė,
bet tau pavirto į erškėtrožių raudoną krūmą.

Mes stumdėm sandėriuos tave –
pirmiau už seno Goštauto,
už pelenų krūvos. Paskui įkalinome meilę
į skeptrą³ ir į karstą.
Mes panorom, kad užgožtų
net mirtį tavo grožis –
kerštas tiems, kurie mus šmeižė.

Mes sukryžiuom tarpdury špagas⁴ –
karaliaus aistrą
jėga mes pavertėm į giminės didžiausią garbę.
Bevardės mirdavo karalių mylimos.
Besklaistančią
prie lango laiškus, ir tave įamžinom kaip herbą.

5. Kotryna iš Habsburgų

Tai dėl tavęs likau beveidė.
Mano bruožai dūmuos,
guliu pačioj istorijos kertėj, pavirtus plėnim⁵.
Tavęs raudodavo Žygimantas, mane atstūmęs,
pasišlykštėjęs iki skausmo...
Bet skriaudos neplėsim.

³ Skeptras – *istor.* karaliaus valdžios ženklas – lazda, papuošta brangakmeniais ir raižiniais.

⁴ Špaga – ilgas, plokščias duriamasis ginklas.

⁵ Plėnis – pelenų atskira dalelė.

Buvau maža, kada sesuo tekėjo už Žygimanto.
 Juokiaus per jūsų sutuoktuves, prakandus kietą obuolį.
 Mačiau, kaip mūsų išprotėjusi senelė žymi
 kas rytą kryžiaus ženklą freilinas⁶.
 Veržiaus į tolį,

bet ne sesers dvasia, o tu stovėjai mūsų tarpe.
 Kaip kardas guoly –
 skyrė mus Barboros vardas.
 Iškeliavau atgal į savo tėviškę. Ištarde
 jie išjuokė mane.
 Tyliu lyg surūdijęs varpas.

6. Žygimantas Augustas

Kaip šuo prie mirstančios tavęs budėjau
 tais mėnesiais, kada nei žavesio, nei būto grožio
 neliko – tik dvasia, tik gaudulys, kada bodėjos
 visi tavim, kada, dar gyvai, tau koplyčioj grojo...

Likai man ta pati, kuri sapnuodavosi rūmuos –
 raudona ir karšta dosni šviesa. Ir prisiartint
 aš vėl bijojau. Nudegina tas ašarų sūrumas,
 plaukų vėsa, kurios nėra jokiuos portretuos.
 Argi tavęs neteksiu? Argi dingsi? Kas karalių valdos,
 jei esme lyg dykvietėj – visam pasauly dviese?
 Man niekas nesvarbu – dar muša šventos tavo valandos,
 dar tavo švelnūs pirštai mano rankoj neatvėsę...

⁶ Freilina – aristokratinės kilmės merginų pareigybė karalienės, carienės arba princesės svitoje.

7. Barbora Radvilaitė

Aš būsiu ne pageltęs pergamentas⁷. Aš nesensiu.

Man meilė bus galia išlikti, kaip poetui eilės.

Aš čia gimiau.

Aš pavirtau čia Vilniaus renesansu⁸.

Iš čia ir mano žavesys, per amžius neapleidęs...

Grižau čia mirusi. Tamsus ir ankštas buvo karstas.

Už jo – kanopų ritmas tarsi laikrodžio tikslėjimas.

Už jo – Žygimanto alsavimas, duslus ir karštas.

Grižau čia mirusi, į savo dangų įtikėjus.

Į šitą miestą ūkanoj – į prigesintą, drėgną
jo bokštų spindesį, į šiltą išganingą lietu
grižau.

Ne karūnavimui išvežę, bet ištrėmę
vėl parvežė.

Ir prisikėliau, žemės prisilietus.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kokio tipo poezija – lyrine ar epine – laikytumėte šį kūrinį? Kodėl?
- 2 Charakterizuokite Barborą Radvilaitę, pasiremdami „kalbančiais“ vyrais ir moterimis.
- 3 Kokią karalienę Boną pažinote šiame kūrinyje?
- 4 Nustatykite paskirų kalbėtojų santykį su Barbora.
- 5 Kurie kūrinio žodžiai rodo Žygimanto Augusto meilę Barbora?

⁷ Pergamentas – specialiai išdirbta oda, senovėje vartota rašyti; tokioje odoje parašytas rankraštis.

⁸ Renesansas – 1. *istor.* kultūros ir visuomenės minties istorijos pereinamoji iš viduramžių į naujuosius amžius epocha. 2. *prk.* atgimimas, atsinaujinimas, suklestėjimas.

Vincas Mykolaitis-Putinas

Gimė 1893 m. sausio 6 d. Pilotiškėse (Prienų raj.). Poetas, prozininkas, dramaturgas, literatūros tyrinėtojas. Baigė Seinų kunigų seminariją, studijavo Fribūre ir Miunchene, dėstė Kauno ir Vilniaus universitetuose. Išleido eilėraščių rinkinius „Raudoni žiedai“, „Tarp dviejų aušrų“, „Keliai ir kryžkeliai“, „Būties valanda“, „Langas“ ir kt., romanus „Altorių šešėly“, „Krizė“, „Sukilėliai“, dramas „Žiedas ir moteris“, „Valdovas“, literatūros istorijos bei kritikos knygas „Naujoji lietuvių literatūra“, „Literatūros etiudai“ ir kt. Mirė 1967 m. birželio 7 d. Kačerginėje prie Kauno. Palaidotas Vilniuje.

Pijus Dambrauskas

Vincas Mykolaitis-Putinas – klierikas, poetas

Ištrauka

Mano supratimu, seminarija (Seinų) kaip specifinė institucija nebuvo žemo lygio. Putinas mokėsi visai gerai. Tačiau pačių aukščiausių pažymių jis nesiekė, nes labai daug laiko skyrė poetinei skaitybai. Ir šiandien tarytum matau jį pamokų ruošimo metu,

įsigilinusį į nemokyklinio turinio knygą ar bevaikščiojantį vis su poezijos tomeliu po pažaste. Tuo metu poezijos knyga buvo jo didžiulė meilė.

Literatų kuopelės pirmininkas (M. Krupavičius) taip rašė apie Putiną IV kurse: „Jau visi žinojo, kad tas vyras išeis į žmones. Jau būdavo mūsų slaptoje draugijoje diskutuojamas paties Putino iškeltas klausimas, ar kunigas gali būti geras poetas... Išskyrus Putiną ir Juožą Avižienių, mes visi, draugijos nariai, į pastatytą klausimą duodavom teigiamą atsakymą. Kitokios nuomonės buvo Putinas ir Avižienius. Dar kalbamais metais tas klausimas buvo diskutuojamas, nes Mykolaitis-Putinas buvo aiškiai pastatęs klausimą: „Nenoriu užkasti savo talento. Noriu būti poetas, o kadangi kunigystė būti poetu yra kliūtis, tad iš seminarijos turėsiu išstoti.“ Matydami, kad mūsų argumentai neįtikins Putino, daugiau neprieštaravom, bet pažadėjom, baigę seminariją ir tapę kunigais, jam ir Avižieniui sudėti stipendijas.”

Visai aišku, kad Putino nuomone, priėmimas kunigystės jam, kaip poetui, būtų žalingas. Betgi dėl ko Putinas, kaip buvo pasiryžęs, iš seminarijos nepasitraukė? Atsakyti galėtų tik jis pats. Deja,

Seinų bazilika ir buvusio vienuolyno pastatas

mūsų tarpe jo jau nėra. Galimas daiktas, kad dėl padaryto žygio Putinas ateityj turėjo nemaža sielvarto. Tačiau lieka faktas, kad kunigystė nesužalojo jo talento, neužkirto kelio į aukštąjį mokslą ir nesukliudė tapti tuo, kuo jį šiandien turime – dideliu rašytoju ir dideliu poetu.

Dar pridėsiu, kad ano meto oficialinės institucijos nepripažino kunigų seminarijose išeito mokslo. Tam būta ir tam tikro realaus pagrindo: mat kunigų seminarijoje nebuvo dėstoma matematika, svetimos naujosios kalbos, plačiu mastu Vakarų Europos literatūra ir dar vienas kitas dalykas. Taigi, jei Putinas 1913 metais būtų pasitraukęs iš kunigų seminarijos, į pasaulį būtų išsinešęs tik keturių gimnazijos klasių mokslo cenzą. Prašau nemanyti, kad aš čia rašau kunigų seminarijų ar kunigystės apologiją¹. Anaiptol. Man terūpėjo tik iškelti gyvi, konkretūs gyvenimo faktai, kurie gana skaudžiai palietė ar galėjo paliesti mūsų mieląjį Putiną.

Literatų kuopelė. Seinų vyskupija tautiniu atžvilgiu buvo mišri. Nors tikrai lenkiškoji vyskupijos teritorijos dalis buvo didesnė nei lietuviškoji, tačiau seminarijoje lietuvių auklėtinių buvo žymiai daugiau negu lenkų. Lietuvių auklėtinių tautinis susipratimas, pradėjęs reikštis dar prieš 1870 metus, sustiprėjęs „Aušros“ įtakoje ir pasidaręs visai sąmoningas bei veiklus, spaudą atgavus, sukėlė lenkų nacionalistų nerimą.

Literatų kuopelės pirmininkas M. Krupavičius atsiminimuose rašo: „Visa mūsų lietuviškoji veikla mano laikais (1908–1914 m.) koncentravosi slaptoje draugijoje, kuriai priklausė gabesni ir kovingesni lietuviai klierikai. Mūsų užsimojimai: stiprinti būsimųjų kunigų tautinę dvasią ir susipratimą, plėtoti pasireiškiančius polinkius ir gabumus. Šitoks slaptas veikimas būdavo griežtai draudžiamas... Vienas svarbiausių kiekvieno nario uždavinių buvo referato parašymas pagal pirmininko nurodymą, eilėraščio ar apysakos sukūrimas, visų tų dalykų skaitymas susirinkime ir po to kritikos. Raštai buvo skaitomi arba bibliotekoje, arba Seinų

¹ Apologija – kurio asmens, mokslo ar idėjos šališkas gynimas, garbinimas.

miškelyje, į kuri kartą per savaitę eidavome pasivaikščioti. Ten sutartoje vietoje atlikdavome savo pareigą. Nariai buvo drausmingi ir niekad neatsisakydavo atlikti savo uždavinį... Šita draugija atrado ir Mykolaitį.”

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Ką iš skaityto prisiminimų fragmento sužinote apie V. Mykolaičio-Putino jaunystės susidomėjimus?
- 2 Kodėl, pasak autoriaus, V. Mykolaitis-Putinas nepaliko Seinų kunigų seminarijos?
- 3 Kokia veikla užsiimdavo literatų kuopelei priklausantys klierikai?
- 4 Koks literatų kuopelės veiklos pagrindinis tikslas?

Vincas Mykolaitis-Putinas

Sukilėliai

Ištrauka

Ginklai prabyla

Tą rudenį kunigo Mackevičiaus galvą kvaršino sunkūs rūpesčiai. Turimomis iš Vilniaus, Varšuvos ir Peterburgo žiniomis, sukilimas darėsi neišvengiamas, lemiamasis momentas artėjo. Dimša paskutiniaisiais mėnesiais pasidarė labai veiklus ir judrus. Čia jis grįždavo iš Vilniaus, čia iš Kauno, čia jis važinėjęs po Žemaitiją, čia po Aukštaitiją. Po kiekvienos kelionės skubėdavo pas Mackevičių, dažnai Viktoro Survilos ir Jadvygos Skrodskytės lydimas. Jis išsamiai pasakojo apie Vaišvilos sukeltą bruzdėjiną Plungės ir kituose Žemaitijos dvaruose, apie Betygalą jis buvo susiradęs Gugį ir sužinojo, kaip eina parako ir ginklų kontrabanda iš Prūsų. Grinkiškio dvare jis matėsi su ponu Vincentu Belazaru ir meisteriu Adomu Bite, o Daniūnų palivarke apie Biržus atlankė poetą Julijų Anusevičių; ten tebesąs ir Dzidas Morkus.

Kur tik ponas Dimša buvęs, visur jautęs sukilimines nuotakas; šlėktoji dega patriotiniai jausmai, valstiečiuose – kyla nepasitenkinimas vyriausybe, žemės reforma, jos vykdymu, išperkamaisiais mokesčiais, liustracija¹, valsčių steigimu.

Dimšos žinios ir naujienos vienu atžvilgiu džiugino Mackevičių ir kartu kėlė daug rūpesčių. Jis su pasitenkinimu matė, kad visų šio krašto likimą lemiančių žmonių ir jo paties veikla nenuėjo niekais, bet duoda laukiamą vaisių, kad sukilimo reikalas pribrendo, ir jis suliepsnos jei ne šiandien, tai ryt. O ką reiks veikti jam, Mackevičiui, kai sukilimas suliepsnos? Kai bus gautas revoliucinio komiteto manifestas, įsakymas stoti į sukilėlių gretas su ginklu rankose?.. – Žmonės manim pasitiki. Jaunų vyrų būriai ateis pas mane ir sakys: kunige, tu mus mokei, mes tavęs klausėme. Dabar sakyk, ką mums daryti, kur mums eiti? Veski mus!

Svarstydamas, kaip jam elgtis šiomis priešsuikiliminėmis dienomis, kunigas Mackevičius padaro keleriopą nutarimą. Pirmiausia jis turi keisti savo veikimo būdą žmonėse. Ligi šiol jis veikė per daug atvirai, visiems matomai. Jis važinėjo, kalbėjo, agitavo, kurstė. Gandas apie jį plačiai pasklido. Jo veikla susidomėjo vyskupas, jį baudė. Jį sekė valdžios šnipas, jo pėdsakus uostinėjo žandarai. Generalgubernatoriaus kanceliarijoje jo byla kasdien augo. Nedaug ko betrūko, kad jį suimtų, įkištų į kalėjimą arba ištremtų į katorgą. Kas tada bus su tais, kurie juo pasitikėjo, laukia jau nebe žodžių, bet jo veiksmų?

Ne, taip nebegalima! Jis turi keisti savo taktiką. Jis turi būti atsargus. Jis turi veikti per kitus. Jis turi rasti tam tinkamų žmonių – ir jis jų ras.

Tačiau jis jaučia, kad yra per daug vienišas, atsiskyręs. Jam reikia palaikyti bent kokius santykius su žmonėmis, kurie savo rankose laiko būsimą sukilimo vadžias. Jis girdėjo minint Zigmo Sierakausko ir Kosto Kalinausko pavardes. Jis turi su jais susižinoti.

¹ Liustracija – peržiūrėjimas, peržiūra.

Suprasdamas šio reikalo svarbą, Mackevičius pasiryžta nedelsdamas vykti į Vilnių. Jei ne Sierakauską, tai Kalinauską jis tikrai ten ras. Survila duos jam reikalingų žinių ir nurodymų.

Tačiau pirmiausia reikia pasirūpinti, kad žmonėse neišblėstų kovingos nuotaikos. Buvo įprasta, kad jis nuolatos tas nuotaikas kurstydamas. Kas jį pavaduos? Reikia, kad tai būtų žmogus, kuris palaikytų nuolatinį ryšius su juo ir su kaimiečiais, kuris nebūtų žymus, nekeltų įtarimo, veiktų nejučiomis, prabėgomis.

Ir štai vieną sykį atėjo pas jį Skrodskytės kambarinė Nastė ir atnešė jam laišką. Atsakymo raštu Jadvyga nereikalavo, bet prašė atsakyti žodžiu per Nastę. Mackevičius susidomėjo Skrodskytės kambarine, išsišnekėjo su ja ir nustebo merginos sumanumu. Kai sužinojo, kad ji kilusi iš Žilėnų ir kartkartėmis ten lankosi, gera mintis sušvito jo galvoje. Ar nepanaudoti šią merginą kaip tarpininkę tarp jo ir šilėniečių, o per juos paveikti ir kitus Paberžės apylinkės žmones.

Išleisdamas ją, Mackevičius kalbėjo:

– Naste, aš tavim pasitikiu. Bet būk išmintinga. Niekam neprasitark, kad aš tave mokau, ką tu žmonėms turi sakyti. Kai ko

tave ir panelė Jadvyga pamokys. Kai prasidės sukilimas, gal tu būsi mums dar labiau reikalinga. Tokia kaip tu visur pralįs, visokių žinių perduos, kam reikia. Bet būk atsargi.

O Nastė, didžiuodamasi tokiu kunigo parodytu pasitikėjimu, tvirtai atsakė:

– Suprantu, kunige. Būkite ramūs. Darysiu, kaip jūs norite. Jei turėčiau šautuvą, tai aš juos ir šaudyt išmokyčiau.

Ji gyrėsi netuščiai. Dvare, kuriame ji anksčiau tarnavo, buvo gyvas 1831 m. atminimas. Verandos kampe stovėjo dalgis, ant sienos kabojo sukilimo laikų pistoletai, saloną puošė Emilijos Pliaterytės paveikslas. Ponaitis parko užkampy, tėvams nematant, išmokė Nastę šaudyti.

Mackevičius išleido Nastę su pasitenkinimo šypsena. Jis jau-tė, kad ši mergina jo neužvils, o reikalui ištikus, jai bus galima patikėti ir atsakingesnius uždavinius.

Čia jis prisimena dar vieną moterį, kuria galima dar labiau pa-sitikėti negu Naste. Tik tiek, kad Nastė valstietė, o ana šlėktaitė: Nastei Šilėnų kaimas – gimtinė, ji kaimiečiams savas žmogus, o ana sukilimo nuotaikas galėtų palaikyti nebent šlėktoje. Bet kažin ar ji tam tikta?

Mackevičius sėda prie stalo, išsitraukia iš stalčiaus popierių pluoštą, atsiverčia knygą, nori dirbti. Bet dirbti nesiseka. Mintys sukaliuojasi čia apie Nastę, čia apie aną kitą. Praeitą sekmadienį sakydamas pamokslą, vėl ją matė bažnyčioje. Stovėjo vis toje pa-čioje vietoje, moterų pusėje, prie pilioriaus, prieš sakyklą. Sunku buvo susilaikyti, kartas nuo karto į ją nežvilgterėjus. Ji sekė jį susižavėjusiomis akimis, nepraleisdama nė vieno žodžio. Jis pir-mą sykį pastebėjo ją maždaug prieš metus, pernai rudenį. Savo parapijiečius, bent iš veidų, jis pažinojo beveik visus. Tą moterį jis tada pamatė pirmą kartą. Ji turbūt yra atvykusi iš kitur, pa-galvojo tada. Negalimas daiktas, kad jis nebūtų pastebėjęs tokios įžymios moteries, jei ji būtų buvusi jo parapijoj ir anksčiau. Tiesą pasakius, ji iš visos bažnyčios nesiskyrė taip labai ryškiai, kaip, sakysime, Skrodskytė ar kuri kita dvarininkaitė. Vis dėlto ji buvo kitokia. Ne dvarininkaitė, bet ir ne kaimietė. Be abejo, šlėktaitė,

kokio smulkaus bajorėlio duktė. Savo kilme, materialine ir visuomenine padėtimi ji galėjo būti, pavyzdžiui, Dimšos lygio moteris. Tokių šioje apylinkėje buvo nemaža.

Mackevičius prisimena tolimesnę judviejų pažinties eigą. Tai gi sekantį sekmadienį, po pamaldų, ji pasitiko jį išeinantį iš bažnyčios ir pasakė norinti užpirkti mišias už motinos vėlę. Jis nusivedė ją į kambarį užrašyti mišių, paskirti dienos. Tada jis gavo apie ją žinių. Ji esanti Malvina Bytautaitė, neseniai su tėvu ir broliu atsikėlusį į šį kraštą, pirkę tolimo giminaičio palivarkėlį. Taip jau susiklojo jų gyvenimo aplinkybės.

Netrukus po to ji atėjo su tėvu, prašė atsilankyti pas juos ir ta proga pašvęsti jų, kaip naujakurių, trobas. Mackevičius pažadėjo. Jis pažinojo tą apleistą palivarkėlį, bet, nuvykęs sutartą dieną, nustebė, kad per taip trumpą laiką ten daug kas pasikeitė. Gyvenamasis rūmas atremontuotas, aptaisyti ir kiti trobesiai, kiemas apkuoptas, sodas išvalytas. Bytautai pasirodė esą darbštūs ir tvarkingi žmonės. Malvinos tėvas, iš išvaizdos tipiškas šlėkta su nukarusiais ūsais ir praplikusiu pakaušiu, savo papročiais ir būdu griežtai skyrėsi iš apylinkės šlėktų, daugiausia apsileidusių, baidančių nusigyventi, bet pasipūtusių, pilnų bajoriško „honoro“. Brolis, sumitęs vyras, nesivaržydamas sakėsi ieškąs žmonos, nes ir Malvinai atėjęs pats laikas tekėti. Ar kunigas negalys supiršti dvi poras?

Mackevičius lig šiol nepamiršta Malvinos žvilgsnio, kaip ji pažvelgė į jį, ištarus broliui tuos žodžius. Tai buvo gilus, atviras žvilgsnis, kupinas kažkokio tylaus liūdesio, sumišusio su džiaugsmu, su žavesiu, bet kartu ir su baime, ir nebyliu pagalbos šauksmu.

– Ne, – pagalvojo jis tada, – šita mergina tekėti dar nenori. O gal ji myli ką nors kitą, už ko negali tekėti?

Jis smalsiai į ją pažiūrėjo, tarsi norėdamas susidaryti nuomonę, kas gi ji iš tiesų yra. Graži mergina, bet gražuole jos nepavadinsi. Aukšta, tamsi blondinė, įdubusiomis akimis, kurių net spalvą sunku įžiūrėti. Berods tamsiai mėlynos. Plonose lūpose ir pablyškusiame veide klaidžioja vos pastebimas ilgesingas, liūdnas

šypsnyš. Ir šita veido išraiška sudarė visą jos žavumą, patrauklumą. Tokios moterys negali būti piktos, klastingos, savanaudiškos arba kerštingos. Iš Malvinos akių ir to šypsniio švietė kaip ir koks abejingumas gyvenimui, tarsi jos mintys būtų užimtos tik jai vienai žinomais dalykais, toli nuo gyvenimo, nuo kasdienybės.

Šitaip charakterizuodamas Malviną, Mackevičius žinojo, kad neapsirinka. Nuo jo aštraus, įdėmaus žvilgsnio neprasprūsdavo nei išviršinės, nei vidinės būdo savybės.

Apie Kalėdas, lankydamas parapijiečius, jis svečiavosi pas Bytautus antrą kartą. Jį priėmė nuoširdžiai, svetingai, vaišino kaip lauktą svečią. Kalbėjosi apie ūkį, santykius su dvarininkais ir valstiečiais. Bytauto pažiūros originalumu nepasižymėjo. Jis buvo geras, praktiškas ūkininkas, žiūrįs savo reikalų, ir tiek. Užėjus kalbai apie sukilimą, Bytautas atvirai pasisakė sukilimo idėjai nepritariąs. Rusijos imperija esanti tokia galinga, kad jokie sukilimai jos nesugriautų. Sūnus pritarė tėvui ir nesvyruodamas pareiškė, kad jis į sukilimą neisias.

Mackevičiui buvo įdomu išgirsti Malvinos nuomonę, tačiau tada ji laikėsi santūriai, į vyrų kalbas nesileido. Vis dėlto kunigas pastebėjo, kad ji ne visai pritaria tėvui ir broliui, o mielai palaikytų jo nuomonę. Jį sudomino merginos laikymasis, ir jis nutarė, progai pasitaikius, plačiau su ja tuo klausimu išsikalbėti. Senas agitatoriaus įgūdis vertė jį nelikti abejingam nė vieno svyruojančio, abejojančio atžvilgiu.

– Tėvo ir sūnaus gal ir nepatrauksiu į sukilimą, bet dukterį laimėti būtų naudinga. Ji gabi ir pakankamai išsilavinusi. Aukotis viešiesiems reikalams moterys labiau yra linkusios negu vyrai. Jų patriotizmas karštesnis ir aktyvesnis. Tai rodo Skrods-kytės ir daugelio kitų pavyzdys. Būtų gerai, kad jiedvi veiktų sutartinai.

Taip galvojo Mackevičius tada, grįždamas iš Bytautų palivar-
kėlio. Jo mintis nejučiomis kurstė šilto, gilaus Malvinos žvilgsnio ir vos pastebimos, liūdesio atmieštos jos šypsenos prisiminimas. Malvinos paveikslas plūduriavo jo sąmonėje visą vakarą. Bet tada jis dar nekėlė jo sieloje jokios nerimasties, jokio priekaišto.

Per Naujuosius metus ji vėl atsilankė pas jį palinkėti, kaip įprasta, laimingų metų ir perduoti geriausių tėvo linkėjimų. Šis atsilankymas buvo patogi proga išsikalbėti jam rūpimais klausimais.

– Jūs man linkite, panele Malvina, laimingų metų ir visokio pasisekimo mano darbuose. Ar galiu jus paklausti, kaip jūs suprantate mano laimę ir pasisekimą?

Ji susimąstė, patylėjo ir tarė:

– Taip jau įprasta visiems linkėti. Laimės tai jūs vargu ar sulauksite, kunige. Gal jos ir iš viso nėra. Aš linkiu, kad išsipildytų jūsų troškimai – štai ir viskas.

– Jei mano troškimai išsipildys, jie atneš man daug vargo, rūpesčių, o gal ir mirtį. Ar ir to jūs man linkite?

Ji vėl susimąstė ir atsakė tyliu balsu:

– Jei troškimai dideli ir gražūs, tai dideli žmonės nebijo už jų išsipildymą pakentėti nei vargo, nei rūpesčių, o gal net mirties.

– Jūs gražiai pasakėte, – pritarė jis. – Ir aš norėčiau toks būti. Aš linkiu jums, kad ir jūsų troškimai išsipildytų.

Ji pažvelgė į jį ilgu savo gilių akių žvilgsniu, ir šypsena jos veide pasidarė aiškesnė.

– Mano troškimų išsipildymas atneštų man didžiausią laimę. Tačiau laimės nėra šiame gyvenime. Dėl to aš ir nemanau, kad jie išsipildys. Tačiau dėl to niekam nebus jokios skriaudos.

– Negerai, kad jūsų troškimai tik jus pačią liečia. Mes gyvename tokiais laikais, panele Malvina, kad atskiros žmogaus vertė pareina nuo to, kiek jis gera padaro tautai, visuomenei. Dėl to ir mūsų troškimai turi būti nukreipti į visų žmonių labo troškimą.

– Taip, – sutiko ji, nenuleisdama žvilgsnio. – Aš tikėjauosi iš jūsų šitokių žodžių. Man jie brangūs kaip jūsų kilnios sielos balsas. Aš žinojau, kad jūs toks. Ir nenorėčiau, kad būtumėt kitoks. Bet mumyse, moteryse, asmeninės laimės, meilės troškimas yra taip giliai įdiegtas, kad mes tik per ją, tik jos siekdamos, galime ir visiems žmonėms padėti patenkinti savo laimės troškimą.

Jis pirmą sykį išgirdo jos ištartą žodį „meilė“, ir tas žodis, vos jaučiamai dilgtelėjęs jam širdį, pirmą kartą privertė jį nusiteikti

atsargiai ir susigūžti savyje. Tačiau jis prisiminė savo norą išbandyti jos nusiteikimą būsimo sukilimo atžvilgiu.

Jis perėjo porą kartų per kambarį ir, sėsdamasis priešais ją, vėl prabilo:

– Mudu kalbamės vis labai bendrais žodžiais: laimės troškimas, žmonių labas... Imkime šiuo metu pribrendusį žmonių tautos troškimą – laisvės, išsivadavimo iš priespaudos, geresnio gyvenimo troškimą. Šis troškimas tegali būti patenkintas kruvina kova, revoliucija, sukilimu. Jūsų tėvas ir brolis nepritaria sukilimui. O jūs? Ar žmonių laimė ir tėvynės likimas nėra jums svarbesnis negu asmeninės laimės, jei norite – meilės troškimas?

Tiesiogiai atsakyti į klausimą ji vengė. Po trumpos tylos tarė:

– Dėl žmonių laimės, dėl tėvynės labo aš galėčiau išsižadėti savo asmeninės laimės. Bet joks pasiaukojimas neužgesintų mano jausmo žmogui, kurį aš pamilčiau.

Ir pamąščius dar pridėjo:

– Bet, ir mylėdama jį, aš nebūčiau kliūtis jo kilniems troškimams, nors tie troškimai ir atitolintų jį nuo manęs.

Ji pakilo atsisveikinti. Jos rankos paspaudimas buvo vos ilgesnis, negu paprastai esti atsisveikinant su svetimu žmogum. Liūdesio atošvaistė atspindėjo jos santūriame šypsny.

Jai išėjus, Mackevičius pasijuto taip sumišęs, kaip niekad dar anksčiau nebuvo. Prisimindamas visą Malvinos atsilankymo sceną ir jos žodžius, jis beveik jau neabejojo, kad ne ką kitą, kaip jį, ji turėjo galvoje, sakydama, kad nebūtų kliūtimi mylimo žmogaus kilniems troškimams.

Kaip jam toliau elgtis? Nutraukti tą pavojingą pažintį pačioje pradžioje? Sunaikinti patį jausmo gemalą? Tai būtų protingiausia ir saugiausia. Jo padėtis, kaip kunigo ir žmonių vado-revoliucionieriaus, neleidžia jam leisti į meilės sentimentus. Bet tuo tarpu juk nieko aiškaus nėra. Galgi jis dėl savo šioje srityje neprityrimo mato kažkokį pavojų ten, kur jo visai nėra. Gal ta mergina kalbėjo, turėdama galvoje ne jį, o ką kitą, ar visai nieko konkretaus neturėdama galvoje. Nerimta būtų dėl tų kelių žodžių daryti kažkokias toli siekiančias išvadas.

Taip tada apsiramines, jis stengėsi apie Malviną nė negalvoti. Gal jis būtų ją ir visai pamiršęs, jei ne sekmadieniai. Kiekvieną sekmadienį ji stovėdavo bažnyčioje vis toje pačioje vietoje, įsmėigusi į jį akis, godžiai klausydavo jo pamokslo, nepraleisdama nė vieno žodžio. Jam nekliudydavo toks jos atidumas. Priešingai, jis jausdavo malonų susijaudinimą, matydamas jos gilių akių žvilgsnį ir tą vos pastebimą, paslaptinę jos šypseną. Nenoromis jį užliedavo nauja įkvėpimo banga, širdis smarkiau imdavo plakti, mintys darydavos aiškesnės, žodžiai laisviau imdavo plaukti iš jo lūpų.

Taip praėjo žiema, pavasaris – Malvina nė karto jo neatlankė. Atrodė, kad ji tenkinosi sekmadieniais jį matydama bažnyčioje per pamaldas. Bet štai jo vardadienio, šventojo Antano, išvakarėse ji pasibeldė į jo duris.

– Kunige, prašau atleisti man už įkyrumą, – teisinosi paduodama ranką, – bet aš negalėjau iškęsti nepasveikinusį jus vardo dieną ir nepalinkėjus jums daug sėkmingo darbo metų.

– Dėkui, panele Malvina. Tik mano vardo diena ne šiandien, o rytoj.

– Žinau. Šiandien tik išvakarės. Ryt pas jus gal bus daug svečių, o aš norėjau jus vieną matyti. Aš norėjau prašyti jus priimti šią mažą dovanėlę atsiminimui.

Ji išvyniojo ir padavė jam gražiai išsiuvinėtą kepuraitę „konfederatką“, kokias pradėjo nešioti visi krašto patriotai, prijaucią sukilimui. Jis priėmė dovanėlę ir nuoširdžiai už ją dėkojo. Jam buvo maloni ir pati dovanėlė, ir tai, kad ji reiškė Malvinos pritarmą jo veiklai, jo siekimams.

Atsisveikindama ji padavė jam laišką.

– Šitą laišką prašau paskaityti, kai būsite vienas.

Jai išėjus, jis ėmė skaityti laišką:

„Kunige. Nesidroviu ir nesivaržau Jus taip vadinti, nors mano jausmai, kuriuos jaučiu Jums, žmonių manymu, o gal ir Jūsų, nesisiderina su Jūsų pašaukimu ir padėtimi. Aš Jus myliu, ir man vis tiek, kas Jūs esate. Aš gerai suprantu, kad mano meilė gal ir pasiliks uždaryta mano vienos širdy, gal ji pasmerkta žūti kartu su

manimi, nesukėlusi atgarsio Jumyse, tačiau aš nebeturiu jėgų ją nešioti vien savyje, nebeturiu jėgų Jums to nepareikšti. Aš nieko nesitikiu, nieko nesiekiu. Aš žinau, kad esu paskirta amžinai vienvatvei, nors Jūs ir nepasmerktumėt manęs ir atsilieptumėt į mano meilę nors mažyčiu Jūsų jausmo spindulėliu, nors vienu mane suprantančiu ir atleidžiančiu šypsniu. Mudviejų keliai niekados nesutaps. Mato Dievas, kad aš laikyčiau didžiausiu nusikaltimu atitraukti Jus nuo altoriaus ir nuo didžiųjų Jūsų gyvenimo uždavinių. Suprantu gerai, kad kaip kunigui aš nieko Jums negaliu padėti, gana to, kad Jums nekenksiu. Aš saugosiu savo paslaptį tik sau. Gal aš nè Jums būčiau jos nepraskleidus, jeigu Jūs būtumėt vien tik kunigas. Bet Jūs esate ir didelis visuomenės veikėjas, o gal netrukus būsite ir narsus karys, ir vadas kruvinuose mūšiuose. Jums teks iškentėti daug vargo ir skausmo ir – baisu pagalvoti – gal būti sužeistam arba pakliūti į priešo rankas. Tada – drįstu manyti – Jums bus reikalinga mylinti širdis, paslaugi ranka. Jau ir dabar, jeigu Jums būt reikalingas patikimas žmogus kokiam svarbiam uždaviniui atlikti, atsiminkite mane. Aš nepabūgsiu nei vargo, nei pavojų man patikėtą žygį atlikti. Šiaip aš Jums neįkyrėsiu, daž-

nai pas Jus nesilankysiu, Jūsų nekompromituosiu. Man pakaks, jei aš Jus matysiu bent sekmadieniais ir klausysiu Jūsų įkvėptų, iš širdies plaukiančių ir giliausias mano širdies gelmes pasiekiančių žodžių. Likite sveikas. Tegul saugoja Jus Dievas ir Švenčiausioji Jo Motina. – Jus mylinti M. B.”

Dabar, praslinkus keliems mėnesiams, Mackevičius ramiau mąsto apie tą laišką ir keistą Malvinos meilę. Bet tada visa tai jį sukrėtė ligi pat širdies gelmių. Kaip jis galėjo atsiliepti į tą laišką? Niekaip. Ji pati savo ypatingos meilės pasyvumu, savo resignacija atėmė jam galimybę reaguoti, kažką aiškintis, vienaip ar kitaip savo pažiūrą pareikšti. Ir jam nebeliko nieko kito, kaip pasyviai stebėti ir laukti. Ir toliau jis matydavo ją bažnyčioje, netyčia susitikusi šventoriuje, ji sveikindavo jį iš tolo, palenkdamą galvą ir vos pastebimai šypsodamasi. Ji nesinaudojo proga prie jo prieiti, prakalbinti.

Kartais, susimąstymo valandomis, paprastai sekmadienio vakarais, jis ją prisimindavo. Tą dieną jis matydavo ją bažnyčioje. Vakare jis, atlikęs visus reikalus su žmonėmis, mėgdavo sėdėti savo kambary, rūkyti pypkę ir atsiduoti savo mintims, prisiminti dienos įspūdžius. Iš tų įspūdžių Malvina kaip gyva išnirdavo jo vaizduotėje. Jis nesiskubindavo ją atsikratyti. Jos paveikslas puošdavo jam poilsio valandas beveik taip, kaip realus paveikslas puošė kambary sieną. Nesigilindamas į savo jausmų analizę, jis vien jautė, kad Malvina jam patinka ir kad jam malonu nusimanyti esant jos mylimam. Jam patiko Malvinos pasiryžimas netrukdyti jo, kaip kunigo, pareigų, bet padėti jam, kaip kariui, sukilėlių vadui kovos lauke.

Kario vaidmuo Mackevičių traukia juo stipriau, juo sukilimo galimybė darosi tikresnė. Jis numano, kad sukilimas padarys didelį perversmą jo gyvenime. Kunigo darbą jis pasirinko, norėdamas būti arčiau liaudies, jai darbuotis ir pačią vesti į šviesesnį gyvenimą. Sukilimas pareikalaus iš jo atiduoti liaudžiai visas jėgas, ir kunigo pareigoms nebeliks nei laiko, nei galimybės, o gal nei noro. Jis žino, kad paprastu sukilėlių kapelionu² jis nebus. Ne

² Kapelionas – 1. kunigas – tikybos mokytojas. 2. kunigas, atliekantis pareigas koplyčioje ar uždaroje įstaigoje.

toks jo būdas, ne tokie užmojai ir ne to iš jo laukia žmonės, kurie juo pasitiki, kurie panorės, kad jis juos vestų su ginklu rankoje. Štai ir dabar jis tokį save vaizduojasi: pilka kareivio apranga, prie šono kalavijas, ant peties šautuvas, galvą dengia konfederatė – Malvinos padovanotoji konfederatė. Jis ima ją, deda ant galvos, pastumia truputį į šoną. Puikiai atrodo, bet prie sutanos netinka. Visai kitoks bus vaizdas prie karinės uniformos! Jam turbūt greit užaugs barzda ir ūsai. Pakanka neskusti dvi dienas – ir tai jau žymu.

Mackevičius garsiai nusijuokia sugavęs save vaikiškai, išdykėliškai besvajojantį. Jo laukia ne žaidimas kareivėliu, ne maskaradas, bet atsakingas, krauju ir gyvybe įpareigojantis uždavinys.

Jis nusiima konfederatę, paglosto delnu jos švelnų aksomą, ir Malvinos paveikslas kaip gyvas įsibrėžia jo vaizduotėje.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Ką žinote iš istorijos pamokų apie 1863 m. sukilimą? Ar girdėtos jums Zigmo Sierakausko, Kosto Kalinausko, Antano Mackevičiaus pavardės? Ką apie juos žinote?
- 2 Parašykite kun. Antano Mackevičiaus charakteristiką.
- 3 Įsidėmėkite žodžius: „Mes gyvename tokiais laikais, kada atskiro žmogaus vertė pareina nuo to, kiek jis gera padaro tautai, visuomenei. Dėl to ir mūsų troškimai turi būti nukreipti į visų žmonių labo troškimą“. Ką jūs manote apie tai? Ar toks požiūris aktualus ir šiandien?
- 4 Ar kunigą Mackevičių galime pavadinti patriotu?
- 5 Kaip apibūdintumėte panelės Malvinos meilę? Kaip ji pati rašo apie meilę? Ar lengva kalbėti apie jausmus?
- 6 Pabandykite išsakyti raštu savo susižavėjimą draugu, drauge, tėvais, jums imponuojančiu žmogumi, matytu filmu, paveikslu ar kuo nors kitu.

- 7 Perskaitykite V. Mykolaičio-Putino romanus „Sukilėliai” ir „Altorių šešėly”.
- 8 Pagal „Dabartinės lietuvių kalbos žodyną”, patriotizmas – tai atsidavimas, meilė, pasiaukojimas savo tėvynei, savo tautai. Sužinokite, ką reiškia žodžiai: nacionalizmas, šovinizmas, kosmopolitizmas. Kurios šių sąvokų turi neigiamą reikšmę?

ASMENINIS IR ATVIRAS LAIŠKAS

Vytauto Mačernio laiškas Bronei Vildžiūnaitei

1942.VI.6

Šiandien vos paeinu. Mat vakar prisibraidžiojau po pelkes, suvaikščiojau apie dvidešimtį kilometrų, tai šiandien ir nebepaeinu. Ėmiau kažin kodėl kosėti.

Esu vienas pats namuose. Visi kiti laukuose. O diena nepaprastai graži, nors vėjuota. Dangus mėlynas, kaip Tavo suknelė, kurią Tu vilkėjai paskutinį sekmadienį prieš man išvažiuojant. Ir balti, mažučiai debesys plaukia vis tolyn ir tolyn. Aš sėdžiu prie lango, ir vasara metasi į akis: visur taip daug gyvybės. Sode žydi obelys, vyšnios ir kriaušės. Šakos supasi palangėje. Kažkokia šventadieniška tylą viešpatauja namuose. Kiekviename kambaryje dideli saulės langai grindyse. Ir aš kažką prisimenu, mąstau, šypsau nežinia kam, ir vėl sėdžiu tylus. Aš galvoju apie Tave, kada mes kurėjome, kaip Tu atrodei, ir, rodos, matau Tavo veidą pusiau nušviestą saulės, pusiau šešėlyje. Aš norėčiau tikėti, jog Tu esi kur nors netoli, bet neįstengiu. Aš žinau, jog Tu toli toli. Ir man valandomis taip sunku šitą šviesią vasarą. Aš dabar pavydžiu visiems tiems, kurie šnekasi, juokauja, pereina per gatvę su Tavimi. Jie nežino, kaip tai yra daug.

Vytautas Mačernis

Laiškas gali būti asmeninis ir atviras.

Asmeniniai laiškai, skiriami artimiesiems ar pažįstamiems, rašomi asmeniniais reikalais; jų stilius artimas šnekamosios kalbos arba meniniam stiliui, juose atsispindi autoriaus kalbos individualumas.

Asmeninių laiškų forma gali tikti ir rašiniams: taip galima rašyti apie teigiamus ar prastus būdo bruožus bei poelgius („Ar brangini minutę?“, „Kaip suprantu tikrąjį draugiškumą?“), apie kokius nors autoriui svarbius ar įdomius įvykius bei įspūdžius („Iš ekskursijos sugrįžus“, „Pirmoji diena mokykloje“). Taip pat asmeniniais laiškais bendrauja artimi žmonės, jais galima išsakyti savo jausmus, juose atsispindi rašančiojo ne tik kalbos turtingumas, išprusimas, bet ir jautrumas, gebėjimas atsiverti, raštingumas.

Šiuo metu asmeninių laiškų forma pasikeitusi, dažniausiai susirašinėjama per internetą, tačiau nepaisant formos, turinys nesikeičia, nors dažnai tie laiškai būna labai trumpi, net vieno sakinio. Ar laiškas rašomas popieriuje, ar tai elektroninis laiškas, – jis turėtų būti parašytas taisyklinga kalba, su visais tai kalbai būdingais diakritiniais ženklais¹.

Nauja bendravimo (susirašinėjimo) forma yra sms žinutės ir kompiuterinės bendravimo programos: „Skype“, MSN ir kitos. Šios technologijos – tai ir iššūkis kalboms. Mat, pvz., bendraujant telefonu, rašant sms žinutes stengiamasi kuo labiau trumpinti žodžius, rašoma be diakritinių ženklų, dažnai netaisyklingai. Deja, toks rašymas gali sudaryti daug keblumų. Mat tokiu būdu būna sumaišoma ne tik norima forma, bet ir žodžio reikšmė. Tarkim, parašius „Parvesk sunu“ neaišku, ką norima pasakyti: „Parvesk sūnų“ ar „Parvesk šunų“. Tokie nesusikalbėjimai, deja, labai dažni.

¹ Diakritiniai ženklai – nedideli ženklai prie arba virš raidės: taškeliai, brūkšneliai, kabliukai ir pan., kurie žymi ypatingą tarimą arba kirčiavimą, pvz., ą, č, š, ū, è. Žodis „diakritinis“ kilęs iš graikų kalbos ir reiškia „skiriamasis“.

Atviri laiškai gali būti kolektyviniai, rašomi kuriuo nors aktuoliu klausimu ir skelbiami spaudoje.

Atviro laiško forma rašomi rašiniai gali būti skiriami rašytojui ar kūrinio herojui. Laišku galima kreiptis į asmenį, kurio veikla ar poelgis mus pradžiugino ar papiktino, galima rašyti temas: „Mėgstamiausias mano rašytojas“, „Gamta – didžiausias žmonijos turtas“ ir pan.

Laiško forma rašomuose rašiniuose stengiamasi paveikti ne tik skaitančiojo vaizduotę, bet ir įsitikinimus, todėl šiems darbams būdinga vaizdi, emocinga kalba ir loginė argumentacija.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kaip pavadinsite panelės Malvinos laišką kun. Mackevičiui: asmeniniu ar atviru? Kodėl?
- 2 Koks yra Vytauto Mačernio laiškas Bronei Vildžiūnaitei? Apibūdinkite jo kalbą bei jūdviejų santykius.
- 3 Ne kartą esate rašę asmeninių laiškų draugams, tėvams, pažįstamiems, tačiau vargu ar yra tekę jums rašyti atvirą laišką. Įsivaizduokite tokią situaciją: Jūsų mokyklai paskiriamas naujas direktorius, kuris sumano iš mokyklos pašalinti visus kompiuterius, nes jo nuomone:
 - tai visiškai nereikalingas daiktas, nes senovės žmonės neturėję kompiuterių ir buvę protingi,
 - kompiuteriai spinduliuoja ir kenkia jūsų sveikatai,
 - kompiuteriai kenkia jūsų akims,
 - internetas demoralizuoja visuomenę,
 - žaidimai bukina žmogaus protą.

Direktorius siūlo sugrįžti prie tradicinių susisiekimo ir darbo priemonių. Jūs kalbėjotės su juo, bet pokalbis nedavė jokių rezultatų. Belieka rašyti atvirą laišką, išspausdinti jį vietos spaudoje, kad su jūsų nuomone susipažintų visa visuomenė, o direktoriui pateiktumėte tokius argumentus, kad jis liktų bejėgis. Atlikite kolektyvinį darbą.

Ieva Simonaitytė

Ieva Simonaitytė gimė 1897 m. sausio 23 d. Vanaguose (Klaipėdos raj.). Prozininkė. Mokėsi savarankiškai, dirbo siuvėja, tarnavo įstaigose Klaipėdoje, nuo 1939 m. gyveno Kaune, vėliau Vilniuje. Parašė romanus „Aukštųjų Šimonių likimas“, „Pavasarių audroj“, „Vilius Karalius“, „Be tėvo“, „Paskutinė Kūnelio kelionė“, apysaką „Pikčiurnienė“, autobiografinę trilogiją „O buvo taip“, „Ne ta pastogė“, „Nebaigta knyga“ ir kt. kūrinius. Mirė 1978 m. rugpjūčio 27 d. Vilniuje.

Ieva Simonaitytė

Aukštųjų Šimonių likimas

Ištraukos

Senasis bokštas Įsros pakrantėje

Ryto rasoje atsipraususi, užtekėdama skaisčiai prašvito pavasario saulutė. Lyg mergaitė, jauna, daili, pasipuošusi, ji nori pamatyti savo veidą Įsros upės vandeny. Bet krantus sergstą krūmeliai, rodosi, tyčia lankstosi vienas prie kito lyg išdykaują vaikučiai, kurie dedasi turį kažį kiek paslapčių į vienas kito ausį pripasakoti, ir niekur negali saulutė pro juos prasiskverbti.

O Įsra teka ramiai sau tolyn, nēmaž nesirūpindama dėl medelių ir saulutės kalbėjimosi.

Nusibodo pagaliau saulei išdykaujančių krūmelių lankstymasis, ir įžambiai ji pakilo aukštyn, virš krūmokšnių galvų. Bet ir taip dar ne visos kliūtys nugaltetos: dar viena didesnė, atkaklesnė negu kitos – tai senasis bajoro Šimonio rūmų bokštas.

Kiek amžių jis jau stovi čia, ant Įsros kranto, niekas nežino ir niekas nežinos. Galingai, nepajudinamai jis čia stovėjo nesuskaitomus metus, budėdamas lietuvių sargyboje.

Šiandien jau niekam nebereikia jo sargybos. Šiandien jo plyšiuotos sienos ne tam, kad lietuviai, čia pasislėpę, šaudytų savo strėlėmis į neatmušamus priešus, kurių pulkai, nesuskaitomi kaip žizdrai¹ prie jūros, puola bajorų pilį. Taip, kitados čia tikros pilies būta. Bet, amžiams slenkant, ir griūvančioji pilis liko be prasmės. Ir vienas sumanus Šimonių protėvis pastatė čionai tvirtus sau, savo vaikams ir vaikų vaikams namus, kuriuos aplinkiniai būrai rūmais praminė. Visas nereikalingas kampuotas sienas ansai protėvis nugriovė.

¹ Žizdras, žvirgždas – biri uoliena, kurios dalelių dydis nuo aguonos grūdo iki pupelės.

Tik bokštas pasiliko, nors jo taip jau nebereikėjo. Bet bokštas ir šiandien dar nežino, kad jis nebereikalingas. Jis dar, manding, nesupranta dabarties. Jis dar vis tebegyvena atminimais ir kažko lyg laukia. Ne laisvės kokios. Jis visai yra užmiršęs, kad paskutinė kadaise buvusi kruvina kova baigėsi lietuvių nenaudai, ir šiandien jie gyvena svetimoj ponystėj. Tiesa, jis daug karo gaisrų matęs, daug karo šauksmų girdėjęs, ir to jis neužmiršęs. Todėl jis visada dar pasirengęs atmušti kažkokį priešą, norintį užpulti Lietuvą.

Juokingas tas senis bokštas. Jis nė pats nebežino, kad tie plyšiai, kur kitados lietuvių šaudyklės kyšojo, šiandien net labai padidėję. Todėl jis kartais atrodo lyg bedantis senelis. Vėjai švilpia ir ūbauja pro anuos plyšius, gaudydami vienas kitą. O tai girdisi, lyg kad senis švepliotų.

Bet bokštas, aukštas, platus ir dantuotas, stengiasi atrodyti garbingas. Saulės spinduliai tai žino, užtai ir apipina senio galvą auksiniu vainiku. Ir senis bokštas jaučiasi esąs teisingai tokios garbės vertas. Ir jau truputį per daug išdidęs vaikiškasis senis žvelgia patsai Įsros vagon – nori stebėtis savo didybe. Įsra žino, kad senis jau niekingas, bet nenori užgauti jo šlovės. Ji nori palikti jam nors tą paguodą ir dėl to padailina jo išvaizdą. Ir senis bokštas džiaugiasi, patenkintas savimi!

O kad pro jo prodančius atsispindi saulutė Įsros vandenį, to jis nebepastebi.

Ir ano senojo bajoro, kuris bokšto požemyje ilsisi, statytieji rūmai jau sensta, kai kur jau linksta. Šiandieninis rūmų savininkas taip jau skaičių metų ant savo kupros neša. Šauniai sulinkęs, žingsniuoja jis per kiemą. Ir beveik norisi jį sulyginti su senuoju bokštu, kuris jau krypta į šoną.

Bet juk Šimonis jau nebematęs jokių atūžiančių karo bangų, užvirstančių Lietuvą, kurias matė plyšiuotas, dantuotasis bokštas. Juk jam jau nebereikėjo tvertis ginklo, ginti savo tėvų žemės. Seniai seniai jau jo tėvų tėvams ginklas išdaužtas iš rankų. Seniai seniai jau mylimasis kraštas yra svetimtaučių rankose. Bet jis pa-

silaiko dar bajoro vardą. Bajorų dvasioj vaikai auklėjami ir moko-
mi, kaip gerbti ir ginti bajorišką savo kilmę ir vardą.

Tiesa, ne kardu prie šalies, kaip protėviai kitados, jis gina
tėvų palikimą. Bet to ir nereikia: svetimtaučiai jo neužkabina, ne-
kliudo, lyg jo visai nebūtų. Rasi tatai taip sunkiai slegia senį. Rasi
dėl to linksta jo kupra. Rasi...

Bet Šimoniai moka tylėti. Jie neišplepa kitiems savo sielos
paslapčių. Siaučiančią audrą krūtinėj jie sau vieni numalšina. Tik
Šimonio veide likimas savo skaptu įrenčia vieną bruožą po kito.
Juo senyn jis eina, juo bruožų daugėja. Jų jau niekada nepaslėpsi.
Juos pastebi ne tik priešas, bet ir draugas. Tik priešas nesidomi
jais, o draugas su pagarba lenkia galvą prieš Šimonį.

Bet Šimonienė visai jau ne viduramžių lietuvė karžygė. Dar nie-
kada ji nepamanė, nepagalvojo, kaip tai buvo, kaip tai atsitiko, kad
čia, lietuvių žemėje, viešpatauja svetimieji. Nėmaž jai tat nerūpi.

O ji taip pat bajorų giminės. Jos lopšys Priegulos pakrantėj
stovėjo, senoj Zigmanto pily. Ir jos senoliai kitados buvo galin-
gi karžygiai, ir ne vienas savo krauju apšlakstė Lietuvos žemele,
gindamas ją nuo priešų. Seniai tatai buvo, rasi ir todėl jai nebema-
lonu tai prisiminti.

Ir ji nėmaž nesisieloja, kad jos tėvų senoji pilis svetimųjų
„Burg Siegesmund“ pavadinta ir kad ateiviai joje viešpatauja.

Tik vieną rūpestį tepažįsta Šimonienė: savo vaikus užaugin-
ti Dievo baimėje ir ištikimais karaliaus valdiniais. Bet Šimonių
vaikai iš tėvo geriausiai žino, kas jie, ko jie verti. Ir galvą aukštai
iškėlę jie žengia savo keliu.

Ir vakar, – kaip jau paprasta, – pavakary tėvas Šimonis, suva-
dinęs savo keturis sūnus, tyliai žengė iškrypusiais ir drebančiais
laiptais aukštyn, vis aukštyn į bokštą, kol pasiekė jo viršūnę. Ten
nusiėmė jis kepurę – ruošėsi melstis. Ne, jis dar vis nesimeldžia
Dievui, kuris jiems, lietuviams, svetimųjų įpirštas ir kuris ne lie-
tuvių, tik svetimųjų maldas teišklauso. Senis Šimonis lenkia galvą
prieš užmirštąjį senovės lietuvių Dievą, kuris visada su lietuviais
buvo, kol lietuviai jį maldoj atsiminė.

Ir senis tyli ilgai ilgai, tik lūpos juda be žodžių.

Tada prižengia tėvas Šimonis prie bokšto krašto, pamoja vaikams – tuo tarpu jau ir abi dukrelės čia atsiradusios.

Iškelia tėvas ranką ir rodo į tolį. Niekur nieko nematyti. Ir iš svetimųjų nė vienas nežinotų, kas ten galėtų būti. Bet Šimonio vaikai žino, ką tėvas jiems nori parodyti. Ir jie mato.

– Ten! – sako Šimonis.

Vaikai linkteria galva ir laukia, ką tėvas daugiau pasakys, nes tai be galo įdomu, nors ir kaskart tas pat.

– Tenai! – pakartoja tėvas.

Taip, ten stovi senas, pakrypęs ir apsvilęs ąžuolas. Kadaise ten augo iš vieno kelmo du kamieniai. Bet kartą, – o tai dar ne taip labai seniai, – užėjus baisiai audrai, norėjo pasislėpti po juo vokietis, grovas² Stolbekis, dabartinio Stolbekio, Šimonio kaimyno, tėvas. Ir lygiai jam ten palindus, trenkė perkūnas į ąžuolą, susmulkina vieną ąžuolo kamieną į šipuliukus, o iš vokiečio liko anglis.

Nuo tuokart palikęs vienas ąžuolo kamienas atrodo lyg vienišas senelis, kuris liūdi dingusio draugo. Ir nuo tuokart Šimonis visada nusilenkia prieš seną ąžuolą.

Šalia ąžuolo didelis keturkampis akmuo. Daug yra apie jį padavimų. Bet ne tai rūpi seniui Šimoniui.

– Pirm keletu amžių ten stovėjo Lietuvos kunigaikštis. Siaučiant karo audrai, jis pats bėrė šventų žolių į aukuro ugnį. Ir lietuviai kovą laimėjo.

Šitą padavimą dažnai kartodavo Šimonis savo vaikams. Ir Šimonio tėvas, ir tėvo tėvas – kartų kartas atgal yra šitą kartoję savo vaikams. Tiktai per daugybę metų liko užmirštas ano kunigaikščio vardas.

Tėvui šitą pasakius, kaskart tyliai ir ilgai susimąsto Šimoniai. Kiekvienas jų savo vaizduotės akimis mato savotišką Lietuvos kunigaikštį.

² Grovas, grafas – *istor.* stambaus dvarininko, feodalo titulas, šio titulo turėtojas.

Etmonas, vyresnysis Šimonio sūnus, mato aną kunigaikštį šuoliais jojant per laukus vis tolyn ir tolyn paskui priešus, iki išveja juos iš savo krašto. Jis mato, kiek žūva priešų, kuriuos ištiko Lietuvos gynėjų kardas. Jis girdi lietuvių laimėjimų šauksmus. Ir jo akys žiba, veidai kaista: kad šiandien taip būtų, kad šiandien ten jotų Lietuvos kunigaikštis, ir jis, Etmonas, su juo drauge!

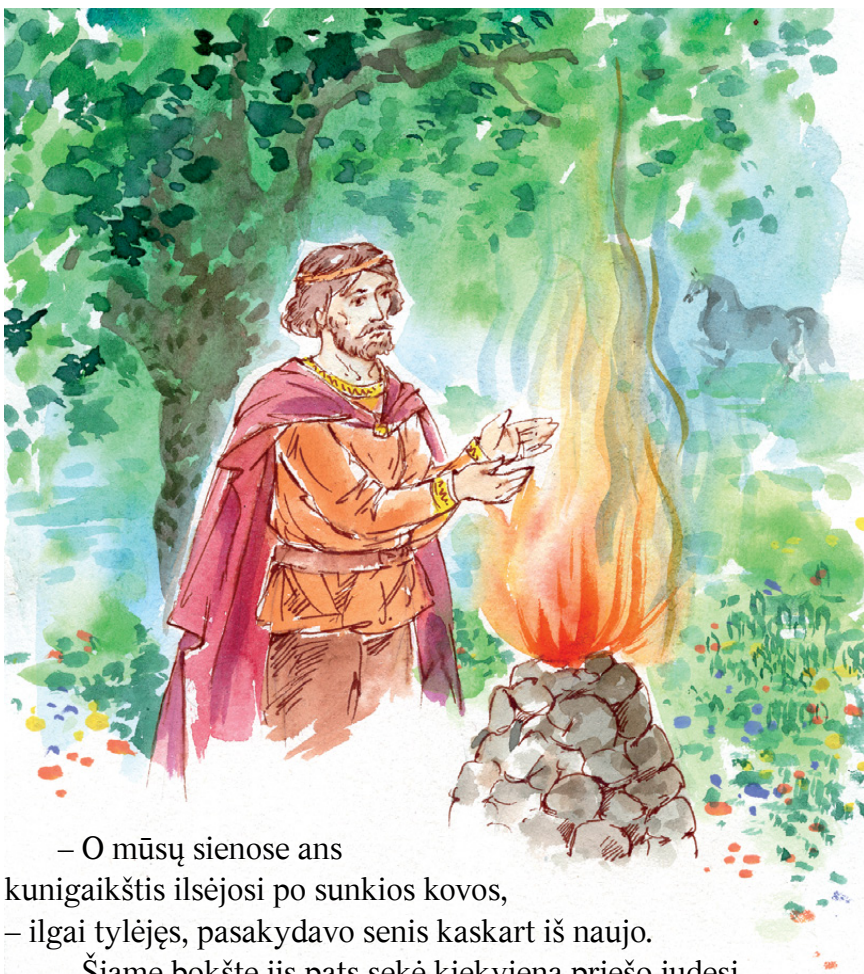
Nedaug kitokį įsivaizduoja jį sau ir Lukošius, antras Šimoniukas, tik nelabai mielai jis atsimena kraują ir lavonus. Užtai jis jau mato grįžtantį iš karo kunigaikštį, apvainikuotą laurų vainiku, kurį jam pynė edelmonaitės.

Endriaus vaizduotėje kunigaikštis panašus į jo tėvelį, baltagalvį, žilabarzdį ir jau sulinkusį į kuprą. Endriaus kunigaikštis nelekia, šuoliais nejoja, o tik kaip jo tėvas čia, bokšto viršūnėj, taip ansai ties anuo ažuolu žiūri į tolį ir tyliai tyliai meldžiasi savo Dievui Perkūnui. Kaži kodėl jam gaila ano vaizduotės kunigaikščio, ano senelio. Ir lyg jis privalėtų ar užjautimo reikšti, ar drąsos priduoti, prižengia prie tėvo ir braukia ranka per sulenktą jo kuprą.

Bet Mato kunigaikštis kaskart kitoks. Šiandien jis tikrai beria smilkymo žolių į aukuro ugnį. Ir štai jo veidas, apšviestas liepsnos, sužiba ugningai kaip tikro kunigaikščio. Jo rūbą lengvai vėjas palytėjo; ne, nedaug jis jį užgavo, kad nesudarkytų karališkos statulos. Kaire ranka tvirtai jis laiko puikųjį savo žirgą. Nemėgsta Matas karo, nors ir jokios kovos jis nebijotų, bet kam žudyti žmones, kam pralieti kraują? Tiktai jeigu gintis reikia. Mato vaizduotėj nesirodo šiandien nė vieno užmušto kryžneivio. Jie išvaryti iš krašto. Ir už tai, kad lietuvių nė vienas nenužudytas, kad visi jie sugrįžę dabar dainuoja laimėjimo dainas – už tai Mato kunigaikštis aukoja lietuvių dievams. Ir ažuolas milžinas ošdamas pritaria lietuvių dainai. O aplinkui žaliuoja pievos ir žydi gėlės baltai, raudonai, mėlynai...

Ir Lydija nemato lavonų, tik grįžtančiam kunigaikščiui priešais jį neša ažuolo vainiką, pintą tėvų sode.

Bet jaunutės Jonės vaizduotė užvis drąsiausia: pargrįždamas iš karo, Lietuvos valdovas, – taip, valdovas, – šuoliais jodamas, pagavo ją ir išsigabeno į Lietuvą.

– O mūsų sienose ans
kunigaikštis ilsėjosi po sunkios kovos,
– ilgai tylėjęs, pasakydavo senis kaskart iš naujo.
– Šiame bokšte jis pats sekė kiekvieną priešo judesį.
– Ir jau niekada šis bokštas nebematys Lietuvos kunigaikščių?

– Bet juk tai nesvarbu, – neiškentėdama ir nieko nenusimanydama, pradėjo čiauškėti Jonė. – Bokštas vis viena jau griūva. Svarbu tik, kad rasis dar vienas Lietuvos valdovas, kuris mūsų šalį atims iš vokiečių.

Niekas nieko pleputei neatsakė, tik Matas suraukė kaktą dėl to, kad pertraukta tyla. Širdies gilumoje jis pritarė Jonutei. O sugrįžus Šimoniui su vaikais pas motiną, šitoji sunkiai atsiduso:

– Tai tu jau vėl...

Bet daugiau sakyti nedrąsu.

Ir dar vienas rūpestis pastaruoju laiku spaudžia Šimonienę: vaikai jau paaugę, laikas beveik visiems jau vesti. Bet ką? Lietuvių bajoraičių niekur, rodos, nebeliko, o edelmonaičių vaikai nenori. Etmonas griežtai anąsyk pareiškė josiąs į Lietuvą susirast sau žmonos. Negelbėjo motinos perspėjimai, prašymai, nurodymai, kad ir čia yra mergaičių, dailių ir net gelsvakasių bajoraičių.

Lukošius, tiesa, lyg ir žvalgaujasi su edelmono Goldstromo dukrele, bet tėvas visada, tatai priminus, labai kaktą suraukia, nors ir tyli. Jisai mano, kad Lukošius ir Šimonių vardą neša, taigi ir susipras be perspėjimo.

Štai ir Lydija jau priaugo. Laikas tekėti. Piršosi jau grovo Stolbekio sūnus.

Bet Lydija griežtai ir išdidžiai pasakė:

– Ar aš, Šimonytė, tik nusigyvenusio edelmono beverta? Aš lietuvaite ir tik už lietuvių bajoro teeisiu.

O kur tų lietuvių bajorų rasti?

Tuo tarpu ne tai Lydijos rūpestis. Kai tik išeina ji pintiniu nešina į kiemą, tuoj užkalbina stropiai kinkantį arklius darbininką:

– Na, Grigaiti, ką veikė žmonelė?

– Dėkui, panaite! Ji visą naktį miegojo. O šį rytą sakės jau kelsianti. Juk reikia ir apsisvalyti, mažiuką numaudyti.

Lydija linkterėjo galva ir nusiskubino. O Grigaitis, linksmai švilpaudamas, pliaukščiojo botagu.

Tikrai, Grigaitienė jau atsikėlusi. Lydija ją subarė:

– Ar tu negali nors vieną antrą dieną pagulėti? Kas tave varo iš lovos? O jei liga atlauš?

– Tegul Dievas tau dangaus karalystę duoda, panaite, bet jau nebegaliu aš, vargšė, tavo malone ilgiau naudotis. Man gėda pamanius, kad panaitė ateina į tokį prastą butelėlį, pas prastus būrus.

– Gerai, jau gerai. O ką veikia sūnelis?

Ir Lydija nusilenkė ant margojo vygelio, kur gulėjo silpniausias pasaulio pilietis. Ji žinojo, kad mirtis jau greit užspaus jam akis amžiams, bet nieko nesakė. Motina gana anksti pati patirs, kam dabar jau širdį skaudinti!

Palikusi Grigaitienę, nusiskubino pas Dabarienę, kuri metų metus guli ligos patale. Pats Dabarąs eina pas baroną į lažą. Rytą anksti išeina, vakarą vėlai pareina. Niekas neturi laiko pasirūpinti ligone; jei ne Šimonytė, supūtų Dabarienė.

Šimonio sūnūs dirba laukuose drauge su darbininkais. Ir darbininkams linksmiau, ir darbas eina sparčiau. O šiandien reikia žiūrėti, kad darbas būtų atliktas kiek galima savo jėgomis.

Ir Matas per dieną stropiai dirbo drauge. Bet dabar jau saulė arti leisenos, ir anksčiau negu kiti parėjo Matas iš laukų ir nuėjo miško link. Kaži kas jį vis ten traukė... pasvajoti?

Bet neatsisėdo jis šį kartą kaip praręs, o žingsniavo vis tolyn, iki perėjo į kitą miško pusę. Ten jau barono Goldstromo laukai.

O kas ten darosi? Ar tai ne jaunasis edelmonas? Taip, jis. Ką jis ten spardo? Užmiršta Matas, kad čia jau nebe jo tėvo laukai, tik skubina į tą pusę.

– Ich werde dich lehren, du verfluchter Hund!³ – rėkia baronas.

Dabar jau mato Matas, kas čia dedasi: ant žemės guli Dabarąs, visas kruvinas. Vienu šuoliu Matas ten. Nė žodžio neprataręs, sudavė edelmonui, kad tas kone pargriuvo.

Šimoniai visada rūpinosi engiamais, tai jiems prigimta. Ir čia, daugiau nebekreipdamas dėmesio į baroną, Matas atkėlė kruviną Dabarą.

– Kas čia buvo, ką tu padarei?

– Nieko nepadariau, tik...

– Wie kannst du es wagen, Bursche!⁴ – jau atsipeikėjęs vokie-tis rengėsi pulti Matą.

Bet Matas nėmaž nesudrebėjo. Stačiai žiūrėdamas baronui į akis aiškiai ir skambiai atsakė:

– Iki šiol tikėjau vokiečius esant tikrais edelmonais, bet šitoks tavo elgesys parodo jus kitokius! Ar visi edelmonai tokie? Visi jie taip skriaudžia vargšus baudžiauninkus? Ką?

³ Aš tave pamokysiu, prakeiktas šunie! (vok.)

⁴ Kaip tu drįsti, vaike! (vok.)

– Wie kannst du es wagen...

– Visai paprastai: lietuvius neskriaudžia žmonių ir neleidžia skriausti nė kitiems, vis viena, nors tai būtų ir vokiečių edelmonas.

Nedrįso vokiečių tverti Mato, kurio akys žibėjo, taip energingai ir grasinančiai įsmeigtos į baroną. Ir netvėrė. Tik, baisaus pykčio krečiamas, prasunkė pro dantis:

– Das sollst du mir bussen, verdammter Litauer!⁵

Ir nuėjo savo keliu. O Matas parvedė Dabarą namo, parvedė taip baisiai sumuštą dėl to, kad jis, grįždamas iš lažo, drįso pasiimti kelis pagalius malkų iš barono miško.

Šiuo atžvilgiu Matas vokiečių dar nepažino. Patsai savo akimis to dar nebuvo matęs. O motinos buvo stengtasi įtikinti, kad vokiečių edelmonai esą tokios pat kilnios sielos kaip ir lietuvių bajorai. Tik dabar jis pažino, dabar jis savo akimis pamatė, pats įsitikino, kad vokiečių edelmonai ne tokie, kokiais jie dedasi esą.

Motina pasakytų: „Ne visi tokie, vaikeliai!“ Bet Matas jau tiki brolio Etmono žodžiais, kad esama ir dar baisesnių.

Nepasakojo Matas niekam savo prietarkio su baronu. Girtis jis nemėgsta, o motina tik be reikalo krimstųsi dėl sūnaus nemandagumo.

O kitą dieną, motinos įkalbėtas, užsėdo Lukošius ant žirgo ir išjojo pas baroną Goldstromą prašyti baronaitės rankos.

Puikus Lukošiaus žirgas. Šauniai išjojo Lukošius. Kelis kartus jis atsisuko žiūrėti, ar motinos kur nematyti. Taip, aure, sode. Ji moja sūneliui balta skepetaitė. Patenkintas Lukošius gyvenimu. Jis įsitikinęs, kad jau laukia jo gelsvaplaukė edelmonaitė.

Tikrai, pilies bokšte pro mažą langelį jau mojo baronaitė. Ji davė kažį kokį jam ženklą.

Sudundėjo, sutraškėjo pilies tiltas, žengiant per jį Šimonio Lukošiaus žirgui. Ir šuoliais įjojo jis į pilies kiemą.

Jaunoj Lukošiaus krūtinėj sutvaskėjo kraujas smarkiau ir linksmiau, kad tik greičiau ten būtų. Kodėl neišeina Ortrudė jo sutikti?

⁵ Tau bus atkeršyta, prakeiktas lietuvi! (vok.)

Bet pilies kieme Lukošiaus jau laukė jaunas baronas, – su botagu rankoj. Nė žodžio nesakęs, skersai ir išilgai rėžė jis Lukošiu į veidą.

– Überbringe deinem Bruder diesen Gruss!⁶ – velnišku balsu nusijuokė ir apsiskęs nuėjo į rūmą vokietis.

Ir taip baisiai vokiečio nužemintas grįžo namo bajoro Šimonio sūnus Lukošius. Katram broliui padėkoti už tai gali, jis nežino. Katras jo brolių bent būtų drįsęs kaip nors paliesti barono Goldstromo garbę?

Etmonas? Ne! Jis dar niekada nėra matęs reikalo ginčytis su vokiečių edelmonais.

– Mano garbė to neleidžia, – sakydavo jis.

Tiesa, Etmonas nekenčia baronaičio, o tai dėl to, kad jis, būdamas lietuvės motinos vaikas, taip labai neapkenčia lietuvių, prie progos ar be progos juos dardo ir šmeižia. Bet visada Etmonas yra ejęs baronui iš kelio.

Endrius? Endriui paprastai tik ūkis terūpi. Jis pirmasis kelia, paskutinis nueina į patalą. Ir jokio kito rūpesčio jis nepažįsta. Kokių ginčų galėtų jis turėti su baronaičiu?

O Matas? Tasai svajotojas, – jaunas, silpnutis ir baimingas... Ne.

Ir Lukošius negali įspėti. Tačiau juo ilgiau jis spėlioja, juo darosi jam aiškiau, kad tasai antausis buvo jo nupelnytąs, tik ne iš vokiečio barono, o iš savo tėvo turėjo jį gauti.

Pamatęs senąją bokštą, Lukošius nuraudo iš gėdos. Ne, dar nė vienas Šimonis nebus parsinešęs iš svetimtaučio antausio. Dovanoti to negalima. Tik kaip, kaip atkeršyti? Tėvui sakyti? Tėvas atsilieptų, kad labai gerai Goldstromukas padarė.

– Ne tokios marčios, ne tokių giminių aš pageidauju, – griežtai jis buvo juk pareiškęs.

Ką pasakyt motinai, kuri daugiausia čia kalta? Lukošius nutarė tylėti, niekam nieko nesakyti: gana jau gėdos.

⁶ Šį pasveikinimą perduok savo broliui! (vok.)

Ir senis bokštas, lyg linkterėdamas senąją savo galvą, numetė naują mūro dalelę.

Tad Lukošius iškėlė tik kumštį Goldstromo dvaro link.

– Atkeršysiu tau, išgama! Ne dėl baronaitės... pasilaikyk ją sau, bet lietuvių bajoro garbę nepigu įžeisti!

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Koku tikslu tėvas Šimonis atvedavo savo vaikus į senąjį bokštą? Ką jam tas bokštas reiškė?
- 2 Kaip Šimonis auklėjo savo vaikus? Kuo skyrėsi motinos auklėjimas?
- 3 Kodėl tėvas, auklėdamas vaikus, labai daug dėmesio skyrė praeičiai?
- 4 Koks Šimonių santykis su baudžiauninkais?
- 5 Kodėl senasis Šimonis nepritarė sūnaus Lukošiaus piršlyboms Goldstromaitei?
- 6 Kūrinio pradžioje raskite personifikacijos (įasmeninimo) pavyzdžių, nusakykite jų reikšmę.

Meninis stilius (dar vadinama grožine literatūra) – literatūros stilius, turintis estetinę funkciją (sukelti jausmus). Būdingos kalbos ypatybės: vaizdingumas, kurį kuria meninėsraiškos priemonės, individualumas.

Ieva Simonaitytė

Maras

Iš romano „Aukštųjų Šimonių likimas“

Tuokart rašė vieną tūkstantį septynis šimtus ir devynis.

Rugiapjūtė. Išgąstinga kaitra kankina žmones ir gyvulius. Ne vien tik šuliniai išdžiūvę, bet ir pati Įsra vietomis sausa. Jau pernai buvo giedra ir užpernai. Seniai jau žmonės su baime laukia

kokio nors vargo ypatingai užeinant. Badą jau kenčia daug žmonių. Nėra ko valgyti dėl pernai ir užpernai buvusios sausros.

O vakar vakare keli būreliai, pareidami iš lažo, pastebėjo kažkokį keistą pasirodymą. Saulė jau buvo netoli leisenos. Tik staiga dideliu ūžimu perlėkė per orą juodas juodas šešėlis. Sparnuotas, baugus, panašus į piktąją. Nulėkė saulės link ir kelis kartus sklandė aplink ją, net visai ją uždengdamas.

Ne vienas tai matė, bet keli. Ir didelis išgąstis juos pagavo. Atsiminė žmoneliai senų padavimų, kur apie panašius pasirodymus kalbama. Bet jeigu kas pasakojo, tai niekas netikėjo – sakė: tai pasakos ir liksiančios pasakomis.

O mačiusieji aną šešėlį visą naktį nemiegojo. Jie ėjo dar savo pažįstamų įspėti, kad užeinanti Dievo bausmė. Dabar reikia tik melstis ir prisirengti mirti. Atsirado vienas ir kitas, kurie jau ir anksčiau matę ženklų danguje.

Praslinko pagaliau ir ta baugioji naktis, ir rytą, patekėjus saulei, radosi kiek drąsiau ir smagiau, nes iki tol juk niekas neatsitiko. Bet ir saulelė kažkodėl lyg ašarose paskendusį šį rytą. Tarytum nusigandusi, be jokių spindulių plaukia lyg purviname vandeny. Rodosi, saulė kaip ir nedegina, bet karštis tarsi didėja, ir žmo-

nės, būrai, baudžiauninkai beveik atsikvėpti nebegali. Taip užima jiems kažį kas žadą.

Ir štai grovo Stolbekio dvare įvyko tat pirmiausia. Dar trumpą valandėlę, ir stačio žmogaus šešėlis tuojau būtų rodęs pietus. Staiga pargriuvo ant žemės vienas darbininkas ir nebekelia.

– A, – sako atšankindamas užvaizdas, – tai tu jau pailsęs! Dar ne pietūs! Marš į darbą!

Bet darbininkas raitosi ant žemės ir jau visai nebegirdi, ką užvaizdas rėkia.

– Tai aš tavo tingumą išvarysiu, – suriko vokietis ir mušė botagu nuo skausmo besiraitantį ligojį.

Tačiau kankinys jau nebekėlė.

Stabtelėjo užvaizdas, iš karto pamanydamas darbininką užmušęs. Tą pat pamanė ir kiti laukuose dirbantieji ir užvaizdo užnugary grasino jam Dievo bausme.

Palikęs gulintį, nujojo vokietis toliau. O ten, aname lauko gale, jau raitosi mirties sopuliuose keletas moterų. Viena jų jau nebesijudina.

Dar daugiau nustebo užvaizdas. Ir bailiai ėmė teirautis, ką tai reiškia.

Niekas nieko nežinojo, niekas nesuprato, kokia čia galėtų būti liga. Tik štai mirštančiųjų moterų kūnai pajuodavo kaip anglis.

Nuleido užvaizdas rankas. Botagas iškrito jam iš pirštų, – šito jau jis daugiau nebevartos... Ir žvalgosi jis nesuprasdamas, kas dedasi aplinkui, nes ten vėl vienas tyliai jau sukniubęs ant pjautuvo. O čia vėl suklumpa jauna mergaitė. Ir jau beveik pusė darbininkų guli laukuose lyg pakirsti ant žemės.

Oras darosi vis tvankesnis. Vėjo nė kvapo nejausti. Užvaizdas šluostosi prakaitą – ir iš baimės, ir iš karščio.

– Maras!

Niekas neištarė to žodžio, niekas nė nemanė kalbėti. Bet žodis paskambėjo. Paskambėjo lyg išgąsdintas teisėjo trimitas. O štai keletas darbininkų tarėsi matantys aną šešėlį, kuris jau vakar baugindamas žmones sklandė ore. Nežiūrėdami užvaizdo, suklupo likusieji darbininkai ant žemės maldai:

– Apsaugok mus, Viešpatie, nuo maro!

Nubalęs kaip drobė užvaizdas šuoliais nulaidino¹ namo pranešti grovui, kas įvyko.

Galvotrūkčiais sumetė grovas keletą reikalingiausių daiktų į vežimą ir išskubino į Karaliaučių. Iš ten manė vykti toliau, kur galėtų apsisaugoti nuo maro.

Bet pakeliui negyvas nusirito nuo pastogės vežikas. Baisiai persigando grovas Stolbekis ir stabo ištiktas sukniubo vežime. Pasijutę laisvi, arkliai apsisuko ir grįžo namo. Ir parvežė atgal grovo Stolbekio lavoną.

O kitą dieną jau nebebuvo laukuose dirbančių žmonių.

Ir mirė žmonės, baudžiauninkai, būrai lietuviai. Mirė ne tik pavieniui, mirė krūvomis. Nameliai, buvę pilni sveikų žmonių, dabar pilni lavonų. Krito žmonės lyg lapai, šalnos pakąsti. Vieno lavono jau niekas nebelaidoja. Laidojama krūvomis. Grabų niekas nebepažįsta.

Atsiėjo pačiai vyriausybei rūpintis lavonais. Suverčia juos į dideles duobes ir užpila žemėmis be kunigo palaiminimo, be kryžiaus. Tik supilami ten aukšti kaupai, kad žmonės ir po šimtmečių atsektų, jog čia maro kapai buvę.

Ir tamsusis, baugusis maro šešėlis sklandinėjo virš žmonių galvų vis dar ir dar.

Ir ėjo gandas, šiurpulingas, baugus: naktį kitose trobelėse, pažvelgus pro langą į vidų, galima esą pamatyti neregėtą keistą žiburį, o jo šviesoje vaikščiojančios baltai apsirengusios freilinės. Ir tai esąs ženklas, kad iš šitų trobelių kitą rytą išnešią paskutinio žmogaus lavoną. Bet ir žmogus, kuris šitas baltąsias freilines pamatęs, netrukus mirštąs.

Dabaras, Goldstromo lažininkas, patsai palaidojęs savo žmoną, – nebebuvo nė vieno, kuris jam būtų padėjęs, – lėtais žingsniais parėjo per kaimą. Jis toks silpnas, kad vos kojas pavilkti begali. Skilvį graužia alkis, akys merkiasi iš nuovargio. Namų jis

¹ Laidinti – čia: smarkiai bėgti.

nemanė eiti: baugu buvo ten ir nejauku. Bet kur pagaliau rasti dabar jaukumo? Jis žengė per kaimą nesižvalgydamas. Bijojo pamatyti nemaloniųjų dvasių.

Nė pats nesuprato, kaip tai atsitiko, kad atsidūrė prie savo trobelės.

„Ne, neisiu į vidų!“ – galvojo jis.

Bet visai iš netyčių pakėlęs akis, pamatė savo trobelėje keistų būtybių. Užmiršo Dabaras, kad buvo pasiryžęs neiti ten, kur vaikščioja freilinės – dvasios. Lyg nematomos rankos traukiamas, priėjo prie lango pažiūrėti, kas viduj dedasi.

Ir kaip gražu atrodė jo trobelėje: lova dailiai pataisyta, stalas baltai dengtas, ten visokių valgių sukrauta. Prisiminė Dabarui, kad jis baisiai išalkęs. Nuo pat ryto nieko nevalgęs. O štai anos freilinės ir pastebėjo jį. Meiliai ėmė jos moti žmogui žengti į vidų. Jau nieko nebegalvojo daugiau Dabaras, o tiktai žengė į trobelę. Rankos jau nutvėrė skląstį. Nėmaž nesistebėjo jis, kad durys iš lauko užsklęstos. Įėjo, užsklendė iš vidaus. Peržengęs per stubos slenkstį, pamatė savo žmoną prie stalo besėdinčią ir gardžiai bevalgančią. Meiliai ji pažvelgė į savo vyrą:

– Labai buvau išalkusi, – sako ji savo vyrui. – Laukiau tavęs, valgysiva dabar abu. Ir visada paliksiva krūvoj. Jau į lažą tau neberekės daugiau eiti.

Kitą rytą duobkasiai išnešė Dabaro lavoną.

Ir įvyko, kad toli ir plačiai apie Įsros upę nebebuvo žmonių matyti. O kas dar gyvas, ką maras lyg iš apsirikimo buvo palikęs, tasai rytą, išėjęs į gatvę, baimingai apsižvalgo, ar pamatys dar kokį žmogų: juk negali būti visi išmirę!

Nieko nebematyti.

– Lipsiu, – sako, – ant stogo ir iš ten apsižvalgysiu. Aure, ten toli toli, matau... rūksta kaminas. Tai čia bene bus dar žmogus. Tenai, ak, ten net iš dviejų kaminų iškyla dūmai. Dievui dėkui, dar yra žmonių!

Ir išskubina žmogus patsai pakurti ugnį, nes gali atsitikti, kad vienas kitas ir iš kitų trobelių laukia ženklų.

Ir ne tik būrus: bajorus ir edelmonus aplankė juodasis maras. Štai vieną rytą, dar labai anksti, įeina tėvas Šimonis pažadinti savo vaikų.

– Vaikeliai, kelkitės, mamytė...

Nusigandę nubėgo vaikai į tėvų miegamąjį. Matas pirmasis suklupo ties motinos lova; jis be galo myli savo motiną.

– Sudiev! – pasakė motina ir iškeliavo. O jos lavonas tuojau pajuodavo kaip anglis.

Maras jau ir Šimonių namuose. Pirmoji skaudi auka.

Bet ne laikas dabar verkti ar dejuoti. Reikia lavoną gabenti į lavoninę. Tik štai sode pasigirsta klyksmas. Matas bėga lyg nesusavas, kiek kojos neša, bėga žiūrėti, kas čia darosi. O nujautimas jau sako, kad čia nauja maro auka besanti.

Vyresniosios glėby miršta jauniausioji Šimonio dukrelė, dailioji Jonė. Pakol Matas supranta, kas daryti, jau atbėgo Etmonas, atplėšė Lydiją nuo lavono. Jis buvo girdėjęs, kad reikią ligonių saugotis: iš jų galinti prilipti liga. O, nors vieną seselę jis norėtų apsaugoti nuo mirties! Vargšas nežino, kad Lydija tik buvo apsilankiusi Grigaičių butelyje, kur Grigaičių abu jau lavonai. Ji rado ten tik mažulėlį jų vaikėlį. Jis, rodos, toks silpnutis, tik akis užspausť reikia – tačiau dar gyvas ir nemano mirti. Verkia tik ir dejuoja.

Gailestingoji Lydija parsigabeno mažulėlį į namus. Taip parėjo maras į Šimonių dvarą. Lydija lyg nesava nuėjo į savo kambarį, kur verkia mažasis Grigaitukas. Tik ji jau kaip ir nebegirdi mažiuko verksmo. O jai pačiai tvinksta ašaros per veidus – ir dėl motinos, ir dėl seselės.

O kitą rytą ji jau nebeišeina iš savo kambario. Ir vaiko vaitojimo nebegirdėti. Nujautė tėvas, kad jau ir antros dukters nebėra, kad vienas po kito atplėšiami jų vaikai. Bet reikia eiti žiūrėti, rasi tik...

Lydija taip dailiai klūpo prie Grigaituko vygio, lyg kalbintų vaikėlį, lyg žaistų su juo. Lydija negali būti negyva. Dieve, ji ne!..

Mažasis Grigaičių sūnelis visai jau sustingęs, o Lydija... Kodėl jis čia pat vietoj nenumiršta?! Kodėl jis nenumiršta taip, kaip anąkart grovas Stolbekis? Tas bent nematė savųjų mirštant.

Lengvais žingsniais įeina Matas į sesutės kambarį. Jis mato tėvą pargriuvusį žemėn. Jis supranta, kad paskutinioji seselė – o jis taip labai mylėjo jas ir motiną. Ir visos trys nebegyvos. Bet Matas ramus, dar vis ramus. Jis nueina pas tėvą, atkelia jį:

– Tėveli, tai Dievo ranka.

Motinos sėtoji vaikų širdyse sėkla, matyt, nenuėjo niekais: Matas nusitiki Dievu, jis ramina ir tėvą. Matas karžygiškai stengiasi slėpti susijaudinimą. Jis atsiminė motiną, mokiusią ne bylinėtis su Dievu, o pasiduoti jo valiai.

– Taip, tai Dievo ranka, – atsakė tėvas ir, atsipalaidavęs iš sūnaus rankų, išėjo laukan.

Nebuvo betgi laiko mąstyti apie nesuprantamus Dievo kelius, nes kitą rytą ir Lukošiaus jau nebeliko tarp gyvųjų. Ir savo kerštą Goldstromui nusinešė jis į kapus.

Likusieji broliai – Etmonas, Endrius ir Matas – nuėjo į sodą iškasti kapą savo mylimiausiems. Tyliai jie kasė, nekalbėjo, tik retkarčiais braukė vienas ar kitas rankove per veidą.

Bajoro Šimonio vaikai verkia. Verkia jau ir Matas. Ir jo nusitikėjimas Dievu pradeda jau svyruoti. Sode, po senu ąžuolu, kuris dar matęs Lietuvos dievus, išauga kapas. O ties kapu suklumpa tėvas su trimis savo sūnumis maldai.

Tik štai skaudžiai sudejavo brolis Endrius. Ir Mato nusitikėjimas Dievu, gavęs naują smūgį, visai sugniužo. Nebepakėlė jis akių į brolių, kuris jau miršta tėvo glėbyje, tik pašokęs nuo kelių, bėgo, bėgo lyg proto netekęs į laukus. Ir ten jis ėmė laukti savo eilės. Jis buvo tikras, kad juodoji giltinė jo nepaliks. Tai kam dar namie būti, kam tėvą dar jaudinti?

Tiesa, namie dar tėvas ir vienas brolis, bet juk ir jie netrukus jau bus juodojo šešėlio aukos. Ir taip išmirs visi namai. Ar taip ir baigsis Šimonio giminė?

Visą dieną ir naktį bastėsi Matas po mišką ir laukus, laukdamas mirties. Tik keista: mirtis jo nenori. Rasi užmiršo jį juodoji giltinė. Bet, rodos, ne: viduriai ima degti lyg ugnies pripilti. Tai tikrai jau maro liga. Matas, atėjęs prie Įsros vagos, pasižiūri, ar jau ir jis pradeda juoduoti kaip kiti mirštantieji. Ne, jis tik baisiai išbalęs atrodo.

„O rasi aš nemirsiu, rasi išliksiu gyvas? Juk nors vienas Šimonis turi išlikti“, – nedrąsiai ima reikštis mintis.

„Būk vyras, Matai. Būk vyras ir eik namo, žiūrėk drąsiai pavojui ir likimui į akis. Eik palaidoti likusius brolius ir tėvą. Neapleisk Šimonių dvaro, iki paskutinio stovėk savo vietoj!“

Pagaliau nutarta.

Grižo Matas namo. O, koks neapsakomas džiaugsmas: tėvelis ir brolis dar gyvi! Pamatę Matą, džiaugiasi ir tėvas, ir Etmonas.

Nežiūrint siaučiančio maro, nežiūrint didžiojo kapo sode, po praamžinuoju ąžuolu, tėvas ir du sūnu tvėrėsi darbo. Reikėjo ūkį sutvarkyti, laukus valyti. O visa savo jėgomis. Darbininkų kaip ir nebeliko. Nors ir mažai, tačiau vilties dar yra, kad vienas ar kitas Šimonių išliks. Ir dvaras turi atitekti likusiajam.

Atsirado daug našlaičių, kurių tėvai juodojo maro į kapus nuvaryti. Ir Šimonis pasiėmė jų keliolika į savo dvarą, ėmė jais rūpintis.

Ir keista: nuo to laiko Šimonių dvare nebemirė nė vienas.

Praūžė maras pro dvarą, praūžė ir pro Lietuvos šalį, čia mažiau, ten daugiau, o kitur net visus gyventojus nuvarydamas į kapus.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kelintame amžiuje vyksta šioje ištraukoje aprašomas veiksmas? Ką iš istorijos pamokų žinote apie marą?
- 2 Kaip maras pateko į Šimonių dvarą?
- 3 Apie kurio veikėjo jausmus šioje ištraukoje daugiausiai kalbama?
- 4 Kodėl Matas pabėga iš namų ir pasislepia miške?
- 5 Kaip Šimonių vyrai išreiškėdavo savo jausmus? Kokie jie stengėsi būti?
- 6 Koku būdu Matas Šimonis stengėsi nugalėti skausmą dėl artimųjų netekties?

Ieva Simonaitytė

Išvartytas

Iš romano „Aukštųjų Šimonių likimas“

Gana siautęs maras, ištuštinęs beveik visus namus ir namelius Įsros pakrantėj, kaip juodasis šešėlis pasitraukė, pamažu atslūgo. Lengviau jau atsikvėpė likusieji. Įgavo vėl drąsos gyventi žmoneliai. Tik labai sunku buvo pradėti iš naujo gyvenimą.

Čia vyro nebėra, pelnytojo, rūpintojo nebeliko. Ten žmonos, ten motinos reikia. Nors prie skurdo vargo, prie juodos duonos būtų vaikai ir pripratę, tačiau kai kur nebėra rankos, kuri ir juodos duonos kąsnelį paduotų.

Motinėlė visada yra vaikelių paguoda. O dabar nebėra motinos, nebėra rūpintojos, slaugytojos vargšams našlaitėliams. Jeigu tėvelis išliko, jis eina į dvaro lažą. Vaikučiai, palikę namie, kenčia šaltį ir badą. Ir nė vieno, kuris brauktų nors ir rupia ranka per suveltus plaukelius. Nėra nė vieno, kuris verkiantįjį paguostų, užjaustų. Tuščios būrų trobelės, beveik visos tuščios.

Dar vienur kitur užmiršęs maras silpnus senelius, gulinčius ligos patale. Niekas pas juos nebeateina, niekas jiems duonos kąsnelio neatneša, sriubsnelio vandens neprikiša. Ir badas, juos gana kankinęs, užspaudžia pagaliau akis.

Daug našlaičių priglaudė Šimoniai savo dvare. Džiaugiasi vaikučiai, nors ir pro ašaras, atradę naują tėviškę. Ir labai dėkingi jie šeimnininkui, naujajam savo tėveliui. Pripratę prie darbo, stropiai dirba vaikai ir Šimonių dvare. Linksmi dirba, nes alkti nebereikia.

Džiaugiasi senis Šimonis, nors šitaip galėjęs padėti savo žmonėms. Ir vėl jis pilnas geros vilties žvelgia į ateitį. Tiesa, krūtinėje jis jaučia kažį kokį išsiilgimą, kažį kokį trūkumą.

Etmonas dirba kaip milžinas, jam rūpi nenuleisti dvaro, nenuleisti ūkio, išlaikyti ateičiai Šimonių turtą.

Tik Matas dar didesnis svajotojas negu kada nors anksčiau. Ne kartą, pasirėmęs ant kastuvo, žvelgia jis į toli, lyg kažį ką ypatingo ten matydamas. Ne kartą užsidengia jis rankomis veidą ir akis, lyg norėdamas išvengti kokio baisaus reginio. Tuomet turbūt vaizduojasi jam praeitis: motinos, sesučių, brolių mirtis... kaip vienas po kito jie dingę, žuvo... be atsisveikinimo žodžio, be atsisveikinimo žvilgsnio. O Matas juos visus taip labai mylėjo!

O rasi jam vaizduojasi ateitis?

Niekas jo neklausė, ir niekam jis nereiškė savo minčių. Ir su kuo kalbėti? Tėvelis senas ir patsai jau kenčia gana didelį sielvarumą, patsai gana vargų prispaustas.

Kiek kartų per dieną jis lanko didįjį kapą po senuoju ąžuolu? Dažnai ten jis klūpo. Ir dažnai braukia ranka per akis. Skaudu tat Matui. Ašaros, riedančios per tėvo veidą, visada pravirkdo net nejausmingo žmogaus sielą. O Matas – Šimonio sūnus!

Niekada jau nebevedė tėvas savo sūnų aukštyn į senąjį bokštą, niekada ranka neberodė į aną medį, po kuriuo didysis Lietuvos kunigaikštis stovėjęs.

Tik retkarčiais, leidžiantis saulei ir tamsai apdengiant pasaulį, paima senis Šimonis abu savo sūnu už rankų ir eina su jais į sodą, ties didžiuoju kapu sustodamas.

Niekada senis Šimonis daug nekalbėjo. Per visą savo amžių nebuvo pasakęs jis vieno žodžio per daug. O atėjęs su vaikais pas kapą, visiškai nutildavo ir, nususukęs nuo vaikų, žvelgdavo į tolą, miško link.

Ir nei Matas, nei Etmonas nežiūri tėvui į akis. Juodu gerai žino, kad jam tatai nemielia, rasi tėvelis verkia. Nebuvo pratę Šimoniai verkti niekada. O ir dabar niekas nepasakys, kad verkia senasis Šimonis. Ne, tik ašaros byra jam per veidus tyliai tyliai. O pro ašaras jis gali taip malonia šypsena, beveik linksmai pratarti:

– Pasakykite labai naktį kapui ir eikite namo, vaikeliai. Aš dar čia kiek pasiliksiu.

Ne, Šimonio balsas nėra nedreba. Ir Etmonas jau svyruoja: rasi tėvelis tik taip mintyse buvo paskendęs. Bet Matas žino daugiau. Ir jis dar laimingas, kad likimas nors tėvą jam paliko. Tokį tėvą, kaip Šimonį, ir tokį brolių, kaip Etmoną. „Kaip Dievas deda, vis gerai“, – jau vėl linksta jis pritarti motinėlės žodžiams.

Ir išaušo nelaimingoji diena, nulėmusi Mato likimą.

– Kas tas toks, kur trankosi po laukus? – sako įeidamas pietų Etmonas. – Jau visą rytą jis ten bastosi: čia vieną kalbina, čia kitą iš vaikų, iš praeinančių.

– Rasi vyriausybės siūstas koks valdininkas, – atsako tėvas.

Bet netrukus ateina jau vokiečiai ir į kiemą. Teiraujasi, kur čia šeimininkas.

Išėina Šimonis sutikti svetimąjį. Pasveikina jį kaip mielą svečią. Paprašo užėti, nes Šimoniai jau iš amžių pagarsėję vaišingumu.

Nors ir blogi laikai, ir užuot pagirtojo lietuviškojo alaus tik prasto gėrimo Šimonis begali pasiūlyti, vis viena nepavalgydinęs neišleidžia jis nė vieno žmogaus.

Pavaišino jis ir šį svetimąjį.

– Kieno tie vaikai, tokia jų daugybė? – paklausė pagaliau vokiečiai.

– Tai mirusiųjų per marą būrų vaikai, nedaug jų tėra, tik...

– Vokiečių nė vieno?

– Ne, juk vokiečiai pasirūpino patys savo tautiečiais.

– Ach so!¹ Bet dabar pasistenk juos greit išvaryti: jiems nebebus čia vietos. Aš esu vyriausybės siūstas.

Nustebo Šimonis: jis nesupranta, ką svetimasis mano. Juk jo dvaras, jo namai, ir jam norima įsakinėti išvaryti našlaičius. Ne, to nebus.

– O kodėl jiems nebebūtų čia vietos, galima paklausti?

– Pamatysi.

Išėjo svetimasis nei dėkui, nei sudiev nepasakęs.

O Šimonis, galvą kratydamas, ėjo su Etmonu ir Matu pasitarti.

Neilgai betruko, ir štai jau ateina keliolika žmonių į Šimonių dvarą. Visai svetimi. Dievas žino, iš kur parsiplovę. Jų išvaizda parodo, kad iš jų nieko gero nesulauksi. Jau ir jų kalba, tiesa, voikiška, bet skamba taip keistai, taip negirdėtai.

Nuėjo Šimonis paklausti jų, ko jie pageidauja.

– Mes čia pasiliksime, – stengėsi vienas Šimoniui paaiškinti.

– Bet man darbininkų nereikia. Štai pilnas kiemas mano darbininkų, – rodo jis į našlaičius, besidarbuojančius kieme.

Ir kažį koks keistas rūpestis staigiai sugniaužė Šimonio krūtinę.

Anas, su svetimaisiais atėjęs, ėmė lyg raminti Šimonį.

– Tik kelioms savaitėms: paskui jie išeis į tuščias, išmirusias vietas. Reikia apgyvendinti kraštą, juk taip palikti negalima, tai turėtumei ir pats suprasti. O kadangi tušti, išmirusieji namai valomi...

Ir paliko svetimieji. Šimonis stengėsi ir juos meiliai pavaišinti: pavalgydino, parodė jiems vietas, kur nakvoti. Dvare vietos daug.

Bet atvykusieji svečiai pradėjo savotiškai šeiminkauti. Nustebo dar daugiau Šimoniai. O pagaliau suprato, kad ne juokais atėję svetimieji dar gali ir juos pačius išvaryti iš dvaro. Susirūpinęs Šimonis kreipėsi į atėjūnų vadą:

– Nesuprantu, ką jūsų žmonės sau mano. Juk dvaras man ir mano vaikams priklauso, juk aš čia dar vis manau esąs šeiminkas.

¹ Šit kaip! (vok.)

- Buvai, – paaiškino šaipydamasis vokietis.
- Kaip tai?
- Mes esame vokiečiai ir atvykome čia apsigyventi ne kaip bernai, bet kaip ponai. Supranti dabar? Vokiečiai nėra prąte vergauti, o dargi lietuviams, – pasakė ir piktai nusijuokė.
- Bet juk sakėte...
- Mes sakėme, kad čia pasiliksimė. O kadangi šis dvaras mums patinka...
- Dabar tikrai supyko Šimonis:
- Niekados, kol aš gyvas! Kiekvienas svetimųjų teperžengs mano namų slenkstį kaip svečias, bet niekada kaip šeimininkas! Lauk iš mano dvaro!
- Gana ilgai tu čia viešpatavai, seni, dabar jau laikas užleisti vietą kitiems. Čia vokiečių žemė, čia vokiečiai ir ponai! – pastebėjo kitas atėjūnų.
- Niekados! – dar kartą pakartojo senis Šimonis.
- Bet jis nepastebėjo, nepastebėjo nei Matas, nei Etmonas, kaip vienas svetimųjų nusitvėrė lazdos.
- Ir du gerai pataikintu lazdos smūgiu ūmai ištiesė senąjį Šimonį į žolyną.
- Tik dabar, kada pamatė tėvą žolyne be žado ir kraujais aptekusį, susiprato Etmonas ir lyg mirtinai sužeistas žvėris šaukdamas puolė svetimuosius. Išplėšė galvažudžiui iš rankos lazda ir, primušęs šitąjį, puolė būrį kitų.
- Tikrai, vienas kitas svetimųjų, ištiktas milžino smūgio, jau nebesijudina, keli raitosi ant žemės kruvini. O Etmonas dar vis siaučia. Ant kieno nugaros lazda krinta, tas ir guli. Taip pamažu jis eina pirmyn, valydamas dvarą nuo bastūnų.
- Bet taip tik atrodo: štai kiemas jau pilnas svetimų žmonių. Ir jie nutvėrė ir surišo milžiną Etmoną Šimonį. Nebegalėjo atsisveikinti Etmonas nei su mirštančiuoju tėvu, nei su paskutiniu savo broliu. Kelis žodžius dar jis prišaukė Matui, kurių svetimieji nesuprato, o tada išvilko vokiečiai jaunąjį lietuvių galiūną. Išvilko jį, ir dar tą patį vakarą atsisveikino Etmonas su šiuo pasauliu.

O Matas? Jis negalėjo brolio gelbėti. Jis laikė glėbyje mirštantį savo tėvą. Nebeatidarė tėvas akių, nebepasakė jis nė sudiev ir paskutinį atdūšį išleido savo jauniausiojo sūnaus rankose. Mirė paskutinis lietuvis bajoras Įsros pakrantėje.

Nustojus širdžiai plakti, pamažu atšalo kūnas, pamažu sustiro lavonas. O Matas verkė. Tiesa, jis nešaukė, nedejavo. Jo kūnas nedrebėjo. Baisiausiam, tamsiausiam akimirksny jis susiprato esąs Šimonio sūnus ir kad Šimoniai nepratę parodyti, atskleisti savo sielos svetimųjų akyse, nepratę džiuginti vokiečių savo skausmais. Visada jie tylėjo. Ta viena viltis, ta viena atspirtis ir beliko lietuviams, tiek amžių svetimų ponystėj gyvenantiems.

Bet ašarų nesulaikysi, juo labiau jei palieki vieną vienas tarp plėšriųjų žvėrių, nežmonių. Ir jis stebisi, kad dar gyvas. Ar jo nemato anie žvėrys, ar palaiko jį kaip atskirą, ypatingą kąsnį... Matas laukė, ar tik neateis pagaliau ir jo valanda. Ir kam jam begyventi? Tėviškė svetimųjų, barbarų rankose. Tėvo nebėra. Brolio nebėra. Rasi jau stovi už nugaros vienas bastūnų, iškėlęs lazda, kaip pirma tėvui.

„Kad tik greičiausiai kristų lazda ant galvos! Būtų geriau!”

Bet kieme nebeliko nė vieno svetimųjų: rūmuose jie puotauja, girtauja. Dvaro rūsy rado jie Šimonių rūpestingai saugojamų, tik didelėms šventėms skiriamų gėrimų.

Paskamba jau ir dainos, nedailios, nedoros dainos.

O Matas vis dar klūpo su tėvo lavonu glėbyje. Bet Matas juk ne vienas: aplink jį sustoję vaikai našlaičiai, ir jie garsiai verkia dėl užmušto tėvelio, dėl brangaus geradario.

– Kur mes dingsime, kur mes dingsime? – girdi Matas vaikelius dejuojant.

Pagaliau nuleido Matas tėvą į žolyną, atsinešė vandens, nuprausė kraujus nuo veido ir rankų, įsiautė į baltą drobulę lavoną ir nunešė į sodą. Ir ties senuoju ąžuolu, kuris dar matęs senųjų lietuvių dievus, ir ties jau čia esančiu kapu iškasė jis naują duobę ir įdėjo tėvelio lavoną. Bet neužrausė.

– Vaikai, ar matė kas iš jūsų, kur dingo Etmonas, kur jį dėjo?

Taip, vaikai matė:

– Ten, ten!

Bet niekas nepasakoja, ką vokiečiai su juo padarė, lyg jaustų ir suprastų vaikučiai, kad tai galėtų per daug būti Matui.

Ir štai keletas stipresniųjų pusaugių vaikinių jau parneša Etmoną namo – į tėviškę. Ir dvaro sode, šalia tėvo, paguldė Matas Etmoną – paskutinįjį savo brolių.

Ne, Matas jau nebeverkia: užgrūdinta jau širdis, išdžiūvusios jau akys.

– Tai Dievo ranka! – tarsi girdi Matas motinos balsą.

Tačiau ne nusitikėjimu jis kelia akis danguna, ne melstis, tik, paėmęs kastuvą, sukandęs dantis skubiai užrausė duobę.

Ir kapas po ąžuolu dar didesnis.

– Tai vokiečių Dievo ranka!

Nutirpo Matas: tai buvo tėvo balsas. Aiškiai tarti tėvo žodžiai.

„Ar aš jau iš proto einu, ar jau išėjau? – klausia Matas savęs. – Juk tėvas čia, žemėje. Argi tikrai jo dvasia kalbėtų į nusiminusį sūnų? Sako, kad taip kartais būna. Kaip tik jis sakė: „Tai vokiečių Dievo...”

Dabar suklupo Matas po ąžuolu melstis. Bet žodžių neranda. Ką motinėlė mokė, visa, rodos, užmiršta. Nieko... Štai kas dar atminty paliko:

– Nevesk mūs į pagundymą! Nevesk mūs į pagundymą! – vis kartoja Matas.

Reikėtų sukalbėti visą „Tėve mūsų“. Rodosi, ir aplinkui stovintieji našlaičiai to laukia. Tik kad toliau bus: kaltės atleidimas...

„Ne, nekalsiu pats savęs prie kryžiaus! Aš ne Dievas, aš žmogus! Jie žinojo, ką darė, atimdami mums tėviškę. Tik viena prašau: nevesk manęs į pagundymą! Švarios turi pasilikti paskutiniojo Šimonio rankos!“

Kada rytuose patekėjo aušra, pažadėdama skaistų rytmetį, pasakė Matas didžiajam kapui sudiev. Atsisveikino ir su verkiančiais našlaičiais:

– Tegul Dievas būna nors jums malonus. Aš pats nieko nebeturiu, niekuo jums padėti negaliu.

Ir tada išėjo Matas – su keliais ryšulėliais rankose. Išėjo iš tėviškės.

O kada atsisuko dar kartą namų link paskutiniu žvilgsniu atsisveikinti dar su tėviške, pastebėjo jis mojančią jam sudiev... senelį bokštą. Jis, lyg norėdamas sekti paskutinį Šimonį, ilgai ir toli jį lydėti, gerokai pakrypo į Įsros vagą.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kaip Šimonių šeima po ištikusios nelaimės bandė susitvarkyti savo gyvenimą?
- 2 Kaip maras pakeitė kitų prie Įsros kranto gyvenusių šeimų gyvenimą?
- 3 Kokia dar nelaimė pasiekė Šimonių dvarą?
- 4 Kaip vertinate Šimonio kovą su vokiečiais atėjūnais dėl dvaro?
- 5 Kaip suprantate žodį *kolonistai*?
- 6 Pagal skaitytas I. Simonaitytės „Aukštųjų Šimonių likimo“ ištraukas parašykite Šimonių šeimos charakteristiką.
- 7 Bandykite atskleisti Mato Šimonio jausmus, paliekant gimtuosius namus ir kapą po ąžuolu.

- 8 Parašykite Matui Šimoniui asmeninį laišką. Gerai apgalvokite, ką norėtute jam pasakyti, kad jūsų žodžiai nebūtų banalūs ir nežeistų tiek skausmo patyrusio žmogaus.

Ieva Simonaitytė

Ilgesys

Iš romano „Aukštųjų Šimonių likimas“

Laikas bėga, metai banguoja lyg jūrės tolyn ir tolyn: ar į krantą – užuomaršą, kur sudūžta ir išnyksta lyg putojančios bangos ir niekas jų daugiau nebemini; ar daužosi į uolas – grūmojančią likimą.

Matas Šimonis rado priebėgos, rado uždingsnio Aukštųjų pakalnėje. Atplaukęs iš audroje šėlstančio okeano į ramųjį uostą, laivelis įkrypo į įlanką, ir išmestasis inkaras stipriai įsitvėrė į gelmę.

Niekas Šimonio čia nebekrutina, niekas nebekliudo, lyg užmirštas jis būtų. Ir tai Matui malonu. Krūtinėje žaizdos pamažu jau gyja, globojamos maloniųjų Gerdos rankų. Ir širdis nebekraujuoja. Tačiau neišgydomas skaudulys joje slepiasi. Gerda to nežino. Ir negali žinoti. Juk pažadėjo kitados jai Matas nebeminėti, užmiršti praeitį.

Pažadėjo, o tačiau priaugantiems savo vaikams jis nuolat pasakojo apie dar stovintį Įsros pakrantėje bokštą, iš kurio galima matyti seną ąžuolą, po kuriuo kitados Lietuvos karalius stovėjęs.

– Ar turėjo jis ir auksinį vainiką ant galvos? – paklausė anądien jauniausioji Mato dukrelė Katrytė.

– Žinoma, turėjo, – atrėžė sūnus Ansis, – karaliai visi vainikuoti.

– Tai jau netiesa, kad karaliai, į karą eidami, vainiką užsideda, – pamokė Etmonas, kuriam jau laikas į kariuomenę.

– Bet kaip kareiviai tada žino, kad jis karalius? – nori Katrytė žinoti.

Ilgai ginčijasi vaikai dėl vainikuotojo karaliaus. Motina juokiasi ir džiaugiasi, kad vaikai tokie gudrūs. O tėvas tyli. Mato Šimonio sielą kankina skaudus ilgesys. Ir šita sielos kančia, šitas skaudulys neišdils iki jo paskutinės dienos.

Mato Šimonio sūnų Etmoną jau šaukia į kariuomenę.

Priruošė motina kelionei ryšulių kelis. Nors ir verkė, bet ir džiaugėsi Šimonienė: jos sūnus jau vyras!

Tėvas ir motina išlydėjo sūnų per šilus. Iki Aistės upelioėjo motina drauge. Širdingai ten ji atbučiavo sūnelį.

– Aš palydėsiu dar iki Veviržo, – sako tėvas, – prižiūrėsiu, kad plaustininkas gerai perkeltų per upę.

O tada nutvėrė Šimonis sūnaus ranką ir prašė paklaudyti:

– ...Ten tai teka Įsra. Eik paupiu tolyn ir tu pamatysi bokštą, seną, jau pakrypusį, plyšiuotą. Nueik į dvarą ir žiūrėk, kas ten dedasi. O dvaro sode yra didelis kapas... Nueik ir pasimelsk prie jo... mano vardu! O rasi užėisi ir į bokštą. Ten apsižvalgydamas žiūrėk į vakarus: ten stovi senas ažuolas; kitados čia augo du kamienu iš vieno kelmo... juk tu žinai.

Kur Etmonas nežinos!

Ir ties Veviržu atsisveikino sūnus. Ilgai stovėjo Matas Šimonis ant Veviržo kranto ir žvelgė paskui sūnų, kol jis pagaliau dingo iš akių.

Po kelerių metų grįžo Etmonas namo. Jis žymiai paaugęs, sudrūtėjęs, dailesnis. Ir judrus, ir prašmatnus, tai čia, tai ten įpina vokiškų sakinių. Šimonienė nežino iš džiaugsmo kur tvertis.

– Ir tas mandrumas Etmono, apsaugok Dieve!

Brolis ir sesuo juokiasi pilvą susiėmę, juodviem naujiena, nes brolis Etmonas parodo, kokius kareivius jis matęs, ir pats komanduoja:

– Gewehr auf, marsch, marsch!¹ – ir pats žygiuoja su pagaliu per kiemą.

¹ Šautuvą ant peties, marš, marš! (vok.)

Tik tėvui dar nė kartą nepažiūrėjo sūnus į akis. Visada stengdavosi nepalikti su tėvu vienas. Praėjo ne viena diena ir savaitė, o Šimonis dar vis nepriėjo sūnaus paklausti.

O sūnus lyg tyčia tai čia, tai ten vokiškai mekena.

Ir kartą pagaliau, kastuvais nešini, išėjo tėvas ir sūnus į lauko galą.

Abu tyli, abu viena mintis kamuoja. Atsikosi tėvas, atsikosi ir sūnus. Daugiau nieko. Pagaliau Matas Šimonis nebeiškenčia: žinoti, žinoti!

Metė tėvas kastuvą, nutvėrė sūnų už pečių, – čia pastebėjo Matas, kad sūnus už jį jau šauniai didesnis ir petingesnis, labai į brolių Etmoną panašus.

– Ar buvai, Etmonuk?

Etmonas rauslioja koja žemės grumstą. Ir kulnim trenkia, ir kastuvu kerta, – pasirodo, kad tai akmuo, aplipęs moliu.

– Buvau.

– Na ir ką, kaip? – tėvo balsas dreba, nors ir menka šypsena stengiasi jo lūpas nušviesti.

„Kaži ar tai jau tėvas sensta? – pamanė sau Etmonas. – Juk tokiu drebančiu balsu jis niekada nekalbėdavo“. Bet pagaliau jau lyg ir gaila, ir sūnus pažvelgė tėvui į akis:

– Buvau, bet nieko neberadau. Jokio bokšto nebebuvo, jokios girios anapus Įsros, jokie...

– Bet kapas sode? Vaike, kapas? – ne tėvo tai buvo balsas, bet didžiosios Šimonio sielos dejonė.

– Niekas manęs į sodą neįleido. Negana dailiai buvau apsirengęs. Aš ėjau padaržėmis, maniau ką nors pamatyti. Vienas didelis ažuolas buvo darže, bet kapo jokio nebemačiau. Visai jau ne taip ten buvo, kaip tu pasakodavai.

Ir Matas Šimonis jau vėl turi kastuvą rankoj, ir dirba jis, ir kasa. Ne, dabar jau tėvas nebeieško sūnaus akių – žvilgsniu klausdamas, ir tik retkarčiais žvelgia jis pietų link, iš kur atsiučia šiltas vėjas. Bet ten, toli padangėse, ūksta, rasi ir dėl to jis susirūpinęs.

Ir susyk gailisi Etmonas tėvo, kuris staiga toks senas atrodo. „Būt reikėję geriau ką nors pameluoti, kremtasi Etmonas. Juk iš jo pasakojimų žinau, kaip ten atrodė kitados”.

Bet ne, tėvui negalima meluoti. Juk ne meluoti tėvai jį augindami mokė. Visada tiesą liepė kalbėti, nors tai ir skaudu būtų. Ir kodėl negali tėvas užmiršti praeities? Juk vis viena nieko nebesugrąžinsi.

„Tėvas būtų nors šiek tiek prasidžiugęs, – graužia Etmoną sąžinė. – Juk jis patsai jau niekada nebenueis tenai, patsai jau nebeįsitikins, ar tikrai taip yra. Ir linksmi jis dabar su manim šnekėtų; aš galėčiau tylėti. Betgi jau pasakyta, nebeatšauksi”.

Etmonas norėtų tėvą nuraminti, paguosti, tik nežino kaip. Jaunasis Šimoniukas ne didžiūnų rūmuose gimęs augęs, kur vaikai bajoriškai auklėjami.

Jaunasis Šimoniukas gimęs Aukštujuose, kur žiemą speigai laužo tvorą, trupina medžių šakas; kur vėjai ūžia ir švilpia pro ausis lyg vaikai išdykėliai, vis rieškutėmis mėtydami smiltis į akis; kur viesulai verčia medžius iš šaknų ir drasko šiaudinius stogus; kur, kelmus raudamas, žmogus sustingsta ir pučia į kumščius, norėdamas atšildyti sušalusius pirštus.

Etmonas Šimoniukas užaugęs Aukštujuose, kur saulė nema-loniai gali kepinti ir kaitinti; kur ne kartą nuo vasaros kaitros šilai

užsidega, ganyklos nuraudonuoja; kur ne basas, o tik klumpėtas tevaikščiosi per karštąją smiltį, kur iš visų keturių dangaus kraštų užkilę baugūs debesys, susitikę virš aukštujiškių galvų, virsta skaudinga perkūnija, kuri traška ir braška, lyg pats pragaras būtų paleistas.

Čia augant dingsta lepumas ir lipšnumas. Čia jau vaiku būdamas tampa vyru, tvirtu, atkakliu, kartais ir rupiu, lyg netašytu.

Aukštųjų žiemos šalčių, Aukštųjų vasaros kaitrų ir Aukštųjų vargų užgrūdinta jaunoji, būriškoji Šimonių karta.

Nuo tos dienos iš Mato burnos jau niekas nebegirdėjo nė žodžio apie paliktąją Įsros pakrantėje bokštą, apie kapą bajorijos sode. Ir užmiršta amžiams liko ta vieta, iš kur kilęs pirmasis Aukštųjų Šimonis.

Dar keletas metų, ir Matas Šimonis iškeliavo į anuos amžius. Visus jį spaudusius vargus nusinešė jis į Aukštųjų kapus.

Ir tuomet likimas atskleidė antrąjį lapą.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kaip maras ir vokiečių atėjūnai paveikė Mato Šimonio likimą?
- 2 Su kuo romane lyginama laiko tėkmė, kokia metafora pavartojama apibūdinant Mato Šimonio apsisistojimą Aukštujuose?
- 3 Iš kurių Mato poelgių žinome, kad bokštas Įsros pakrantėje ir kapas dvaro sode niekados neišdilo jam iš atminties?
- 4 Kaip Matas Šimonis bandė auklėti savo vaikus?
- 5 Kodėl sūnus Etmonas, sugrįžęs iš kariuomenės, gailisi nepamelavęs tėvui?
- 6 Perskaitykite visą I. Simonaitytės romaną „Aukštųjų Šimonių likimas“.
- 7 Kuriuo asmeniu pasakotojas kalba romane „Aukštųjų Šimonių likimas“? Ar jis yra visažinis? Įrodykite.
- 8 Pagal tematiką kokio tipo romanu laikytumėte šį romaną?
- 9 Kokio istorinio romano ištrauką šiais metais skaitėte?
- 10 Kokius romanus labiausiai mėgstate skaityti? Papasakokite.

Romanas – pagrindinis naujųjų laikų epikos žanras, kuriam priskirtini įvairios struktūros ir tematikos ilgi prozos kūriniai. Nuo novelės, apsakymo, apysakos romanas skiriasi labiau šakota fabula, sudėtingesne laiko ir erdvės sąranga, gausesniais personažais, siekimu aprėpti vaizduojamą visumą. Pagrindiniai jo struktūros elementai: pasakojimas ir vaizduojamas objektas – sukurtas „galimas pasaulis“, įprasminantis asmenybės, žmonių grupės, bendruomenės likimą, istorinį laikotarpį, kokį nors socialinį reiškinių ir pan. Pagal pasirinktą tematiką romanas gali būti: buitinis, socialinis, psichologinis, filosofinis, istorinis, fantastinis, nuotykių ir kt. Pagal pasakojimo būdą romano pasakotojas gali būti: kalbantis trečiuoju arba pirmuoju asmeniu, visažinis, lyrinis, satyrinis ir kt.

Jonas Strielkūnas

Jonas Strielkūnas gimė 1939 m. kovo 16 d. Putauskuose (Panevėžio raj.). Poetas, vertėjas. Baigė vidurinę mokyklą, dirbo „Literatūros ir meno“ redakcijoje. Išleido eilėraščių rinkinius „Raudoni šermukšniai“, „Vėjas rugiuos“, „Varpo kėlimas“, „Po tylinčiom žvaigždėm“, „Lapkričio medis“, „Pirmoji meilės knyga“, „Tamsūs buvo žiedai“, „Trečias brolis“, „Žirgo maudymas“, išvertė N. Nekrasovo, F. Tiutčevo, A. Feto ir kt. poetų kūrybos. Mirė 2010 m. gegužės 9 d.

Jonas Strielkūnas

Liūdnas raitelis

Kurgi jis joja, tas raitelis liūdnas,
Kurgi jis joja naktį vėjuotą?
Ką jis paliko, tas raitelis liūdnas –
Savo gimtines gaisravietę juodą?

Ko jis neteko, tas raitelis liūdnas –
Sesę ar žmoną turėjo palikti?
Ko gi jis ieško, tas raitelis liūdnas –
Draugą ar priešą nori sutikti?

Ko gi jis trokšta, tas raitelis liūdnas –
Kerštą ar karstą pajusti skuba?
Joja, nesako tas raitelis liūdnas –
Krauju ar prakaitu permirkę rūbai...

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kokį pirmą įspūdį padarė jums šis eilėraštis?
- 2 Ką eilėraščiui suteikia klaustukai, daugtaškis?
- 3 Kaip kuriama eilėraščio nuotaika? Kokia ji?

Kiekgi ten jūsų?

Kiekgi ten jūsų – neapraudotų,
Bevardžių – guli po Vilniaus žeme?
Kruvinas prakaitas iš sienų raudonų
Sunkias pavasarį ankstų kasmet.

Kiekgi ten jūsų – rimbais kapotų,
Statytų prie sienos, keistų į šunis?
Nieks neatsako. Tik po bokštu kampuotu
Šimtmečiai gaudžia lyg šulinys.

Tiktai perkūnas į žemę trenkia,
Ieško gyvų amžinų pamatų.
Kiekgi ten jūsų – tylių, didžiarankių –
Laikote miestą ant rankų tvirtų?..

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Nurodykite eilėraščiuose esančius retorinius klausimus. Ko siekiama vartojant retorinius klausimus?
- 2 Apie kokius didvyrius kalbama eilėraštyje „Kiekgi ten jūsų“?
- 3 Ką reiškia žodžiai:
„Kiekgi ten jūsų – tylių didžiarankių –
Laikote miestą ant rankų tvirtų?..”

Retorinis klausimas – teigimas klausimo forma, klausimas, į kurį nereikalaujama atsakyti. Retoriniai klausimai vartojami dėl efekto, didesnio raiškumo.

Pakartokime!

- 1 Išdiskutuokite pateiktas temas, viena jų parašykite rašinį.
 1. Mindaugas – žmogus, Mindaugas – valdovas
 2. Kuo panašūs du valdovai Herkus Mantas ir Mindaugas?
 3. Ar valdovas gali būti laimingas? Kaip jūs suprantate, kas yra gyvenimo tikslas? Kas yra laimė?
 4. Ar reikia būti patriotu?
 5. Išplėtokite šią Justino Marcinkevičiaus mintį: „Ką tai reiškia „gyvenimo prasmė“? Jos nėra atskirai nuo manęs ir nuo visuomenės, kurioje gyvenu. Vadinasi, tikslai išreiškdamas save vienu ar kitu darbu, priimtinu, naudingu, reikalingu visuomenei, aš deklaruojau savo individualų gyvenimo prasmės suvokimą.”
- 2 Rašykite atvirą laišką reikalaudami, kad jūsų mokykloje būtų daugiau istorijos pamokų. Argumentuokite.

SUDĖTINIAI BEJUNGTUKIAI SAKINIAI

Sudėtiniai sakiniai, kuriuos sudaro keli vientisiniai sakiniai, sujungti intonacija, bet be jungtukų, vadinami **sudėtiniais sujungiamaisiais bejungtukiais sakiniiais**.

Pvz.:

Saulė nusileido, slėnį dengė tiršta prieblanda.

Visi keturi sukluso: iš miško slinko vos girdimas verksmas.

Čia būtų Mantas – mūsų vėliavos jau plevėsuotų ant pilies.

Sudėtinių bejungtukių sakinių dėmenimis:

- a. nusakomi vienu laiku ar vienas po kito vykstantys veiksmai ar reiškiniai:

Pro langą šmėstelėjo žmogaus šešėlis, sutrinksėjo durys, priemenėje pasigirdo energingas kojų trypimas. (J. A.)

Švietė saulė, oras buvo skaidrus, vaikai maudėsi jūroje.

- b. gretinami skirtingi arba priešingi dalykai:
Ledas slidus, žmogaus gyvenimas dar slidesnis. (tts.)
Darbas duoną pelno, tinginystė – vargą. (tts.)
- c. nusakomas veiksmų ir reiškinių sąlygotumas:
Bus gražus oras – eisime pasivaikščioti.
Būčiau žinojęs, būčiau ir kojos iš namų nekėlęs.
- d. papildomas, aiškinamas pirmojo iš jų turinys, nusakoma priežastis ir pasekmė:
*Ji atvažiavo čia pasilinksinti – nereikia gadinti jai nuotai-
kos.* (A. Vc.)
Orai atšilo – ūkininkai nuims visą derlių.
*Briedė laukia didelės blogybės: jai už nugaros aidi varovų
balsai.* (J. Tg.)

- 1** Sudėtinius jungtukinius sakinius pakeiskite bejungtukiais.
1. Mokyklos kieme piktai suamsėjo šuo, ir kažkas šmestelėjo pro langą. (R. L.)
 2. Aš esu tik žmogus, o jums reikia didvyrių. (J. G.)
 3. Valgydami susitarėm, kad prie laužo budėsime visą naktį. (V. D.)
 4. Metai bėga, ir laiko dulkės užneša daug įvykių. (A. Vc.)
 5. Pake-
liu galvą, bet tuojau ji vėl svyra ant krūtinės. (A. Vc.)
- 2** Pabaikite rašyti sudėtinius bejungtukius sakinius.
1. Vėjas aprimo,
 2. Žiūriu –
 3. Prasideda žiema –
 4. Rugiapjūtė pasibaigė –
 5. Saulė pasirodė,
- 3** Skyrium nurašykite vientisinius ir sudėtinius bejungtukius saki-
nius.
1. Akys nori, širdis nepriima. (tts.)
 2. Leisk kiaulę po sta-
lu – ji ant stalo lips. (tts.)
 3. Norėjau bėgti, tik nežinojau kur.
 4. Senolėlės trobelė šalta: nėra žabarų pasikūrenti. (Ž.)
 5. Variklis nutyla, užgęsta šviesa. (V. B.)
 6. Mums išėjus laukan, keliskart su-
žaubavo.

SUDĖTINIŲ BEJUNGTUKIŲ SAKINIŲ SKYRYBA

Sudėtinių bejungtukių sakinių dėmenys skiriami kableliais, kabliataškiais, brūkšniais, dvitaškiais. Skyrybos ženklas priklauso nuo to, koks tarp dėmenų prasminis santykis ir kokia intonacija jis reiškiamas.

1. **Kableliais** skiriami sudėtinio sakinio dėmenys,
 - a. kai pasako vienu laiku arba vienas po kito vykstančius veiksmus ir reiškinius:

*Supa vilnį ramiai drungnas vėjas aptingęs,
smėly plakas pavargusi marių banga. (A. Vc.)
Alksnyne čiauškėjo lakštingala, užkukavo gegutė sode. (V. B.)*
 - b. kai gretinami skirtingi ar priešingi dalykai arba vienas dėmuo nusako sąlygą, kitas pasekmę:

*Gera naujiena pėsčia vaikščioja, bloga raita jodinėja. (tts.)
Už gera visi giria, už pikta visi peikia. (tts.)
Byra dirvoj, byrės ir jaujoje. (tts.)*
2. **Kabliataškiu** skiriami sakinio dėmenys, kai savo prasme yra pastebimai atsiję vienas nuo kito arba dėmenų viduje yra kableliais skiriamų sakinio dalių:

*Tvarte suknarkė arklys; pratisai lyg sulojo, lyg sukaukė kieme šuo. (I. S.)
Diena buvo karšta, tvanki; keliai vingiavosi žydinčiomis lankomis; kregždės skraidė pažemiais ir tūpė ant šautuvų vamzdžių. (P. C.)
Medžiai lapuočiai daugiausia dar tik sprogo; kelmais žaliavo bruknių uogienojai. (A. V.)*
3. Sudėtiniam bejungtukiame sakinyje **brūkšnys** dedamas tada, kai:

- a. pabrėžiamai supriešinamas dėmenų turinys:

Pasėjo ropę – užaugo krienas. (tts.)

Šaukiu – niekas neatsako. (S. N.)

- b. vieno dėmens turinys pabrėžiamai sąlygoja kito turinį:

Ginčai prasidėjo – griebkis kepurės. (tts.)

Plg. *Jei ginčai prasidėjo, griebkis kepurės.*

Norit pažiūrėti – tekit mano akinius. (K. S.)

- c. antruoju dėmeniu pasakoma pasekmė arba išvada:

Sapnavau naktį gaidį – nelaimė bus. (P. C.)

Atvedžiau tau kumelę – turėsi kuo lauką dirbti. (J. Bs.)

- d. antrąjį dėmenį galima pakeisti šalutiniu papildinio, veiksnio ar būdo aplinkybės sakiniu su jungtuku *kad*:

Man pasirodė – tu juokies. (J. Blt.)

Plg. *Man pasirodė, kad tu juokies.*

Pamatysite – elnias bus mano rankose.

Pamatysite, kad elnias bus mano rankose.

4. **Dvitaškis** sudėtiniuose bejungtukiuose sakiniuose dedamas, kai antroji dalis paaiškina, sukonkretina pirmosios dalies turinį. Antroji dalis dažniausiai būna sudaryta iš dviejų ar kelių dėmenų:

Tik miegas buvo ne miegas: akyse sukosi raudoni ratilai, ausyse pliuskeno vanduo, klegėjo žmonių balsai, kaukė sirenos. (Alf. B.)

Sąlygos bitininkystei buvo ypač geros: sode obelys, gatvėje liepos, kažkur laukuose rugiai ir dobilai.

- 1** Įrašykite praleistas raides ir padėkite trūkstamus skyrybos ženklus.

1. Visai šalia linksmai skamb-jo upokšnis kv-pėjo iš drungnos ž-mės besikalanti pirma žolė. (V. D.) 2. Saul-lė sen-i nusilei-

do pagaliau ir varėnė žara jau užg-so juoda prietamsa apsiautė visą žemę. (Ž.) 3. Nusileidž- sniegas ant apsni-tos medžio šakelės ta iš karto praž-sta. (V. Ndž.) 4. Žaibai blizga perkūnij- kas kartą trunkiau gruma. (Ž.) 5. Senovėje buv-s toks paprotys bailiui niekas nedavė ugnies ir niekas su juo nekalbėj-s. (V. Rm.) 6. Per naktį tiek sniego privertė visi laukai balti baltutėl-i. (J. A.) 7. Atsisuko į tą pusę žiūri Naglis priešais bestov-s. (M. S.) 8. Pro vandenį gyvą ir skaidrų ant dugno dar mato-si pėdos ka-kas visai nesen-i nubrido į aną krantą. (Just. M.) 9. Išėj-s Petras ž-ri klėties durys uždarytos. (Ž.)

2 Pabaikite sakinius.

1. Visi rūpinosi jaunėliu: 2. Rytas išaušo nepaprastai gražus:
3. Laikai buvo neramūs: 4. Sportuoti sveika:

3 Pagalvokite, kurio skyrybos ženkle – dvitaškio ar kablelio – reikia žvaigždutėmis pažymėtose vietose. Reikiamus ženklus padėkite.

1. Ūmai tartum atėjo naktis* gyvuliai liovėsi ganęsi, nutilo paukščių giesmės. (P. C.) 2. Rytas buvo ūkanotas* dangus apsiniaukęs. (V. M.-P.) 3. Mes didžiuojamės savo mokytoju* juk jis skersai ir išilgai išmaišė visą pasaulį, viską matė savo akimis, daug ką čiupinėjo savo rankomis. (Just. M.) 4. Eiti buvo sunku* kojos tolydžio klimpo į gilų, patįžusį sniegą, permirkusiuose batuose klerksėjo vanduo. (J. Blt.) 5. Po kadagių šakas narsto paukščiai* saulės atokaitoje tyvuliuoja žibuoklių ežerėliai. (V. D.)

SUDĖTINIAI PRIJUNGIAMIEJI SAKINIAI

Prijungiamieji sakiniai susideda iš dėmenų, sujungtų prijungiamaisiais jungtukais, santykiniais įvardžiais, kai kuriais prieveiksmiais ir dalelytėmis. Prijungiamajam sakiniui būdinga tai, kad vienas jo dėmuo priklauso nuo kito. Priklausomasis dėmuo atsako į klausimą, kylantį iš pagrindinio dėmens.

Pvz.:

Niekas nepasakys, kad jis būtų ką nuskriaudęs. (Ko nieks nepasakys? – *kad jis būtų ką nuskriaudęs*.)

Vaikas, knygomis nešinas, užšoko ant mašinos, kad visi jį matytų. (Kodėl vaikas užšoko ant mašinos? – *kad visi jį matytų*.)

Gėlę, kurią tau padovanojau, pati užauginau savo darželyje. (Kokią gėlę pati užauginau savo darželyje? – *kurią tau padovanojau*.)

Ėriukas buvo toks jaukus, jog piemuoj jį iš rankos maitino. (Koks jaukus buvo ėriukas? – *jog piemuoj jį iš rankos maitino*.)

Sudėtinio prijungiamojo sakinio dėmuo, iš kurio kyla klausimas, yra vadinamas **pagrindiniu sakiniu**, o tas, kuriuo atsakoma į tą klausimą – **šalutiniu sakiniu**. Pateiktuose pavyzdžiuose pabraukti sakinio dėmenys yra šalutiniai.

Šalutiniai sakiniai prie pagrindinių yra jungiami:

1. prijungiamaisiais jungtukais: *kad, jog, nes, kadangi, jei, jei-gu, nors, kai, kada, kol, vos, kaip, lyg, tarytum, negu, juo... juo, juo... tuo*;
2. santykiniais įvardžiais: *kuris, tas, koks*;
3. prieveiksmiais: *kodėl, kur, kiek, kada, kaip*;
4. dalelyte *ar*.

Šalutiniai sakiniai visada skiriami kableliais; jei šalutinis sakinytis įsiterpęs į pagrindinį sakinį, tada iš abiejų pusių išskiriamas kableliais.

Pvz.: *Žmogus pamatė, kad neperkalbės pelėdos, ir nusiminęs grįžo į savo niūrų urvą.* (J. A.) *Tą giedrą nuotaiką, kuri lydėjo mane rytą, išsklaidė dienos nesėkmės ir rūpesčiai.* (A. P.)

Šalutiniai sakiniai, priklausomai nuo to, į kokią klausimą atsako bei kokią funkciją atlieka sakinyje, gali būti: veiksnio, tarinio, pažyminio, papildinio, aplinkybių (vietos, laiko, būdo, kiekybės, priežasties, tikslo, sąlygos, nuolaidos).

- 1** Tarp sudėtinių sakinių trys yra prijungiamieji. Raskite juos ir nurodykite pagrindinį bei šalutinį sakinį.
1. Kai saulė patekėjo, dirvose nebuvo matyti nė vieno akmenėlio. (P. C.) 2. Vasaros naktis buvo šilta ir graži, bet mes nieko nematėme. (V. B.) 3. Tik pavojų audroje pajunta žmogus, kad jis gyvena. (V. K.) 4. Ką pasėsi, tas ir išdygs. (tts.) 5. Staiga sugrumbėjo griauštinis, ir stambūs lietaus lašai ėmė pakšnoti. (Ž.)
- 2** Pabaikite rašyti sudėtinius prijungiamuosius sakinius.
1. Visiems buvo aišku, 2. Norėjau, 3. Žmogus įlipo į roges, 4. Vaikas, ..., pasirodė esąs mano draugės brolis. 5. Vakar nebuvau mokykloje, 6. Sutinku tau padėti, 7. Ateisiu pas tave,
- 3** Pabraukite pagrindinius sakinius, nusakykite, kokie klausimai iš jų kyla šalutiniams sakiniams.
1. Reikia pasakyti, kad mūsų pono galybė ir turtai vis ėjo mažyn. (J. B.) 2. Povilas daug žinojo, nes buvo už mane gerokai vyresnis. (V. B.) 3. Kur mūsų nėra, ten ir upės pienu plaukia. (tts.) 4. Keleiviams buvo pranešta, kad garlaivis toliau nebeplauks. (R. L.) 5. Dar mano tėvas sakydavo, jog dieną reikia baigti geru, naudingu darbu. (Just. M.) 6. Mato vilkas, kad su kalviu ne juokai. (J. A.)

ŠALUTINIAI VEIKSNIO SAKINIAI

Šalutiniai veiksnio sakiniai atsako į klausimą *kas?*

Jie:

- a. atstoja pagrindinio sakinio veiksnį. Pvz.:

Visiems buvo aišku, kad Petrui likti namie negalima. (Kas visiems buvo aišku? – *kad Petrui likti namie negalima.*)

Jam nesvarbu, kad gryną orą praskaidrino perkūnijos. (Kas jam nesvarbu? – *kad gryną orą praskaidrino perkūnijos.*)

Buvo girdėti, kaip apačioje ramiai teka vanduo. (Kas buvo girdėti? – *kaip apačioje ramiai teka vanduo.*)

- b. sukonkreтина pagrindinio sakinio veiksnį. Pvz.:

Kas lengvai žada, tas sunkiai duoda. (tts.) (Kas tas? – *kas lengvai žada.*)

Kas ieško, tas randa. (tts.) (Kas tas? – *kas ieško.*)

Tas laimingas, kam sekasi. (Kas laimingas? – *kam sekasi.*)

- 1 Įrašykite šalutinius veiksnio sakinius.

1. Man buvo aišku, 2. Bendrabutyje buvo girdėti,
3. Tas daug kalba, 4. Tolumoje buvo matyti, 5. Tas dirba,
6. ..., tas išmintingas.

- 2 Raskite šalutinius veiksnio sakinius.

1. Girdėjau, kad tu rudenį persikelsi mokytis į kitą gimnaziją.
2. Mums buvo aišku, kad jo niekas neužjaus. 3. Tada aš pajutau,
kad tarp džiaugsmo ir liūdesio yra labai nežymi, nepatvari riba.
(J. Mk.) 4. Netrukus paaiškėjo, kas čia dedasi. (E. Mk.) 5. Kostui
keista, kad vasarą mėnulis atrodė daug didesnis negu žiemą. (A. P.)
6. Paaiškėjo, kas jūs esate. 7. Nenuostabu, kad jūs esate tokie pro-
tingi ir viską suprantate. 8. Pasirodo, kad Seinų kunigų seminarija
yra atlikusi milžinišką darbą ir davusi daugybę Lietuvai vertingų
kunigų.

- 3 Iškelkite klausimus, kylančius iš pagrindinių sakinių šalutiniams.
Nusakykite, kiek tarp pateiktų sakinių yra šalutinių veiksnio saki-
nių.

1. Dabar visi sužiuro į Morkų ir laukė, ką jis pasakys. (V. M.-P.)
2. Narutis pajuto, kad šaltis nubėgo jo nugara. (J. Blt.) 3. Jums turi
būti žinoma, kad greitai laikysite gimnazijos baigiamuosius egza-
minus. 4. Buvo matyti, kad tavo išdaiga gerai nesibaigs. 5. Kam ne-
skauda, tas ir nedejuoja. (tts.) 6. Man atrodė, kad senį užpykdžiau,
ir nutariau išlipti. (J. Mk.)

- 4 Parašykite šešis sudėtinius prijungiamuosius sakinius su šalutiniais
veiksnio sakiniais. Šalutinius sakinius pabraukite.

ŠALUTINIAI PAPILDINIO SAKINIAI

Šalutiniai papildinio sakiniai atsako į klausimus *ko? kam? ką? kuo?*

Kaip ir šalutiniai veiksnio sakiniai, jie vartojami dvejopai:

- a. arba pagrindiniam sakiniui atstoja papildinį:

Niekas nepasakys, kad jis būtų ką nuskriaudęs. (Ko nepasakys? – *kad jis būtų ką nuskriaudęs.*)

Miško paukščiai greitai sužinojo, kad gegutė kiekvieną rytą atskrenda priešais genio buveinę ir jam kukuoja. (J. A.) (Ką miško paukščiai greitai sužinojo? – *kad gegutė kiekvieną rytą atskrenda priešais genio buveinę ir jam kukuoja.*)

Niekas nesuprato, kuris iš mūs teisus. (Ko niekas nesuprato? – *kuris iš mūs teisus.*)

Jau galėjai girdėti, kaip staugia sirena. (R. L.) (Ką jau galėjai girdėti? – *kaip staugia sirena.*)

Įsidėmėtina, kad tokio tipo sakinių pagrindinio sakinio tari-nys dažniausiai reiškiamas veiksmažodžių *žinoti, surasti, girdėti, matyti, norėti, pasakoti, prašyti, laukti, mokyti, rodyti, pajusti, atsiminti, domėtis, stebėti, tikėti, įtikinėti* asmenuojamosiomis formomis.

- b. arba sukonkretina pagrindinio sakinio papildinį, išreikštą pa-rodomojo įvardžio *tas* linksnių formomis *to, tam, tą, tuo*:

Ką uždirbai, tą ir turėsi. (Ką tą? – *ką uždirbai.*)

Ko sau nenori, to ir kitam nedaryk. (tts.) (Ko kitam nedaryk? – *ko sau nenori.*)

Senelis Jokūbas niekada nekalbėjo, ko nežinojo. (J. Blt.) (Ko nekalbėjo senelis Jokūbas? – *ko nežinojo.*)

- 1** Skyrium nurašykite sudėtinius prijungiamuosius sakinius su šalutiniais veiksnio ir papildinio sakiniais. Šalutinius sakinius pabraukite. Iškelkite jiems klausimus.

1. Buvo matyti, kaip sniegas tirpsta. 2. Mačiau, kaip tu skubėjai pasislėpti. 3. Kaimo gyventojai greitai sužinojo apie mylimiausio kaimyno nelaimę. 4. Pavasaris miške pasireiškia pirmučiausia tuo, kad aplink medžio kamieną ištirpsta sniegas ir susidaro žiedo pavidalo plotelis. 5. Atmink, kad, nusileidęs dreve žemyn iki pat medžio šaknų, tu pateksi į didelę salę. (J. Blč.) 6. Kam neskauda, tas ir nedejuoja. (tts.) 7. Kodėl Pliksalė gavo tokį pavadinimą, sunku pasakyti. 8. Neužmiršk, ką tau aiškinau, ir būk visada protinga. (J. G.) 9. Niekas nežinojo, kur važiuojame.

- 2** Tinkamai sujunkite sakinių dėmenis.

Vokietis tuojau ėmė prašyti,	kad aš jo laukiu su kalaviju rankoje. (V. K.)
Audrius šeimininkei pasakė,	kad Petras atvyksiąs šią savaitę. (V. M.-P.)
Grįžk ir pasakyk savo valdovui,	kad jam žemaitis parduotų lazda. (P. C.)
Kas nemoka skaityti,	jog labiausiai mėgstas bulvinius blynelius.
Grįžusi iš Lydiškių Nastė pranešė,	ką Algis dar pasakys. (J. Mk.)
Jiedu nutilo ir įsiklausė,	ar senelis čia tebegyvena.
Pasiteiravome,	tam negelbsti ir akiniai. (tts.)

- 3** Įrašykite šalutinius papildinio sakinius, pabraukite jungiamuosius žodelius.

1. Niekas nežinojo, 2. Nesuprantu, 3. Niekur pasaulyje nebuvo mačiusi, 4. Parodyk, 5. Visi dar laukė, 6. Man labai gaila,

- 4** Sugalvokite penkis sudėtinius prijungiamuosius sakinius su šalutiniais papildinio sakiniais.

- 5** Pagal pateiktus pavyzdžius ir atliktus pratimus pasakykite, kokiais jungiamaisiais žodžiais gali būti jungiami šalutiniai papildinio sakiniai.

- 6 Pateiktus sakinius pakeiskite taip, kad šalutiniai sakiniai būtų veiksnio šalutiniais sakiniais.

1. Mačiau, kaip tu į akis meluoji. 2. Žinojau, kad Romas yra mano tolimas giminaitis. 3. Girdėjau, kaip jūs vakar prie ežero linksminotės.

ŠALUTINIAI TARINIO SAKINIAI

Šalutiniai tarinio sakiniai paaiškina pagrindinio sakinio tarinio vardinę dalį, išreikštą įvardžiu *toks, tokia* – juo vienu arba drauge su būdvardžiu. Jie atsako į klausimus *koks? kokia?* Prie pagrindinio sakinio jie jungiami jungtukais *kad, jog*, įvardžiais *koks, kokia*.

Pvz.:

Vanduo buvo toks šaltas, kad gėlė sūnarius. (R. L.) (Koks toks? – *kad gėlė sūnarius.*)

Žalčio dantys buvo tokie smulkučiai, jog negalėtų jais nė įdrėksti žmogui. (J.) (Kokie tokie? – *jog negalėtų jais nė įdrėksti žmogui.*)

Naktis tokia šviesi, kad net uogas gali rinkti kaip dieną. (K. S.) (Kokia tokia? – *kad net uogas gali rinkti kaip dieną.*)

- 1 Raskite šalutinius tarinio sakinius, pabraukite juos.

1. Oras buvo toks vaikus, jog matyti Džiugų bažnyčios bokštas. (R. K.) 2. Mergaitė, kurią vakar pažinai, yra mano sesuo. 3. Visi buvo tokie laimingi, kad negirdėjo mūsų šauksmo. 4. Aš net džiaugiuos, kad galiu pailsėti. (K. S.) 5. Ėriukas buvo toks jaukus, jog piemuoj jį iš rankos maitindavo. (P. C.) 6. Kačiukas buvo toks mažas, kad net vaikščioti nemokėjo. (J. Mk.)

- 2 Įrašykite šalutinius tarinio sakinius.

1. Miškas buvo toks tamsus, 2. Rūmai buvo tokie puikūs, 3. Mašina buvo tokia, 4. Daina buvo tokia, 5. Mergaitė buvo tokia daili,

3 Sugalvokite penkis prijungiamuosius sakinius su šalutiniais tarinio sakiniais.

4 Įrašykite praleistas raides ir, kur reikia, padėkite kablelį.

1. Vanduo toks skaidrus kad gali gil-usioje vietoje skaičiuoti dugno akm-nėlius. (J. S.) 2. Kraštas buvo toks gražus kad minios žmonių važ-vo čia pailsėti. 3. Punios ež-ras yra toks u-terštas kad žmonės bijo čia maudyti. 4. Ž-sinas buvo toks piktas kad vaikai jį iš tolo aplen-davo. 5. Duryš buvo tokios kad ir labiaus-i patyr-s vagis jų neišlau-tų. 6. Jarutienės nerimas buvo toks didelis kad ji tuoj pat i-siruošė į miestelį. (A. P.)

ŠALUTINIAI PAŽYMINIO SAKINIAI

Šalutiniai pažyminio sakiniai atsako į klausimus *koks? kokia? kuris? kuri?* Jie apibūdina daiktavardžiu ar daikta-vardišku įvardžiu išreikštas pagrindinio sakinio dalis. Šalu-tiniai pažyminio sakiniai prie pagrindinių dažniausiai jun-giami įvardžiu *kuris*, kartais – *koks, kada, kur*.

Pvz.:

Žmogus, kuris nemyli savo žemės, nedaug vertas. (J. A.)
(Koks žmogus? – *kuris nemyli savo žemės*.)

Ateis diena, kada mūsų žodis ir darbas, sveikata ir gyvybė bus reikalingi savo žmonėms. (V. M.-P.) (Kokia diena? – *kada mūsų žodis ir darbas, sveikata ir gyvybė bus reikalingi savo žmonėms*.)

Daržas, kur mes dabar esame, yra jos tėvo. (Koks daržas? – *kur mes dabar esame*.)

Dabar paklauskite apie auksaliežuvį paukštį, kuris kitados mūsų giriose gyveno. (P. C.) (Kokį paukštį? – *kuris kitados mūsų giriose gyveno*.)

Jei šalutinis pažyminio sakinyš eina ne po to daiktavardžio, kurį jis pažymi, sakinyš yra netaisyklingas, net nesuprantamas.

Pvz.: *Sąsiuvinį aš turiu, kurio tu ieškojai.* Taisome: *Aš turiu sąsiuvinį, kurio tu ieškojai.*

Šalutiniu pažyminio sakiniu išsakytą mintį galima pasakyti išplėstiniu dalyviniu ar būdvardiniu pažyminiu – toks sakinyš dažnai glaustesnis, geriau suprantamas.

Palyginkite:

Žmonės, kurie buvo atėję į uostą sutikti jūreivių, buvo paraudę nuo šalčio ir linksmi.

Žmonės, atėję į uostą sutikti jūreivių, buvo paraudę nuo šalčio ir linksmi. (R. K.)

Pakeliui pastebėjom daug žmonių, kurie stovėjo ant namų slenksčių.

Pakeliui pastebėjom daug žmonių, bestovinčių ant namų slenksčių. (I. S.)

Vaikas prisiminė vėtrą ir liūtį, kuri truko kelias dienas. (P. D.)

Vaikas prisiminė vėtrą ir liūtį, trukusių kelias dienas.

1 Raskite šalutinius pažyminio sakinius, pabraukite juos.

1. Ne kasdien dabar išgirsi dainą, kurios pasiklausyti verta. (V. K.) 2. Iškirto amžiname įsale didžiulę duobę, kuri ir tapo brolišku kapu Trofimovsko aukoms – lietuviams ir suomiams. (D. Gr.) 3. Norėčiau sutikti žmogų, kuris žavėtusi liaudies kūryba. 4. Laikai buvo tokie neramūs, kad bijojome pajudėti iš namų. 5. Niekas nežinojo, kuris iš sutiktųjų buvo nusikaltėlis. 6. Žmogus, kuris niekuo netiki, nesuras tikrų draugų. 7. Vyriškis retai kuris prie ligonio tėra prieplaikus, o taip ilgai sarginti kiekvienam pakyrėtų. (Ž.)

2 Parinkite tinkamą šalutinį pažyminio sakinį.

1. Žmogus,, visada vaizduoja išmintingai tylintį. (V. P.) 2. Eidamas tuo pačiu keliu,, netrukus atsidūriau ant plento. (K. S.) 3. Nuo elektrinės,, vilnijo rudi dūmų kamuoliai. (Alf. B.) 4. Visą laiką ieškau vieno taško, (Just. M.) 5. Ne, neatminė Juza tokios vasaros, (J. Blt.) 6. Laivu,, per daug kas nesidomėjo. (J. Mč.)

kuriuo jis atplaukė; iš kurio išeina visos tiesės; kuriuo nurūko motociklas; kokia atsivėrė šiais metais; kuris neturi ko pasakyti; kurios kaminai gerai matyti iš mūsų namų

- 3 Išplėstinius dalyvinius ir būdvardinius pažyminius pakeiskite šalutiniais pažyminio sakiniais.

1. Ant sienų, suręstų iš netašytų pušinių rąstų, kabėjo ginklai ir rūbai. (R. L.) 2. Kamaraitės atšakoj, nekūrenamoj ir šaltoj, kabėjo rūkyta žvėriena. (J. Blt.) 3. Jau antri metai mes gyvename vasarvietėje, gražiai prigludusioje prie sraunios upės. (V. D.) 4. Takas atsirėmė į plačius laiptus, sukančius dešinėn. (V. B.) 5. Paskirtą dieną keliais, vedančiais į Marijampolę, sumirgėdavo gana keisto pavidalo mėlynos kepuraitės. (P. M.)

- 4 Šalutinius pažyminio sakinius pakeiskite išplėstiniais dalyviniais pažyminiais.

1. Prie durų, kurios vedė į vidų, stovėjo kopėčios. (J. D.) 2. Aitru buvo širdyje nuo apmaudo, kuris persekiojo dieną ir naktį. (J. Blt.) 3. Upelis, kuris skyrė gyvenvietę į dvi nelygias dalis, smarkiai patvino. (B. D.) 4. Miškas, kurį prieš daugelį metų pasodino mano senelis, jau visai suniokotas. 5. Moteris, kuri dalyvavo draugijos skelbtame konkurse, buvo prastai pasiruošusi ir atsakė tik į vieną klausimą. 6. Namas, kuris stovi ant kalniuko, prisimena dar Napoleono laikus.

ŠALUTINIAI VIETOS APLINKYBĖS SAKINIAI

Šalutiniai vietos aplinkybės sakiniai atsako į klausimus *kame? kur? iš kur? ligi kur?* Jie rodo pagrindinio sakinio vietos aplinkybę.

Pagrindiniame sakinyje vietos aplinkybė gali būti išreikšta parodomuoju įvardžiu *ten*, jį patikslina šalutinis sakinytis. Dažniausiai vietos aplinkybės šalutinis sakinytis prie pagrindinio jungiamas jungiamuoju žodžiu *kur*.

Pvz.:

Ten, kur buvo jo sodyba, tikrai viena sena apkerpėjusi obelis buvo likusi. (K. B.) (Kur ten? – *kur buvo jo sodyba.*)

Ten, kur teka upė Nilas, ten gyvena krokodilas. (Kur ten? – *kur teka upė Nilas*.)

Ten, kur šiandien krūmokšniais apaugęs kalnas, senovėje stovėjo puiki jotvingių pilis. (Kur ten? – *kur šiandien krūmokšniais apaugęs kalnas*.)

Eina, kur akys veda. (Kur eina? – *kur akys veda*.)

Ateik, kur pasakysiu. (Kur ateik? – *kur pasakysiu*.)

Pastaba:

Ne visi sakiniai, prijungti prieveiksmiu *kur*, yra vietos aplinkybės sakiniai.

Pvz.:

Papasakok, kur tu buvai. (Papasakok ką? – *kur tu buvai*.)

1 Raskite šalutinius vietos aplinkybės sakinius, pabraukite juos.

1. Kur dūmai rūksta, ten ir ugnis yra. (tts.) 2. Kur nespindi saulė, ten niekas ir neauga. 3. Kur paukštis lekia, ten plunksna krenta. (J.) 4. Tik dabar sužinojau, kur auga vaistažolės. 5. Ten, kur sūrus jūros vanduo maišosi su marių gėluoju, kirai nerimsta dar labiau. (J. S.) 6. Mačiau, kur gyvena jų vadas. 7. Širyt slampinėjau apie mokyklą ir nedrįsau užkopti laiptais į antrąjį aukštą, kur buvo iškabinėti sąrašai. (V. B.) 8. Pagaliau supratau, kur reikia važiuoti dėl mano reikalo.

2 Įrašykite šalutinius vietos aplinkybės sakinius.

1. Ten ... visada žydi gėlės. 2. ... visados būna smagu. 3. Ten ... ganosi žirgai. 4. Pasiimkite knygas ir eikite 5. ... ten gyvena žmonės.

3 Sugalvokite penkis šalutinius vietos aplinkybės sakinius, pabraukite juos.

ŠALUTINIAI LAIKO APLINKYBĖS SAKINIAI

Šalutiniai laiko aplinkybės sakiniai atsako į klausimą *kada?* Jie parodo pagrindinio sakinio veiksmo laiką arba patikslina pagrindinio sakinio laiko aplinkybę.

Šalutiniai laiko aplinkybės sakiniai prie pagrindinių dažniausiai jungiami jungtukais *kai, vos tik, kada, kol*.

Pvz.:

Vasarą, kai liepos sužydi, jose visą dieną dūzgia ištisas spiečius bičių. (Kada vasarą? – *kai liepos sužydi*.)

Kai pabudau, namuose jau nieko nebuvo. (Kada namuose jau nieko nebuvo? – *kai pabudau*.)

Vos tik pamačiau savo draugę, sugrįžtančią iš ligoninės, puoliau bėgti jos pasitikti. (Kada puoliau bėgti jos pasitikti? – *vos tik pamačiau savo draugę, sugrįžtančią iš ligoninės*.)

Kada tik išeinu į lauką, mūsų kaimynė klausia apie tėvelio sveikatą. (Kada mūsų kaimynė klausia apie tėvelio sveikatą? – *kada tik išeinu į lauką*.)

Eisime pasivaikščioti, kada tik patekės saulutė. (Kada eisime pasivaikščioti? – *kada tik patekės saulutė*.)

1 Įrašykite praleistas raides, pabraukite šalutinius laiko aplinkybės sakinius.

1. Kai senis patraukė iš raisto, ir jauniki-i nuplasnojo paskum. (J. S.) 2. Malon-i šlamėjo senas miškas, kai Juozapota jo pavėsin įėjo. (J. S.) 3. Visada, kada man te-davo seniau keliauti per Žemaičių žemę, keistas graudulys skver-davosi į širdį. (A. Vc.) 4. Vos praeina lengva žiema, pietin-me Krymo krant- pasirodo juodieji strazdai. (G. I.) 5. Viktoras pastovėjo, kol jo lang- užsid-gė šviesa, ir nuėjo. (J. Mk.) 6. Pabūkit-, kol eisit. (tts.)

2 Išplėstines dalyvines, pusdalyvines ir padalyvines laiko aplinkybes pakeiskite šalutiniais laiko aplinkybės sakiniais.

1. Praplaukę kaimą, visi lengviau atsikvėpė. (J. A.) 2. Priėjęs girios kraštą, Aleksandras išvydo žmogų ant akmens bekiunksant. (A. Vč.) 3. Porai valandų praslinkus, atėjo į trobelę keletas sodiečių. (L. P.) 4. Tėvui išėjus, mus buvo pašaukę į kiemą. (J. Blt.) 5. Įsukęs į vieškelį, žvejys išgirdo šaukiant. (P. C.) 6. Liūdna rados trobelėje, tėvui iškeliavus.

- 3** Raskite šalutinius laiko aplinkybės sakinius, pabraukite juos, kur reikia, padėkite kablelį.

1. Kai Teresė pakeldavo galvą akys įsmigdavo į pajuodusį senovišką laikrodį pakabintą aukštai ant sienos. (A. P.) 2. Kol jaunas Girinis pasidžiaugęs naujomis sodybomis išėjo į laukus nuotaika prasišvietė nemalonus susitikimas su kaimynu nebe taip slėgė širdį. (J. A.) 3. Kai tik kunigas išvažiavo Lapinas tuoj užmigo. (V. K.) 4. Negirdėjau kada Girius nubudo ir išėjo girdyti savo žirgų. 5. Vos tik avižos sudygo kiškis įjunko lankytis ir želmenis skabyti. (K. B.) 6. Kol devyniagalvis miega bėkite ir pažadinkite savo seselę.

- 4** Parašykite penkis prijungiamuosius sakinius su šalutiniais laiko aplinkybės sakiniais.

ŠALUTINIAI BŪDO APLINKYBĖS SAKINIAI

Šalutiniai būdo aplinkybės sakiniai atsako į klausimus *kaip? kuriuo būdu?* Jie prie pagrindinio sakinio jungiami jungtukais *kad, tarsi, tarytum, lyg*.

Šalutiniai būdo aplinkybės sakiniai:

- a. sukonkretina pagrindinio sakinio būdo aplinkybę, išreikštą prieveiksmiu *taip* arba žodžių junginiu *taip maloniai, taip įdomiai...*

Pvz.:

Dainius ta naujiena taip džiaugėsi, kad net pasišokėjo. (Kaip džiaugėsi? – *kad net pasišokėjo.*)

Taip kliokė, kad iš namų neįmanoma buvo išeiti. (Kaip kliokė? – *kad iš namų neįmanoma buvo išeiti.*)

b. žymi lyginamus veiksmus ar reiškinius.

Pvz.:

Katrė verkė, kaip lietus lijo. (Ž.) (Kaip Katrė verkė? – *kaip lietus lijo.*)

Kaip pasiklosi, taip išmiegosi. (tts.) (Kaip išmiegosi? – *kaip pasiklosi.*)

Pirmosiomis mokslo dienomis Liuda skuba į mokyklą, žemės nesiekdama, tartum per vasarą jai būtų užaugę sparnai. (Kaip Liuda skuba į mokyklą? – *tartum per vasarą jai būtų užaugę sparnai.*)

Pastaba:

Nuo šalutinių būdo aplinkybės sakinių reikia skirti lyginamuosius posakius. Jie neturi tarinio, o jų pagrindinis žodis dažniausiai reiškiamas daiktavardžiu, rečiau – būdvardžiu, prieveiksniu, dalyviu. Jie neskiriami jokiais skyrybos ženklais.

Pvz.:

Tu būk čia kaip namie... (K. B.)

Posėdis truko ilgiau negu valandą.

Tu drebi tarytum drebulė.

1 Kuriuose sakiniuose žodžiai *kaip, tarsi, tarytum, lyg* jungia šalutinius būdo aplinkybės sakinius ir kuriuose lyginamuosius posakius? Šalutinius sakinius išskirkite kableliais.

1. Kaip lauke šaukia taip girioj atsiliepia. (tts.) 2. Nuo eglės tarytum ašara pliumptelėjo į vandenį kankorėžis. (K. S.) 3. Sausi kadagiai spirgėdami degė kaip parakas. (K. S.) 4. Tai praplaukei kaip antelė per lietų. 5. Kaip moku taip šoku. (tts.) 6. Kaip tėvelis pasakys taip ir bus. 7. Kaip kas išmano taip save gano. (tts.) 8. Ji buvo graži tarsi gulbė.

2 Įrašykite šalutinius būdo aplinkybės sakinius.

1. Nomeda taip buvo pavargusi 2. Vismantas taip ilgėjosi tėvynės 3. Jis taip mylėjo Danguolę 4. kažkas taip garsiai rėkė 5. ... taip atsiliepė.

- 3 Parašykite penkis sudėtinius prijungiamuosius sakinius su šalutiniais būdo aplinkybės sakiniais.

ŠALUTINIAI KIEKYBĖS APLINKYBĖS SAKINIAI

Šalutiniai kiekybės aplinkybės sakiniai atsako į klausimą *kiek?* Jie sukonkretina pagrindinio sakinio kiekybės aplinkybę, išreikštą žodeliu *ties* arba žodžių junginiu *ties daug, ties mažai...* Prie pagrindinio sakinio jie jungiami jungtukais *kad, jog, juo... juo, juo... tuo*, prieveiksmiu *kiek*.

Pvz.:

Į koncertą ties atėjo žmonių, kad niekas nesitikėjo. (Kiek į koncertą atėjo žmonių? – *kad niekas nesitikėjo*.)

Namie beliko ties mažai pinigų, kad negalėjome net duonos nusipirkti. (Kiek mažai? – *kad negalėjome net duonos nusipirkti*.)

Kiek uždirbsi, ties turėsi. (Kiek turėsi? – *kiek uždirbsi*.)

Juo arčiauėjau, tuo aiškiau girdėjau žmonių balsus.

Juo daugiau turi, tuo daugiau nori.

Pastaba:

Šalutiniai kiekybės aplinkybės sakiniai su jungtukais *juo... juo, juo... tuo* neatsako į klausimus.

- 1 Parašykite keturis sudėtinius prijungiamuosius sakinius, kur šalutiniai sakiniai būtų kiekybės aplinkybės.
- 2 Pabaikite rašyti sakinius taip, kad šalutiniai sakiniai būtų būdo aplinkybės.

1. Prie eglutės vaikų prisirinko tiek ... 2. ... juo daugiau medžių.
 3. Vaikų šokių šventėje tiek buvo dalyvių ... 4. Turime tiek pamokų per dieną ... 5. Šiomet tiek prisnigo ... 6. Vakar tiek dirbau ...

3 Įrašykite praleistas raides ir, kur reikia, padėkite kablelius. Pabraukite šalutinius kiekybės aplinkybės ir būdo aplinkybės sakinius.

1. Didžioji zylė per dien- sulesą tiek vab-džių kiek sver- pati. (r.) 2. Ji taip persigando jog čia pat ant slenk-čio pritūpė. (P. C.) 3. Kaip vienas griež- taip antras šoka. 4. Juo ž-sis senyn, tuo naud- dos mažyn. 5. Vaisių š-is metais buvo tiek jog ne-manoma jų suval- gyti. 6. Sen-lis našlait-i dovanojo tiek gėlių kiek ji prašyti nebūtų dr-susi. (tts.) 7. Nusijuokė dar senukas lyg medž-i sugirgždėjo ir vėl pasisl-pė kupstan. (V. K.) 8. Šikšnosparnis taip persigando, jog baimė jam koj-s ir sparnus pakirto. (G. I.) 9. Rūkas kybodamas ore medžių šakas ir lapus taip sudarkino jog menko vėj-lio pakrutinti medžiai bėrė stamb-is lašais gulintį ant kapų vandenį. (Ž.)

ŠALUTINIAI PRIEŽASTIES APLINKYBĖS SAKINIAI

Šalutiniai priežasties aplinkybės sakiniai atsako į klausimus *kodėl? dėl ko?* Jie rodo pagrindinio sakinio veiksmo priežastį. Prie pagrindinio sakinio jie jungiami jungtukais *nes, kadangi, kad*.

Pvz.:

Nebuvau vakar mokykloje, nes sirgau. (Kodėl nebuvau? – *nes sirgau*.)

Kadangi lagaminų turėjome nedaug, iš oro uosto greitai pasiekėme kelionės tikslą. (Kodėl greitai pasiekėme? – *kadangi lagaminų turėjome nedaug*.)

Sunku kalbėti, kadangi tu teisus. (Just. M.) (Kodėl sunku kalbėti? – *kadangi tu teisus*.)

Pastaba:

Jungtukas *kad* vartojamas su atliepiamuoju žodžiu *dėl to* pagrindiniame sakinyje:

Neatėjau dėl to, kad nebuvo pasiruošęs dalyvauti toje diskusijoje. (Kodėl neatėjau? – *kad nebuvo pasiruošęs dalyvauti toje diskusijoje.*)

- 1** Raskite šalutinius priežasties aplinkybės sakinius, pabraukite juos. Kur reikia, padėkite kablelius.

1. Saulė tik retkarčiais pasirodydavo iš po debesų nes dangus amžinai aptrauktas buvo ir šaltai žiūrėjo žemyn. (J. B.) 2. Atleiskit man kad linksmas nebuvo. (Just. M.) 3. Niekados ji nemanė kad pasaulis gali būti toks platus. (A. Vc.) 4. Paukšteliai mažiau begiedojo, nes turėjo lesinti lizdelyje čirškančius vaikus arba vedžioti lakiojančius. (Ž.) 5. Kadangi kelias buvo nežinomas tėtis ėjo priekyje. 6. Kai susirgau nėjau į mokyklą.

- 2** Atsakykite į klausimus sudėtiniais prijungiamaisiais sakiniais taip, kad šalutiniai sakiniai būtų priežasties aplinkybės.

1. Kodėl vakar Arvydo nebuvo mokykloje? 2. Kodėl tu neatlikai namų darbo? 3. Kodėl tavo sesutė nevažiuos į ekskursiją į Soldiną? 4. Kodėl užpykai ant manęs? 5. Dėl ko esi toks liūdnas? 6. Kodėl mokiniams patinka kūno kultūros pamokos? 7. Kodėl Žarckai negydė Nastutės? 8. Dėl ko Nastutė išėjo niekam žodžio netarusi?

- 3** Įrašykite šalutinius priežasties aplinkybės sakinius.

1. Nelauk manęs 2. Šiandien man geriausia metų diena 3. Neprašyk manęs padėti 4. Išvykome šiek tiek vėliau 5. Nebuvo Motinos dienos koncerte 6. Parašiau tau laišką

LITERATŪROS ŠALTINIŲ SUTRUMPINIMAI

A. Gr. – Augustinas Gricius
Alf. B. – Alfonsas Bieliauskas
Ant. B. – Antanas Baranauskas
Ant. M. – Antanas Miškinis
A. P. – Algirdas Pocius
A. V. – Antanas Vienuolis
A. Vc. – Antanas Venclova
A. Vč. – Antanas Vaičiulaitis
A. Z. – Algimantas Zurba
B. Pk. – Birutė Pūkelevičiūtė
Br. Radz. – Bronius Radzevičius
B. S. – Balys Sruoga
D. Gr. – Dalia Grinkevičiūtė
E. G. – Eduardas Girčys
E. M. – Eduardas Mieželaitis
E. Mk. – Emilija Mikulėnienė
G. I. – Gediminas Isokas
H. N. – Henrikas Nagys
I. S. – Ieva Simonaitytė
J. – Jonas Jablonskis
J. A. – Jonas Avyžius
J. Ap. – Juozas Aputis

J. B. – Jonas Biliūnas
J. Blč. – Juozas Balčikonis
J. Blt. – Juozas Baltušis
J. Bs. – Jonas Basanavičius
J. D. – Jonas Dovydaitis
J. G. – Juozas Grušas
J. Jn. – Jurgis Jankus
J. Mč. – Jonas Mačiukevičius
J. Mk. – Jonas Mikelinskas
Just. M. – Justinas Marcinkevičius
J. S. – Juozas Sokas
J. Tg. – Jonas Tauginas
K. B. – Kazys Boruta
K. S. – Kazys Saja
L. P. – Lazdynų Pelėda
M. – Maironis
M. K. – Mykolas Karčiauskas
M. M. – Marcelijus Martinaitis
M. S. – Mykolas Sluckis
P. C. – Petras Cvirka
P. D. – Petras Dirgėla
P. M. – Pranas Mašiotas
r. – periodinė spauda, dalykiniai raštai
R. B. – Rimantas Budrys
R. G. – Romualdas Granauskas
R. Gd. – Romas Gudaitis
R. K. – Raimundas Kašauskas
R. L. – Romualdas Lankauskas
S. N. – Salomėja Nėris
S. Z. – Stepas Zobarskas
Š. R. – Šatrijos Ragana
T. Sk. – Tomas Sakalauskas
tts. – tautosaka
V. B. – Vytautas Bubnys

V. D. – Vladas Dautartas
V. K. – Vincas Krėvė
Vyt. Mč. – Vytautas Mačernis
V. M.-P. – Vincas Mykolaitis-Putinas
V. Ndž. – Vytautas Nedzinskas
V. P. – Vytautas Petkevičius
V. Rm. – Vytautas Rimkevičius
V. Zb. – Vanda Zaborskaitė
V. Ž. – Vytautė Žilinskaitė
Ž. – Žemaitė

TURINYS

I. SUPRASTI ŽEMYNOS KALBĄ

<i>Kazys Bradūnas Vakaro maldoj</i>	7
<i>Pėdos arimuos</i>	7
<i>Prakailo lašas</i>	8
<i>Vytautas Mačernis Vizijos. Trečioji</i>	11
<i>Ketvirtoji</i>	12
<i>Metų sonetai. Rudens sonetai. 7</i>	15
<i>Rudens sonetai. 25</i>	16
<i>Žemininkai</i>	17
<i>Marius Katiliškis Užuovėja</i>	20
<i>Antanas Vienuolis Išduktė</i>	25
<i>Grižo</i>	48
<i>Kūrinio tema ir motyvas</i>	63
<i>Albinas Žukauskas Bubeliai</i>	65
<i>Sena troba</i>	66
<i>Bulviene</i>	68
<i>Algis Uzdila Žemės atavariai</i>	71
<i>Pakartokime!</i>	72
<i>Vientisinio sakinio kartojimas</i>	72
<i>Pagrindinių sakinio dalių kartojimas</i>	73
<i>Antrininių sakinio dalių kartojimas</i>	77
<i>Aplinkybių kartojimas</i>	79
<i>Sudėtinio sakinio sąvoka</i>	82
<i>Sudedamojo ir skiriamąjo sujungimo sakiniai</i>	84
<i>Priešpriešinio sujungimo sakiniai</i>	86
<i>Paremiamojo sujungimo sakiniai</i>	87

II. IŠ MŪSŲ PRAEITIES

<u>Juozas Grušas <i>Herkus Mantas</i></u>	91
<u>Kūrinio veikėjai</u>	104
<u>Justinas Marcinkevičius <i>Mindaugas</i></u>	105
<u>Bronius Makauskas <i>Mindaugas – Lietuvos karalius</i></u> <u><i>ir vienytojas</i></u>	117
<u>Evalda Jakaitienė <i>Gražiausia Europos moteris</i></u>	120
<u>Judita Vaičiūnaitė <i>Kanonas Barborai Radvilaitei</i></u>	123
<u>Pijus Dambrauskas <i>Vincas Mykolaitis-Putinas –</i></u> <u><i>klierikas, poetas</i></u>	128
<u>Vincas Mykolaitis-Putinas <i>Sukilėliai</i></u>	131
<u>Asmeninis ir atviras laiškas</u>	143
<u>Ieva Simonaitytė <i>Aukštųjų Šimonių likimas</i></u>	146
<u><i>Maras</i></u>	157
<u><i>Išvarytas</i></u>	165
<u><i>Ilgesys</i></u>	173
<u>Jonas Strielkūnas <i>Liūdnas raitelis</i></u>	179
<u><i>Kiekgi ten jūsų?</i></u>	180
<u><i>Pakartokime!</i></u>	181
<u><i>Sudėtiniai bejungtukiai sakiniai</i></u>	181
<u><i>Sudėtinių bejungtukių sakinių skyryba</i></u>	183
<u><i>Sudėtiniai prijungiamieji sakiniai</i></u>	185
<u><i>Šalutiniai veiksnio sakiniai</i></u>	187
<u><i>Šalutiniai papildinio sakiniai</i></u>	189
<u><i>Šalutiniai tarinio sakiniai</i></u>	191
<u><i>Šalutiniai pažyminio sakiniai</i></u>	192
<u><i>Šalutiniai vietos aplinkybės sakiniai</i></u>	194
<u><i>Šalutiniai laiko aplinkybės sakiniai</i></u>	196
<u><i>Šalutiniai būdo aplinkybės sakiniai</i></u>	197
<u><i>Šalutiniai kiekybės aplinkybės sakiniai</i></u>	199
<u><i>Šalutiniai priežasties aplinkybės sakiniai</i></u>	200
<u><i>Literatūros šaltinių sutrumpinimai</i></u>	202